This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

נמקד בבספר

מחזות החיים

שראיתי בעיני בעת הלכתי למסעותי בארצות המזרח
הלא הנה: ארם, ארם נהרים, ערב, הודו המזרחית והאיים
אשר בהים וארץ סינים

מאת

וו. שור.

וויען, תרמ"ד.

בדפוס של ג ע א ר ג ב ר א ג. (המנהל פ. סמאלענסקין.)

Digitized by Google

SR
32V1066
אוסף שיין

933.4
(מ) טוב
915

טפס שיין

Digitized by Google

כתבי מסעות מוכרחים להיות נכתבים, עת הרושם אשר תעשה הנסיעה על הנוסע עוד חדש הוא ברעיוניו, ואני אשר בטרם בואי לאלעקסאנדרעטטא לא עלה עוד החפץ על לבי לכתוב את דברי בספר, מנעתי מלתת לפני הקורא את דברי מסעותי עד העיר ההיא, כי יראתי לבל יהיו אלה מחזות החיים, שהתראו לנגד עיני עד העת ההיא, כֻּלָּם ודלים מרוב זוקן, והנני רק להזכיר, אשר אחר כי התעכבתי כשנה תמימה במצרים, ישבתי בפאראטע־סאאיד בספינת הקיטור ובאתי בשלשה ימים לאלעקסאנדרעטטא.

הן אמנם מחזות החיים האלה, אשר אני נותן היום לפני הקורא, כבר נדפסו לפני שנים אחדות במ"ע שונים, אבל לא ענין שלם היה שם כ"א דברים קטועים, ועתה הוספתי עליהם גם דברים רבים, עד כי כחדשים יהיו גם בעיני האיש אשר קרא אותם במה"ע.

לאות כי דברי מצאו חן בעיני המשכילים והחכמים הנני להביא בקצרה את הבקרת אשר כתבו מ"ע אחדים בשפת אשכנז על אודות מאמרי עת הופיעו ראשונה לאור. המ"ע „Israelitische Wochenschrift" היוצא לאור ע"י הרב החכם הגדול ד"ר מאריץ ראפפמעפרט במאגדעבורג כותב כדברים האלה: Der Verfasser, welcher einen grossen Theil der asiatischen Türkei und Vorder- und Hinterindien bereiste, liefert in den erwähnten Reiseskizzen eine recht anmuthige Schilderung der Sitten, Lebensweise nnd Gebräuche u. s. w. der Bevölkerung jener Weltgegenden, wobei er selbstverständlich unsere dortigen Glaubensgenossen einer eingehenden Berücksichtignng würdigt. Der muntere Ton, in welchem der Verfasser seine gemachten Wahrnehmungen zum Ausdrucke bringt, sowie die gelegentlichen Aperçus, womit er seine Schilderungen zu würzen versteht, erinnern uns lebhaft an das rühmlich bekannte Reisewerkchen Romanilis (משא בערב) dem es würdig an die Seite gestellt werden kann. Kenner des Hebräischen

Digitized by Google

werden das Talent des Verfassers, moderne Situationen und Begriffe in das Gewand der altehrwürdigen Sprache zu hüllen, zu schätzen wissen.

Ein recht ansprechendes, abgerundetes Bild entwirft uns der Verfasser von der Stadt Bagdad, wo er längere Zeit sich aufhielt. Er zeichnet uns in grellen aber wahren Farben das bunte Leben und Treiben in dieser berühmten „Perle des Orients" und dies mit einer reizenden Detailmalerei, welche auch umfangreichen Reisewerken zum Lobe gereichen würde. U. s. w.

המ"ע „Die Neuzeit" היוצא לאור בוויען כותב כדברים האלה:

Eine Reihe von Reisebildern aus dem Orient in der hebräischen Sprache wie "מסע מים אל ים" "המרגלית המזרחית" "מסע על נהר פרת" und "דברים אחדים על אודות ארץ הודו" vom Herrn W. Schur, liegen uns vor. Wir wissen nicht was wir zuerst bewundern sollen, ob die mit solcher Eleganz und Verve gehandhabte hebräische Sprache, die Leichtigkeit mit der der Verfasser für alle moderneren Begriffe und Situationen einen kernhebräischen Ausdruck zu finden weiss; oder ob wir über die grosse Beobachtungsgabe des Verfassers und sein Talent zur reizenden Detailschilderung mit ungemein geistreichen Bemerkungen gewürzt, wie über sein gesundes und klares Urtheil über die politischen und socialen Zustände der Länder die er bereist hat, unserer Bewunderung Ausdruck geben sollen? U. s. w.

תקותי כי דברי ימצאו חן גם בעיניך קורא יקר.

המחבר.

Digitized by Google

מסע מים אל ים

[מן לשון ים אלקסנדרעטא עד לשון ים פרס].

אלעקסאנדרעטטא.

היא עיר קטנה, אולם עתיקה, כי ידי המלך אלכסנדר מוקדון יסדוה וגם הכינה למושב החוף העז, אשר בא בעצם תקפו וגבורתו והשליך קרחו כפתים, וסגר עליו ועל חילו הרב והעצום את הדרך, אשר בו הלך לקרוא מלחמה על דריוש מלך פרס. והמקום הזה נקרא על שם אלכסנדר בשנוי לשון מעט מן העיר הגדולה אלעכסאנדריען אשר בנה במצרים, למען לא יתחלפו שני המקומות האלה זו בזו. זכרונות ימי קדם, ואותות המעידים על קדמות העיר אלעקסאנדרעטטא ותפארתה שהיתה לה בימים הראשונים, אינם נמצאים בה. העיר הזאת מודעת היא גם על ידי המסורה הקדומה המספרת כי אצל הכפר „באיאז„ הרחוק שתי שעות מן העיר, פלט הדג ממעיו את יונה הנביא בברחו מלפני ה'. —

אלעקסאנדרעטטא היא בנויה אצל לשון הים המשתרע מן ים התיכון ולשון הים הזה נקרא על שמה („גאלף דע אלעקסאנדרעטטא"). החוף הטבעי אשר לה, אשר גם האניות היותר גדולות יכולות לתקוע בו יתד במקום נאמן ובטוח מחמת סערת הים, עשה אותה למפתח, לא לבד מכל ארץ סוריא כמעט, כי אם גם מן ארץ ארם (מעזאפאטאמיען) קורדיסטאן, וחלק גדול מארץ ערב עד באגדאד, הקשורה עם אלעקסאנדרעטטא בעבותות המסחור בקשר חזק ואמיץ. דרך אלעקסאנדרעטטא הולכת כל הסחורה הבאה מאיראפא להארצות הנזכרות, וכן כל תוצאות ומלאכת הארצות האלה, אשר נמצאים שואלים אחריהן באיראפא, תבואנה לאלעקסאנדרעטטא, וממנה תובלנה באניות לאיראפא. בעיר הזאת יושבים צירים מכל הממלכות, ובתוכם נמצא גם ציר

Digitized by Google

יהודי, האדון עמיל פראנק, קאנזול משלש ממשלות, הלא הן: אשכנז, בריטאניה ואמעריקא. האיש הזה איש יקר ונכבד ונדיב לב מאד. בטרם בא האדון פראנק לכהן פאר בכהונתו באלעקסאנדרעטטא, לא ערב איש יהודי את לבו ליסד לו בית, ולשבת בו עם משפחתו בעיר הזאת אשר כמעט כל יושביה המה יְוָנִים הידועים בעברתם השמורה נצח לעם ישראל בגלל לבו הנאמן לדתו; אולם בבוא האדון פראנק הנה, שם קץ לחושך, ונפץ את עוללי ותעלולי היונים על סלע הכח אשר בידו מן הממשלות הנאורות, ליסר ולעקר את הרשעה ולהגן על הצדק, ומן אז בואו עד עתה, כבר נאספו ונתישבו בעיר ערך עשרים משפחות מן יהודי ארץ סוריא, והוא (האדון פראנק) עליהם למחסה ולמסתר מזרם חמת התושבים, שונאי ומנדי ישראל מעולם, ועוד יתרה עשה איש חמודות הלזה: שכר להם בית יפה ורחב ידים, אשר בו יתאחדו לשפוך שיחם לפני שומע תפילה ורינה, ומשלם מכיסו מדי שנה בשנה עשרים לירא סטערלינג בעד הבית ההוא, וגם כל ההוצאות ומחסורי הבית תפלה ממנו יבואו.

לפי המסחור הגדול של העיר אשר אנחנו מדברים ממנה, היו מתישבים בה אנשים רבים, ואלעקסאנדרעטטא היתה עיר גדולה לאלקים, אבל מחלת הקדחת הנוראה השוררת בה שמונה חדשים רצופים בשנה, ואשר לא ימלט ממנה איש, תשים מעצור בעד אלה אשר בריאותם יקרה למו מכסף תועפות ועוברת, מלשים גויהם בעיר אשר מות ומשכלת בה. הקדחת הזאת תבא מן מי־הבצה ושיט היון הרב אשר במסבי העיר, ואם לא היתה אלעקסאנדרעטטא תחת ממשלת תוגרמה, כבר כלה גרש התגרשה הקדחת מן העיר, על ידי שהיו אלה מי־הבצה מתמלאים בעפר, או על היותר נקלה, היו נעשות תעלות וחפירות להמשיך את המים הרעים להים הקרוב, ואז לא היו עוד מות ומשכלת בעיר. אולם מי לא יודע ומכיר את סדרי צלמות ותהלוכות התהפוכות, של ממשלת תוגרמה? הסולטאן יושב תמיד בעיר ממשלתו

Digitized by Google

קאנסטאנטינאפעל, ומכלה עתותיו עם נשיו הרבות, ואמונתו אינה מניחו לעזוב את עיר המלוכה כל ימי חייו. — לא כמו מושלי אייראפא, העוברים בעצמם מדי שנה בשנה חלק גדול מארצם, למען דעת מראות עיניהם את כל מחסורי המדינה ועמה, ודואגים כאב רחמן בעד טובתם והצלחתם. הסולטאן אינו יודע כמעט מאומה מכל הנעשה בפנים ארצו הגדולה ורחבת הידים. הפאשאם המה המושלים בארץ בממשלה בלתי מוגבלה, וכל אחד במקומו כמו מלך מתנהג. אולם ממשלתם זאת לא לאורך ימים הנה, וכצל עובר תגוז חיש ותעוף, יען הסולטאן אינו עומד וחזק בדעתו, והוא משתנה בכל רגע לפי רוח העת והמקרה העובר עליו, ולכן אין ממלכה בתבל אשר בה מחליפים ומעבירים את השרים הגדולים מכהונתם בכל רגע כמו בטורקיה. והדבר הזה לא נעלם מעיני השרים ויודעים המה כי ימי גדולתם ספורים הנמו, ואי לזאת כל מבטם ומטרתם מן הרגע הראשון של ממשלתם העוברת, היא רק לצבור כחול כסף, ולמלאות אמתחתם זהב, ואף אם אחד מהשרים היה חפץ לעשות ולפעול מאומה לטובת המדינה והלאום, לא היה לאל ידו לעשות זאת בידים חרוצות; ולכן לא תתפלא עוד קורא יקר, אם תראה את האי־סדרים והחושך הפרוש על כל מעללי הנהגת המדינה, ולא תשתומם, אם תראה אשר הכסף יענה את הכל מן הפאשא עד עד השוטר; והאומנם אין מקום בעולם אשר בו יעשה השוחד גדולות ונפלאות כמו בתוגרמה! ואף אם יהיו ידי איש דמים מלאות, השוחד ירחץ בנקיון כפיו.

כבר מלתי אמורה, אשר אלעקסאנדרעטטא מצד אייראפא ובאגדאד מצד ערב, המה שני המקומות המחליפים את מחסורי ארצם ביניהם, ובטח קורא יקר תחשוב מזה למשפט צדק, אשר שתי קצות נכבדים כאלה כבר המה קשורים על ידי מסילות הברזל או למצער דאגה הממשלה, להקל מעט את כובד הדרך הרחוקה ביניהם חודש ימים שלם; אבל לפי מה שאמרתי לך בראשונה על אודות תהלוכות ממשלת תוגרמה, לא תתפלא

Digitized by Google

עוד אם הנני אומר לך עתה: אשר לא די כי מסילת הברזל אין, ואין זכר לדרך המלך (שאָסספע) אף מסילה כבושה ללכת בעגלה אין; וכן בכל ארץ תוגרמה, לא תמצא מקום אשר בו תוכל לנסוע בעגלה. תמיד אתה נאלץ לרכוב על סום או חמור בכל מקום לכתך בדרך, ולעלות הרים רמים העולה לשמים שיאם, ולרדת בקעות עמוקות כתהום רבה, עד כי חייך תלואים לך מנגד, ואוי לך, אם לא תדע להזהר, להרים רגליך תמיד למעלה, לכל תגיף אותן על הסלעים והצורים החדים העומדים אותך מכל עברים, ובעמל רב יכולים שני אנשים הנפגשים, לפנות מקום איש לרעהו. גם מן אלעקסאנדרעמטא עד ארם צובה (אלעפא) דרך שלשת ימים אשר על ידי קישורי המסחור אשר ביניהם, יכולים לחשוב כמעט את העיר הנזכרת ראשונה למגרש (פארשמארט) של העיר הנזכרת אחרונה, אין עוד דרך המלך, ובשימת הנפש בכף מוכרחים הנוסעים לחצות עד הצואר במי־בצה ורפש ברוב הדרך. זה כחמש או שש שנים החלו לבנות דרך המלך מארם צובה לאלעקסאנדרעמטא, אולם גם חצי הדרך עוד לא נעשה, ובטח תעבורנה עוד חמש שנים אחרות, עד שיזכו הנוסעים לדרך סלולה בין שני מקומות הנזכרים. אנשי אמעריקא בנו את מסילת הברזל הנקרא „פאציפיק־אייזענבאהן" בין ניואיארק וסאנט פראנציסקא דרך ארבע מאות פרסאות אשכנזיות דרך מדבר שממה אשר יושביה הפראים עמדו להבונים בכל יום לשטן להפריעם ממלאכתם, את המסילה הגדולה הזאת אשר אין על עפר משלה, בנו האמעריקאנים בשלש שנים! וממשלת תוגרמה בונה דרך המלך ממהלך חמש ועשרים פרסאות בעשר שנים! צחוק תעשה לנו ממשלת תוגרמה.

אחרי ענותי כחי ארבעה ימים בדרך עקלקלות ומלאה מכשולים, הגעתי לעיר הנודעה בשם:

ארם צובא או אלעפא

היא עיר גדולה, אשר יושבה ערך מאה אלפים נפש. יושביה המה: ישמעאלים, נוצרים מכתות שונות ויהודים. ערך עשרת

Digitized by Google

אלפים נפש. בין היהודים נמצאים עשירים גדולים ואנשים אפרתים. האבן הראשה ביניהם, היא המשפחה הנכבדה: „דע פיששאטי" מן המשפחה הזאת המה רוב צירי ממלכות אייראפא, כמו מן הארצות: אשכנז, אויסטריה, בעלגיען, שוועדען, האלאנד, ועוד. אלה האנשים נכבדים ויקרים המה בעיני כל אנשי העיר ונוחלים כבוד לא לבד מבני דתם כי אם גם מן הישמעאלים והנוצרים; ואומנם שוים המה לכל הכבוד הזה, כי מבלעדי אשר רובם יודעים את התורה ושומרים את חוקיה, הנה גם ההשכלה איננה מוזרה למו; כי על ידי כהונתם הגדולה אשר נתכבדו בה מן מלכי אייראפא נאכפו גם לפתוח בריח ודלתים להשכלה הנאורה, והיא בברק פניה גרשה מביתם את החשכה חשכת הבערות והסכלות ומנגה נגדה העבים עבי חבלי שוא, הנסובים מעל לרוב משכנות היהודים בארם צובא עברו ונגוזו מעל אהלי המשפחה הנכבדה הנזכרה. —

כן קורא יקר! עוד הרוב מאחינו בארם צובה, בערפל האולת התולתם; רחוקים המה מן ההשכלה ומכל דבר חכמה ולשון ומאמינים בכל הבלי שוא כאשר תראה במרוצת דברי. אולם לפי ערך תכונות ומצב היהודים בהשכלה בארצות סוריא ארם וערב הנם עומדים עליהם עשר מעלות למעלה בסולם הדעת. בארם צובא אתה תוכל למצוא רבים המדברים והמבינים בטיב כמה לשונות אייראפא, וההשכלה איננה שנואת נפשם כמו להיהודים בארצות הנזכרות, כי על ידי המסחור הגדול אשר המה עושים עם אנשי אייראפא נתקרבו דעותיהם להדעות של אנשי אייראפא, והמה רואים לדעת כי לא על „הזוהר" לבד אשר מצא לו מהלכים בלבות יהודי הקדם יתר מכל ארצות אייראפא יחיה האדם בדורנו המשכיל הזה; ולכן המה דואגים גם לטובת בניהם, לעשותם לאנשים כחפץ רוח העת החיה; והמה שולחים צעיריהם או לבית הספר של החברה הנכבדה „כל ישראל חברים" אשר לדאבון לב איש משכיל לא רב יספר השומעים בלימודים שמה או לבתי ספר אחרים הנוסדים

Digitized by Google

בעיר ע"י הנוצרים. גם מצב „החדרים" בעיר אינו ברע הנהו כל כך כמו בארץ סוריא וקורדיסטאן. בהחדרים ילמדו הנערים גם שפת ערבית, ואינם מצפצפים ומהגים כיונים בקריאת הפרשה, לבלי דעת מאומה מן תוכן הענין כמו שראיתי בכל המקומות הנזכרים, כי אם המלמד יבינם בינה לדעת מה שכתוב בה. —

לאות על מה שאמרתי בראשונה, כי רוב היהודים פה עודם מאמינים בכל דברי שוא והבל, הנני לספר מה שראיתי בעיני. בלילה אחד בקרתי את אחד ממכירי — איש אייראפא — בביתו; והנה איך השתוממתי בבואי הביתה פנימה. נרות רבים מאירים את החצר והבית, ואחוזת מרעים, מיהודי העיר, הולכים במחול, ומרקדים כשעירים לקול כלי שיר המנוצחים מאחדים מאנשי ערב, קול שיר המרעיד ומכאיב את אוזן איש אייראפא באכזריות חמה. ואקרב אל מכירי ואשאל: שמחה מה זו עושה? ויענני: „אהה אהובי! לא תוכל לשער בנפשך, איך עמוק עמוק מבועים המה רוב אחינו פה, בשיט יון הסכלות ואמונות שוא!" „שכני זה" — הראה לי ביד על אחד המתהולכים במחול — „חלם חלום לפני ארבעים יום, כי הוא הולך ברחוב העיר עמוק ברוב שרעפיו בקרבו, והנה פתע לפתאום נפל עליו כלב גדול סר טעם וינשכהו בעקבו, ופה מאמינים כלם, כיהודים, כנוצרים וכישמעאלים אשר כל החולם חלום כזה, הוא אות נאמן, כי הבכור מות והשגעון עוטרים אותו על כל צעדיו, וצודים את נפשו או בינתו לקחת; ואי לזאת אם כבר עברו וחלפו ארבעים יום, והוא עודנו חי, וחושיו בו לא הפיגו טעמם, לבו סמוך ובטוח כי נמלטה נפשו מן הרשת והשוחה אשר המות והשגעון כרו לרגליו. וזו היא השמחה אשר אתה רואה" כלה מכירי את דבריו. „ברוך שהבדילנו מן התועים"! אמרתי אליו „ואת אשר אחזה לי אני". הוספתי לדבר „לא נמלט עוד שכנך זה מן השגעון" והלכתי לדרכי. מן הדבר הזה, אתה תוכל לשפוט קורא אהוב, את מצב הרוחני של רוב אחינו בארם צובה.

Digitized by Google

בית ישיבה גדולה נמצאה פה, ורבים המה ההוגים בתלמוד ובפוסקים, ורק בארם צובה ובבאגדאד, היא בבל, נמצאים עוד אנשים היודעים לשחות בים התלמוד לדדת במצולותיו ולדלות פנינים ממנו, אולם במקומות האחרים בארץ סוריא, קורדיסטאן וערב, לא ימצא אף אחד היודע לפרוש נם על הים הגדול ההוא, וגם נתיבות הפוסקים הראשונים איננה סלולה למו ורק לאור „השולחן ערוך" יהלכו.

מאלה הנקראים רבנים או חכמים נמצאים בעיר רבים, אולם הכי נכבדים במו המה רק שלשה, היושבים גם על כסא המשפט וכל דבר דין וריב אליהם יביאו.

על בית הכנסת הגדול אשר בעיר, אומרים היהודים שהוא נבנה עוד טרם גלות ישראל מעל אדמתו, וכי הוא עתיק ימים יותר מאלפים שנה. הן אמנם מכותלי הבית אנחנו מכירים שהוא עתיק הרבה, אולם מי יוכח כי ישן אלפים שנה הנהו? לבית הכנסת הישן הזה בנו וצמרו זה מקרוב עוד בנין חדש, ומפלגות מפלגות עשו בו, ובכל מפלגה מתפלל ש"ץ אחר, ואינם מתחילים את התפילה בכל המפלגות בזמן אחד, ולכן כאשר אומרים ד"ט במפלגה אחת „קדיש" אומרים בהשנית „ברכו" ובהשלישית „קדושה" והקול חודר ממפלגה למפלגה, ומפריע מאד את כוונת המתפללים.

החומה הסובבת את העיר, היא עתיקה מאד, אולם נשברה ונחרבה במקומות רבים. למותר לספר מן הגדות התושבים, המספרים גדולות ונפלאות ממעשי תקפו וגבורתו של יואב בן צרויה, מן העץ הגבוה אשר ממנו הושלך ברוב אונים כחץ מקשת לתוך העיר פנימה, ומן החרש ברזל אשר עשה לו החרב ומיראת יואב לבל יגלה סודו שסע אותו כשסע הגדי; כי אלה הדברים המה ידועים לכל, וכל בעל דמיון חזק יכול להאמין כחפצו.

גם בארם צובה שוררת מחלת הקדחת, אך לא כן בשצף קצף כמו באלעקסאנדרעטטא, אולם אנשי אייראפא הבאים

Digitized by Google

לעיר, כל עוד לא הורגלו עם האויר, סובלים הרבה מן הקדחת וחיש בבואם לעיר תפקדם המחלה הארורה. אני ישבתי בארם צובה כשני ירחים, ובמשך העת הקצרה הזאת, פקדתני המחלה הנזכרה ששת פעמים, וכעלוקה שתתה ומצצה את כל דמי, עד כי כצל בנטותו הלכתי. המים אשר מהם ישתו יושבי העיר, המה באים מנחל קטן החולך לאט אצל העיר. בהמים האלה עצורה סגולה רעה מאד, ובכל אלה מוכרחים המה יושבי העיר לשתותם. יען מי הבארות המה מלוחים מאד. הסגולה הרעה שאמרתי, חיא: כל איש אשר מי הנחל באו אל קרבו, לא ינקה מן צרעת ממארת אשר פשה תפשה במקומות רבים בגופו ולכל בהם על הפנים. הצרעת הזאת נקובה בשם "חאלעפ" על שם העיר, והיא (הצרעת) טריה ולחה הנה ואין לה כל תרופה, וכל רפואות תעלה לה למשחק. טרם כלות שנה תמימה מיום בואה, איננה עוזבת את מקומה, אך בכלות השנה היא נופלת מאליה; אולם עקבותיה נודעות לעולם, כי היא תשאיר אחריה, כתמים עמוקים ככתמי הפאקעז ותחת אשר כתמי הפאקעז המה קטנים, הנה כתמי הצרעת גדולים כשקל, ועוד יותר. בהרות כאלה המשחיתות את כל תואר האדם רואים אנחנו בפני כל יושבי העיר, מאיש ועד אשה, מגדול ועד קטן, ואוי לאיש אם הצרעת אותה את האף למושב לה, כי אז בלי חמלה תעשהו לחרום. גם אנשי אייראפא הבאים לעיר אינם נמלטים מנגעי בני אדם אלה; אך לרוב תמשוך הצרעת חסד להגרים בארץ נכריה, ותקח לה עמדתה על הידים או הרגלים. רבים הבאים מאייראפא ואינם חפצים להתעכב זמן רב בעיר, נזהרים מיראת נגע הצרעת עליהם — לבלי שתות מים מאומה, ושוברים צמאונם במשקה השכר אשר מחירה רב בפה, או ביין.

שתי שבועות בטרם עזבי את העיר פרץ בה "החולירע" הנורא בעזוז חמה ובשצף קצף גדול מאד. המחלה הזאת, הראתני לדעת, את ההבדל הרב בין ארץ אשר בה הצוויליזאטיאן שלטת, ובין ארץ אשר יושביה עודם כעורים באפילה מגששים

Digitized by Google

תחת אשר בארץ אייראפא, אם יודעו עקבות "החולירע" במקום אחד, חיש תעשה הממשלה סדרים וגדרים לסגור על המחלה את הדרך ולעצור אותה במרוצתה, וגם התושבים יתחזקו ויאמצו את רוחם, מתאחדים ומתקשרים יחד לעזור ולהציל איש את רעהו מזעם המחלה האיומה, וללחום אתה בכל מאמצי כחם. הנה בארץ אזיען אם אך דרוך תדרוך "החולירע" על מפתן שער עיר אחת, אז חיש כארנבת לקול הכלב ירך לבם, ומאימתה כשפנים (קאנינכען) יתמוגגו. העיר אשר בטרם התראה הכאלערע בה, היתה תשואות מלאה, ורחובותיה המו מרוב אדם, הנה היא עתה עזובה וריקה מאדם, רחובותיה אבלות, שעריה שוממין, וכל רוח חיים אין כמעט בקרבה, ורק עזי הנפש הכלבים הרבים הנמצאים בכל ערי הקדם, המה עתה העוברים ברחובות קריה, והמושלים בה בממשלה בלתי מוגבלה. כל הבתים סגורים על מסגר, ואין איש מתראה בחוץ מפחד החולירע, ואין די כי איננו הולך לעזור ולהועיל לרעהו בימי צרתו ומחלתו, הנה גם אם פרץ הנגף ופגע באחד מיוצאי חלציו, או באשת בריתו לא יושיט למו יד עזרה, כי אם ברח יברח למלט את נפשו במקום אחר, והחולה ימות בלי חמלה, מבלי שיהיה לו אף איש אחד שימציא לו מעט מים קרים, אולם פעולת האב האכזר כיענה, נמדדה לו מן זרעו ואשתו אל חיקו, כי אם פגע תפגע בו חמת הכאלערע, ויפול למשכב, יברחו המה כמו כן, והוא למעצבה ישכב עדי צאת נפשו, ואי לזאת עצומים ההרוגים לרגלי הכאלערע, ואין מספר לחללי חרבה בכל מקום בואה בארץ הקדם, כי האנשים רכי הלב, אינם עומדים על נפשם, ואינם מכבידים ומפריעים את נת התפתה ממלאכתה האכזריה. זה חלק הבוערים מאיש! וזאת נחלת פרי האי דעת!

באלה ימי הרעה, המהומה והמבוכה, עזבו רבים את העיר, ויען שרבים מהם, ובתוכם גם אנשים אחדים מאייראפא, אחזו בהדרך המובילה אותי למחוז חפצי, הוא באגדאד, ארחתי לחברה עמם, ובשלשה ימים הגענו לעיר:

Digitized by Google

עיינטאב.

העיר הזאת היא ככל ערי הקדם בבנינה ברחובותיה הצרות והעקלקלות, בשוקיה המקורים, (איבערדאכטער מארקט) בכלביה הרבים, ובצחנתה ועשנה העולה מן הבשר הנצלה בכל השוקים להמכר להעוברים. אוירה טוב, ועשירה במים הנה, כי עינות מים צלולים וקרים סובבים את כל העיר. יושביה ערך שלשים אלף נפש, המה ישמעאלים, נוצרים (ארמענים), ערך שמונה אלף, ויהודים כשתי מאות משפחות. מסחרה של העיר, הוא לרוב עם בד צמר גפן, לבן וצבוע, הנעשה בעיינטאב מן הנוצרים אשר כמעט כלם המה אורגים וצובעים. להיהודים לא חלק ה' בעושר כ"א למעשים, והמה סוחרים כמו כן בבד הנזכר. מתי מספר מהם המה גם בעלי חנויות. מצבם הרוחני הוא בשפל המדרגה מאד. לא יש למו כל מושג מהשכלה ודעת, ואנשים בוערים כאלה, המה גם כן פתאים המאמינים לכל דבר. ואי לזאת אין להתפלא ג"כ, אם אנחנו רואים את כל הנשים והילדים מזוינים נגד לילית וכל הכת שלה, עם קמיעות רבות הקשורות על צוארם וצדיהם. חנוך הילדים בעיינטאב הוא ברע מאד. הילדים מן ארבעים עד חמשים יושבים על הארץ עם מלמדם איש לא בינות ומהגים ומצפצפים בקריאת הפרשה, מבלי הבין מאומה את היוצא מפיהם, כי רק על טוב הקריאה עם השעמים עיני המלמד נתונות, אבל לא להבינם בשום שכל במקרא, בהעתקת הפסוקים ללשון ערבי צח כי דבר כזה נעלם ונשגב גם מבינת המורה, ואם רבי לא וכו'.

בית התפלה הוא ישן וקטן, וצר מהכיל בקרבו את כל הבאים לשמוע אל הדנה ואל התפלה, וזה כשתי שנים ההלו לבנות בית תפלה חדש וגדול אשר יכיל בקרבו את כל הבאים לתוכו, אבל קצר קצרה ידם לבצע את מלאכתם. כי הכסף אזל מכיסם, אך עתה פתחה למו "החולירע" בארם צובה, פתח תקוה כי יראו בזמן קצר את הבית על תלו ומכונו, יען בתוך הבורחים מפני הכאלערע בארם צבא ולקחו מושבם בעיינטאב נמצא גם

Digitized by Google

אור הדעת לא נגה עוד עליהם. אולם אוהבים ומכבדים את החשכלה ומביגים את תעודת האדם באשר הוא אדם חי בדור דעה כזה.

היהודים האחרים בעיר, המה כמעט כלם עניים, אשר בזיעת אפיהם וממרחק יביאו לחמם. כי המה סובבים עם מעט הסחורה אשר להם בהערים והכפרים הקרובים והרחוקים מאור כשדים, לימי החג המה שבים לביתם, לשמוח עם אשת חיקם ויוצאי חלציהם. לאחדים מהם ישנם חנויות בהעיר, אולם מעטה היא הסחורה אשר בתוכם. המשפחה היותר נכבדה בין יהודי אור כשדים, היא משפחת „דיין" בעלת ארבעה אחים. הכי נכבד בהם, הוא ר' אהרן דיין, ציר ממשלת פרס והוא עשיר וירא אלקים היושב על התורה ועל העבודה תמיד. בידי המשפחה הזאת נמצא כתב יחש עד שלמה המלך, והנכבד ר' שלמה דיין, הבכור מן הארבעה אחים הנזכרים, הראה לי במובו את מגילת הספר, המספר יחושם, והיא העתקה לפי דברי הנזכר ממגילת ספר הנמצאה בידי קרוביהם ר' יוסף דיין הגר באדם צובה. אולם אני לא מצאתי כל דבר אות ועדות המקיימת ומאשרת את אמיתת דברי המגילה; ולכן אל תשמח עוד ישראל אל גיל, כי כבר גואליך נמצאו כי הדבר הזה עוד בערפל התפונה התולתו. ולבלי לכחד את האמת תחת לשוני, הנני אומר אף אם ידעתי בטח שהאחים הנזכרים המה מיוצאי חלצי דוד, ואף אם היה הזמן אשר הוא מסבות מתהפך, ללמד את אחד מהם אלוף לראשנו, והיה מוליכנו ביד רמה ובזרוע נטויה לארץ אבותינו, הייתי בוחר להשאר ולשבת בגולה, מלכת אחרי מושל בדעות קדומות אשר כבר עבר זמנן וריחן נמר, מושל אשר כל בינתו וחכמתו היא רק במדרש וזוהר. —

בית תפלה גדול ורחב ידים עם חלונות רבים (דבר אשר הוא יקר המציאות בקורדיסטאן וארם) יש ליהודים באור כשדים, ושם לומדים גם הילדים. החנוך הוא גם בפה ברע מאד. המלמד אשר כאוב מארץ קולו, יושב כפוף עם מקל חובלים בידו,

Digitized by Google

ומכה בו את התלמידים על כל דבר קטן, מכות חדרי בטן, אם התלמיד נגן דרך משל את הפשטא כמו זקף קטן, אז אחת היא דתו של המלמד ליסר את הילד במקלות על כפות רגליו וכשה הנקשרה עת לטבח תובל, כן קושרים את רגלי הנער למוט אחד, והמלמד מכה עליהם במקלו בלי חמלה, עד כי שככה חמתו. גם בפה אינם לומדים הילדים כמעט מאומה, בלעדי קריאת הטעמים בקול שיר הערב לאוזן יהודי קדם. עת לחננה, עת כי יערה גם על אלה צאן אדם רוח החברה הנשאה "חברים כל ישראל" עת כי יוסרו בתי ספר גם לאלה האובדים בארץ נשיה הזאת, כי אלה הצאן מה חטאו?!

נשי היהודים בפה, כמו בארם צובה, אינן מכסות בצעיף את פניהן, ובפה מתחילין לשאת נזמים באפיהן, דבר מוזר מאד לאיש אייראפא אשר לא נסה באלה. האשה היא כבודה בעיני בעלה, ואינו מכביד עליה עבודה, רק הנהגת הבית נתונה על שכמה, ויושב עמה יחד על השולחן בעת האוכל לא כמו בקורדיסטאן וערב אשר האשה כמו שפחה נחשבה בעיני אישה, אוכלת רק ממה שנשאר מבעלה, גם נמצאים עוד באור כשדים בבתי היהודים שלחנות וכסאות למושב, וכלי אכילה כמו כפות סכינים ומזלגות, דברים אשר אינם נמצאים במקומות אחרים בארץ המזרח. סוף דבר! מנהגי היהודים פה המה דומים עוד מעט למנהגי אייראפא.

אחד עשר יום התעכבתי באור כשדים, כי לא יכולתי למצוא אורחה ההולכת בדרך המוביל לבבל, כי אם דרך העיר דערבעקער, החונה לרגלי הנהר חדקל, ובעיר הזאת היינו מוכרחים אז לעמוד בקארעוונטענע אשר עשו שופטי העיר לסגיר על הכאלערע (אשר שררה בארם צובה) את הדרך, ולכן הלכתי בדרך ישרה, דרך ששה ימים בסום להעיר "מאַרדין" הנחשבת כבר לאחת מערי קורדיסטאן, כי גם שפת העם בתוכה היא שפת קורדית. אולם בטרם בואי לספר מכל מקום ומקום אשר בו יהודי קורדיסטאן נחיתם בפרט, הנני לתת בראשונה:

Digitized by Google

„השקפה כללית על יהודי קורדיסטאן".

היהודים האלה שונים המה, לא לבד מיהודי אייראפא, כי אם גם מכל שאר יהודי ארץ הקדם. שונים המה בתכונתם, במהלך נפשם, במצבם המוסרי, במנהגיהם בלבושיהם, בפאתי ראשיהם, בבתיהם, במאכלם ובמשתם; סוף דבר! בכל תהלוכותיהם המה נבדלים משאר היהודים.

מתכונתם מהלך נפשם ומצבם המוסרי והמדיני, הקורדים המה קשי עורף וחזקים בדעתם מאד. מהירי חמה מאין כמוהם, וקוראים לריב ומהלומות על לא דבר ואפס מעם וכקש יבש אשר רק בהריחו אש, יהיה לבער, ויעלה ללהבה, כן על נקלה יבער אפם בם, ויתפרץ לשלהבת־יה. כח דמיונם חזק מאד, אך לבם ריק מכל בינה, וראשם נעור מכל לימוד דתי ושכלי; ואי לזאת אין מעצור לדמיונם עת כנשר יפרוש אבר לדאות במרחבי אין קץ לאמר לו: עד פה תבוא ולא תוסיף! רוח המליצה המטלאת את חדרי לבבם, תעשה את נפשם נוחה להתפעל מן חיופי והנשגב אשר אנחנו רואים אחוזי יד בהטבע, ועל ידי כח דמיונם העז המה נטוים מטבעם, לעוף ברעיונותיהם גבהי מרומים ולהרקיע שחקים, אף לרדת תהום רבה ולחדור במצולות נשיה ועלטה, מקום לא שזפתו עין אנוש. ברכבם על כרוב דמיונם זה בראו למו בריאה חדשה, ברואים ויצורים בלתי בעלי גויה ברואים אשר רק רוח במו, והמתחלקים לשתי כתות: אחת אשר גרסה נפשה לתאבה, לעשות אך טוב וחסד עם בני חלוף, ואחת המלאה אך נכלי רצח ושוד וחמס כל היום, והשואפים לשתות דמי אדם כמים. היצורים מכת הראשונה שמו הקורדים בשמים קנם, ולהאחרונים נתנו מקום חושך ואפלה מתחת לארץ, אין קץ ואין ספורות לאמונות השוא וההבל אשר קננו למו בלבות אלה הבוערים בעם ישראל. מאמינים המה בבל הבלי הכישוף, ברוחות ושדים, בקמיעות בלחשים והשבעות, ובכל דברי אפס ואין כמו הגוים אשר בתוכם המה יושבים. אך מעשים מיהודי קורדיסטאן היודעים להתפלל, ועוד מעשים מהם היודעים דת

Digitized by Google

ודין ישראל. בכל מקום שנבוא אצל היהודים האלה, ונבקר את בתי תפלתם בזמן התפלה, נראה אשר כמעט רק הש"ץ בעצמו מתפלל וכל המון העם יושב על הארץ יחף, מחשה ודומם ונראה כנרדם, ורק בזמן שהש"ץ חוזר את התפלה בקול רם, אז קמים הנרדמים על רגליהם, וקוראים אחריו את התפלה טלה בטלה. בלכתם בדרך אינם מניחים תפילין ואינם מתפללים כלל, וגם בשבתם בביתם רובם מהם אינם מתפללים, ואך מעטים המה המבקרים את בתי התפלה בימי החול, ובכל אלה המה קנאים גדולים לאלהים, כמו שתראה במרוצת דברי.

מן הדברים האלה שאמרתי פה על אודות היהודים הנזכרים, תוכל קורא יקר, להבין ולצייר בנפשך, גם את מצב חנוך הילדים שלהם. כעיר פרא ינדלו בלי כל לימוד דתי ומוסרי, ויהיו לאנשים נבערים מדעת ומחוקי דרך ארץ, הילדים ממרים את פה הוריהם ואינם שומעים בקולם, מקללים ומחרפים את הורתם, אשר כשפחה נחרפת נחשבת בעיני אביהם, וממנו יראו וכן יעשו להקל בכבודה, להוסיף יגון על ינונה ולספות עמל על עמלה, וחאשה תכוף כאגמון ראשה, ותטה שכמה לשאת ולסבול כל אשר נטל עליה אדונה הקשה, באומץ רוח ובלב גבורה, לבלי להתאונן ולהתלונן מאומה על כל העול הנעשה לה, בחשבה בלבה, כי זה הוא מנת חלקה עלי אדמות מן היוצר הכל, ותדמה בנפשה כי אך לעמל ומכאובים היא נוצרה.

חובת האשה לבעלה בקורדיסטאן אינה נקלה היא למלאות. אין די כי עבודת והשגחת הבית והילדים (המטלאים את ידיה במלאכה כל היום) נתונה על כתפה, עוד עליה להשגיח על הצאן, הסוסים והחמורים, למחון ברחיים של יד את החטים, ולכתוש אותם במכתשת אבן להריפות, להביא מים מן הנהר, ולחפור באדמה אחר חומר וטיט ולעשות מהם כלים מכלים שונים, ועוד עבודת פרך כאלה רבות, עמוסות על שכמה לשחות לעפר נפשה, ולדכאות לארץ חיתה. אולם גם האנשים אינם מומנים את ידיהם בחיקם, אלה אשר אין למו חנויות או איזה

Digitized by Google

מסחור בעיר, יסבבו בחכפרים הקרובים, ויסחרו את הקורדים ושבים לערב אל ביתם עם סוסים וחמורים טעונים: חטים, שעורים תבן ומספוא לבעיריהם, ירקות, קטניות ופירות ועוד דברים רבים, כי אדמת קורדיסטאן דשנה ופוריה היא מאד. לחם ובשר וכל מחסורי האדם לפיו המה בזול גדול, עד כי לא יאומן כי יספר, מחיר ארבעה אקע (עשרה פפונד) קמח חטים, הוא פיאסטער אחד (10 קרייצער) ואקע אחת בשר ג"כ פיאסטער אחד, ענבים אקע אחת חמשה אגורות (פֿאַרא או פֿפֿעניגע) וכן כל דברי מחיה המה כמעט בחנם. ולכן נוכל לכנות את מצב החומרי של יהודי קורדיסטאן, "מצב טוב" כי גם שלום להם עם הקורדים שכניהם, ויושבים לבטח ושלוה ביניהם; ורק במקומות אחדים המה נרדפים מהם על צואריהם, ולאלה אוהבי אדם מאחינו באיראפא, אשר כלתה נפשם לראות את כל איש אשר בשם "ישראל" יכונה בתור אדם המעלה, ובמדרגה גבוה בסולם חדעת והחכמה, תשאר רק הדאגה האחת: איך להישיב את מצב המוסרי של יהודי קורדיסטאן? וזה הוא אמנם דבר כבד מאד; כי אלה היהודים נפוצים ומפוזרים המה בין כל הרי ארמ, ורק בתי אבות אחדים גרים ביחד, ואף אם יהי לאלה החברות הנכבדות בפאריז ולאנדאן, לכסף מוצא, הלא מן הנמנע הוא ליסד בתי ספר בכל מקום אשר בו דרך משל רק עשר משפחות נמצאות. ואי לזאת אין דרך אחרת לפי דעתי כי אם לצפות ולחכות עד כי יערה רוח הצוויליזאטיאן גם על אלה העמים הפראים אשר היהודים מפוזרים ביניהם, או אז יצעדו גם היהודים קדימה, וילכו לרוח העת. ואף אם יתמהמה הדבר הזה תחת ממשלת תוגרמה עוד שנים רבות, נחכה לו ולא נאמר "נואש" כי מי יודע את הנעלם והטמון תחת מסך העת? אולי יבוא יום אשר בו ירכיב הזמן אלופים נוארים על ארץ החשוכה הזאת, ותראה אור גם היא.

בגדי היהודים הנזכרים ושמלתם לעורם, היא רק כתנת ומכנסי בד עב ממראה לבן עם חגורה על חלציהם. העשירים

Digitized by Google

בהם, לובשים עוד בגד קצר, מן צמר כבשים עם השערות בחוץ, המכסה את גויתם רק עד החזה, על ראשיהם המה נושאים מצנפת צמר ממראה אפר, עם ראש חד אשר יתראה כמגדל קטן, על המצנפת המה חותלים מטפחות רבות אחת על דעותה, עד כי ראשם עליהם ככרמל. על רגליהם היחפות המה נושאים מנעלים אדומים, ובבואם לבית התפלה או לבית המה מעמידים את המנעלים בחצר. פאתי הראש והזקן לא יגלחו היהודים לעולם, וקוצותיהם תלתלים וארוכות עד החזה. לבושי הנשים המה כמו כן רק מכנסים וכתנת ארוכה ממראה תכלת. על רגליהן היחפות תמיד תשאנה שרשרות מעשי עבות מכסף וגם מזכוכית עם פעמונים קטנים המשמיעים קול בלכתן. על אפיהן יצמידו נזמים גדולים וכבדים המכסים גם את הפה, ומתראות כהכלבים אשר אדוניהם שמים חחים באפיהם ומתג בשפתיהם. על זרועותיהן הן נושאות אצעדי זכוכית ובערנשטיין וגם של כסף. —

בתיהם הקטנים הבנוים מטיט ורפש, עם הגגות השטוחים יתראו כאהלי הצוענים ודומים להם גם בהאי נקיות השוררת בתוכם. גם הסוסים גם החמורים גם הצאן כלם בהבית פנימה ימצאו מנוח למו, ולכן גדולה הצחנה והבאשה העולה באף האיש הדורך על מפתן ביתם. כל כלי הבית המה רק כלי חרס וכדים מכדים שונים. מטה שלחן וכסא אין לראות בכל קורדיסטאן, כי על האדץ המה אוכלים, יושבים וישוכבים.

ארוחתם היא תמיד אחת, בחול, בשבת ובחג, ורק שני מאכלים המה יודעים לבשל. אולם אינם אוכלים שניהם בסעודה אחת. אחד הנקרא בלשונם "בורגיל" הנעשה מן הריפות חטים בלולים בשמן או שומן עם מעט בשר מלוח בתוכם. והמאכל השני הוא הכדורים "קלעזע" הנעשים מן קמח חטים עב. מאכלים אשר אין בהם כל מעם וריח. אולם ימתקו לחיך הקורדים ואוכלים אותם לתאות נפשם בלי כף ובלי מזלג כי אם ביד ובראש נטוי על הקערה, ומה שנשאר בתוך ידם המה שבים ומשליכים להקערה אף אם המה אוכלים אחדים ביחד. עד כי יאחז גועל

Digitized by Google

נפש להאיש הרואה את כל זה. אחרי כי אכלו האנשים לשובע, יתנו את הנשאר בקערה להנשים כי הם אינם אוכלים עמהן ביחד, כאשר כבר זכרתי, אשר האשה כמו שפחה נחרפת בעיני אישה. בארוחת הערב, ובשבת וחג גם בארוחות הבקר וצהרים, ישתו היהודים יין שרף רב, הנעשה מן צמוקים. ולא פעם אחת היתה המשקה הזה נסבה לריב ומהלומות.

אלה המה דברי על אודות יהודי קורדיסטאן בכלל. עתה אשובה למסעותי ואספר מכל מקום ומקום אשר בו יהודים נמצאים בפרט. אולם בטרם אחל מלאכתי זאת, הנני לספר לפני הקורא גם מעט מן תלאות הדרך אשר איש אייראפא אנום לסבול בארץ תלאובות כזאת, כי אולי תהיה לו איזו תועלת מהידיעה הזאת. בכל ארץ סוריא ומה גם בארם וקורדיסטאן, לא ימצא הנוסע בית מלון על כל הדרך הרע, כי יוכל לנוח מעט מעמלו. כל היום לפעמים חמשה עד שמונה עשר שעות רצופות הוא יושב על הסוס או על החמור, וקרני השמש בוערים ודוקרים את ראשו, ושורפים גם את מוח עצמותיו. לשונו לחכו דבקה, ומים אין לו להשיב את נפשו היעפה, ואף אם ימצא במקומות אחדים מעט מים, הנה המה מי בצה ורפש, המעלים צחנה ובאשה, וגועל נפש יאחז אותו להביאם אל פיו. ואחר יום עמל כזה אשר רבות שבעה לה נפשו עמל ומכאובים מן החום והצמאון במה הוא משקיט את רעבונו? בפת לחם יבש וקשה כעץ, ולבו שמח מאד אם יש לו עוד נתח גבינה עם מעט מים שרופים. אולם את המים שרופים הוא מוכרח לשתות בהחבא כגנב, כי אלה הפראים בעלי דת מחמד, האורחים לחברה עמו בראותם איש שותה משקה חזקה אשר דתם האולת תמנעם מלשתותה, המה נופלים עליו ככלבים, ואובים לעשות אתו כלה; ואף אם אין לפחוד ולהביט על שאונם וחמונם, צעקתם וסערתם, אולם מי הוא החפץ להיות עמהם במריבה על כל הדרך. ואם תשאלני קורא נכבד לאמר: הלא יכולים להכין צדה בעיר, בעד כל ימי הדרך, הנני אומר לך, כי לא כערי אייראפא הנה ערי הארצות

Digitized by Google

הנזכרות. לא תמצא בעיר כל דבר אשר תוכל לקחת עמך על הדרך, כי אם בשר וביצים, אולם החום הגדול השורר פה בקיץ מעלה חיש צחנה מן הבשר והביצים ואחרי אכלך מהם יום אחד אתה נאלץ להשליך את הנותר ההוצה. וגם לא בכל העירות אתה תוכל למצוא גבינה ויין שרף. ובהכפרים הרחוקים זה מזה הרבה. הנמצאים לפעמים אצל הדרך לא תמצא מאומה אשר בו תוכל להשיב את נפשך, וגם אין לאל ידך לבוא אל הכפר, כי האורחות (קאראוואנען) אינן חונות בלילה בכפר, כי אם בשדה במקום שמוצאות מים ומרעה לבעיריהן. נוסף על כל אלה התלאות, הנך סובל עוד רבות מבעל סוסך. בעיר במקום שאתה שוכר ממנו את הסוס, חוא נבנע לך מאד, מבטיחך כי על כפים ישאך, וכי יתן את נפשו תחת נפשך, אולם חיש בצאתך עמו את העיר, הוא מתהפך לאיש אחר, ותחת אשר הוא היה דרוש לשרת אותך, עוד הפרא הזה חפץ להשתרר עליך. עוד דבר אחד אשר כמשא כבד יכבד על הנוסע מאיראפא ומוכרח לסבול בארץ הזאת, והוא אם יושביה הפראים רואים איש איראפא, ומה גם בכובע על ראשו, חיש המה מחליטים אותו לרופא, וכל איש חולה וידוע מכאובות, באים ומתחננים אליו כי יתן למו צרי ומזור, ואף אם הוא נשבע בכל קודש, כי אין לו חלק ודעת בחכמת הרפואה, אינם מאמינים לו. וכן חשבוני כלם, ובתוכם גם בעל סוסי, לרופא, והמון חולים רבים עטרוני וסבוני כדבורים תמיד בכל מקום בואי כי אקח את מחלתם ביד וברוח פי, כי דבר כזה נקלה הוא, בעיני הפראים, לעשות לרופא איראפא אשר אמונתם בו חזקה ולא בנקל נמלטתי תמיד מעדת חולים כאלה, ולפעמים נאנסתי לאמר להם איזה רפואה למחלתם. האמונה הזאת שהאמינו בי כי רופא חולים הנני, היא שעמדה לי לנקום נקמה נדולה מבעל סוסי, כמו שאספר במרוצת דברי אשר מרר ועצב את חיי בכל ימי הנסיעה למרדין, ואשר החליף את הסום שהראה לי באור כשדים על סום חוזה בכוכבים תמיד באין לדעת את אשר למטה מתחת רגליו. ואף אם הסום הזה

Digitized by Google

היה תם, אבל לא היה ישר, כי בכל ימי נסיעתי לא הלך בדרך הישר, יען היה שתום עינים כבלעם, ותמיד נטה מן האורח הישר, ורגליו התנגפו על הסלעים והצורים החדים, ואני הייתי מרוחף בסכנה תמיד לבל אפול ואשבור מפרקתי על אבני הנקף. אמרתי כי סוסו היה תם, יען לא הראה כל תשוקה ותאוה לעשות כמעשי הסוסים האחרים אשר הרחיבו ומלאו את פיהם עת ראו עשב או צמח בשדה המסילה, וגם זכרתי שהיה חוזה בכוכבים אבל חכמתו זאת, אשר בדורנו זה לא יש לה כל אוהב ומאמין בה, לא ישרה גם בעיני, כי הוא היה מגביה את ראשו אל השמים, והיה מביט בגבהי שחקים בעינים עצומות זמן רב, ואחרי כי שבעה נפשו ממראות השמים היה משפיל את ראשו לארץ, והיה עומד וחושב על כל הדברים הנפלאים שראה במרומים ולהתבונן בינה על הדברים העומדים ברומו של עולם, דרושה עת רבה, ולכן היה למורת רוחי, ונוסף על זה הגה על ידי חכמתו זאת, נפלתי פעם אחד לאחת הפחתים וכמעט רוצצה גלגלתי. —

הרביתי לספר מן תלאות הדרך, למען דעת כל איש, אשר יש את נפשו לשים לדרך הזה פעמיו, את אשר לפניו, ובל ידמה בנפשו כי נוסע הוא באייראפא, כי אם ידע אשר נכונו לו ימי חושך ועמל אין קץ בכל משך ימי נסיעתו עד באגדאד.

העיר מארדין בגויה לרגלי הר גבוה ותלול מאד, לרגלי הר אחד מהרי ארמ המשתרעים מן ארפא (אור כשדים) עד מוסעל (נינוה.) — הבתים חצובים בתוך ההר, וכאשר ההר הולך ומתנשא תמיד, כן מתנשאים הבתים אחד מעל רעהו, עד לראש ההר, והגג השטוח של הבית מתחת, הוא לרצפה ומסדרונא להבית אשר למעלה ממנו, ועקב כי העיר על הר גבוה עומדת האויר בה טוב, ובלילה נם בקיץ שורר בה קור ורוח חרישית, המים באים לתוכה, דרך צנורות ההולכים מתחת לארץ, מן בריכה גדולה העשויה אצל העיר. מספר יושביה ערך עשרת אלפים נפש, ישמעאלים, קורדים, נוצרים ערך אלף איש, ובתוכם

Digitized by Google

נמצאו בריטאנים רבים אשר נתישבו בעיר זה זמן לא כביר, ובנו למו בתי אבנים טובים ויפים, רוב בני בריטאניה אלה המה מסיתים וכבר הצליח חפצם בידם להביא ערך מאה וחמשים בתי אבות מבני ערב, בברית הנוצרים המתנגדים. — מיהודים נמצאו במארדין רק חמש משפחות עניות. לפנים ספרו לי אלה היהודים היתה מארדין עיר ואם בישראל, ועוד לפני שנים אחדות היו גרים בה כשתי מאות משפחות. אבל בצוק העתים עליהם, ולא מצאו פה די מחית ביתם, עזבו כלם את העיר והלכו באשר הלכו לבקש טרף נפשם ונפש ביתם. בית התפלה אשר שמה ספרי תורה עוד נמצאים בו סוגר על מסגר, כי אין איש אשר יבוא לשפוך שיחו בו. בספרי להם מן החברות הנכבדות "חברים כל ישראל", "שליחי ועד הקהילות", "וישוב ארץ ישראל", צהלו פניהם ואמרו: האח! "אולי תצמיח ישועה גם לנו ע"י החברות האלה. אולם הוסיפו לדבר בעצב ואנחה "מי יראה לנו את הדרך אשר בו נלכה להפיל תחנתנו לפני הדום רגלי החברות היקרות האלה: כי יעוררו את לבם לחמלה גם עלינו האמללים והנדכאים, וכי יתנו גם לנו אדמה לעבוד ומקום למושב? אנחנו מבינים בעבודת האדמה הוסיפו אלי לדבר, "וכל מגמתנו ומטרתנו היא תמיד כי נוכל להאחז בארץ כנען ארץ אבותינו, אבל רחקה ממנו ישועה, וכל עצה נכחדה ממנו, איך להחיות את נפשות ביתנו, בבואנו לארץ הקדושה. הזמן האכזר סך בסירים דרכנו לבלי נצא מן המאפליה וחשכת הצלמות הנסוכה עלינו בין העמים הפראים פה, ונטל עלינו לשבת דומם ולשאת ולסבול עוני וריש, מחסור וכפן כל הימים. עיני אנשי החברות הנכבדות, הרבו לתנות לפני במר רוחם, משוטטות בכל הארצות אשר שה פזורה ישראל במו נדחה, וכרועה נאמן יחישו וימהרו להושיט יד עזר להצלעה והנדחה, לנהל עלותיה, ולקבץ טלאותיה, ורק ממנו יהודי קורדיסטאן, יסבו את עיניהם, ומדוע יגרע חלקנו גם אנו? האם לא ממקבת בור אחד עם היהודים האחרים חוצבנו? האם אין לנו חלק באלה ישראל? אני לדאבון נפשי, לא יכלתי

Digitized by Google

רק לדבר דברי נוחם על לבם, לנחמם מעצבונם ויגונם ע"י הפתח תקוה שפתחתי להם בהבטחתי להגיש את דברי בקשתם לפני ראשי החברות הנזכרות. ויען אשר במשך ימי נסיעתי לא יכולתי למלאות את דברי הבטחתי, הנני עושה זאת עתה בעלי המכ"ע הנקראים גם לפני ראשי החברות*), ולכן למותר לי לפנות אל כל אחת ואחת בבקשה מיוחדת. וזה הוא דבר הבקשה בשם יהודי מארדין: כי תואלנה החברות הנכבדות לתת למו חלקת אדמה בארץ הקדושה, למען יהי לאל ידם למצוא מרף ביתם במקום אשר דברי אלהים יהיו קרובים להם, וכי יוכלו לחנך את ילדיהם על פי חוקי התורה ודרך ארץ. והאמנם ראוים המה אלה האמללים בעיר מארדין כי אתם ראשי ואלופי ישראל, תמשכו קו חסדיכם עליהם, ומה גם אתה חשר הנכבד מונטיפיורי תחיה, אשר בנסיעתך עתה לירושלים חזקת ואמצת את עמודי החברה "ישוב ארץ ישראל" וכסף תועפות לך מכל אפסים, למען עשות מסעד להחברה הזאת, לכל ימושו פעמיה לעולם. עליך הישר! מוטל החוב לשית עין חמלה, ולשמוע לקול האובדים בעיר מארדין להצילם ולהוציאם ממצוקותיהם, ע"י כי תתן למו נחלה בקרב אחיהם באה"ק, ועל ידי זה תציל חמש משפחות עשרים ושנים נפש, לא לבד מן הלחץ והדחק אשר הזמן האכזר לוחצם ואוכלם בכל פה, כי אם תפדה גם את נפשותן ממאסר הבערות ואי דעת הכלואות בו באשמת ארץ מולדתם החשכה. ואלה המה השמות של ראשי האבות במארדין: ר' אברהם בן יצחק, ר' סעדיה בן יעקב, השוחט עבדאלא בן משה, בנו ר' נחום, ר' עזריה בן אליהו. ואם תקובל בקשתם לרצון לפני ראשי החברות באייראפא, ויאבו להוציאם מאפלה לאורה, אזי יואילו להודיע למו זאת על ידי הקאנזול של אשכנז האדון דע פיצאמי בעיר אלעפא (ארם צובה) או על ידי הקאנזול של פרם האדון אהרן דיין בארפא (אור כשדים) או לכתוב בדרך

*) המאמר הזה נכתב עוד בשנת 1876.

Digitized by Google

ישרה למארדין אל השוחט עבראלא בן משה הנזכר, בשפת עברית ובכתב אשורית.

בחצר בית יהודי אחד במארדין, נמצאה מערה אחת אשר היהודים קוראים אותה "מערה של אליהו הנביא" הטעם לשם הזה, הוא יען לפי דברי היהודים התראה הנביא הזה, אשר לא ידע שליו מעולם ע"י עבודתו הכבדה לבוא על כל ברית מילה ולטעום מן כוס היין בשני הסדרים של פסח בכל בתי היהודים המפוזרים בכל קצוי תבל, כמה פעמים בהמערה ההיא. ובעל החצר הבטיח לי אשר הוא בעיניו ראה, בפתחו פעם אחת את פתח המערה, איך איש שיבה יושב ולומד (בטח למד בספר הזוהר או בליקוטי מהר"ן.) אבל חיש כרגע נעלם מעיניו, ולא נודע לו איך הזקן ההוא בא לתוך המערה ואיך יצא ממנה. ולכן אין כל ספק שהיה זה אליהו הנביא. והיהודים האחרים מאמינים לדבריו אמונה אומן. מערות כאלה הנקראות על שם של אליהו הנביא, נמצאות בהרבה מקומות בהבתי כנסיות של יהודי קורדיסטאן, והמה מתפללים על אלה המערות ומפילים תחינתם אצלם אל הנביא בעל פה וגם בכתב. המכיל דברי זעקתם, המשליכים לתוך המערה. ואלה המערות קדושות הנה ליהודים מאד. —

ימים אחדים ישבתי במארדין לנוח מעט מעמל הדרך, ואחר כן הלכתי בדרך יום אחד להכפר נציבין. אחר חצי היום עזבנו את מארדין, ולכן הוכרחה האורחה לעמוד ולנוח בלילה אצל כפר קטן, כי נפל עלינו פחד ללכת בלילה בדרך הזה המלא חומסים ושודדים מן המשערקעסים, אשר עזבו את מקום מגוריהם הקויקאזום ביום לקחה רוסיא את ארצם, וילכו ויבואו ארצה תוגרמה, מקום אשר יש לאל ידם למצוא חית נפשם מן שוד וחמס באין מפריע. אני ישבתי לאכול את ארוחת הערב, והנה בעל סוסי החוזה בכוכבים, אשר הובילני מן אור כשדים למארדין, הופיע לקראתי, אולם לא בפנים ממרים ובעינים מפיקות מבמי שוד ורצח כמו שהראני כל העת שארח לחברה עמי, כי אם נענה

Digitized by Google

ונכנע כפוף ושחוח; ויגש וישתחוה אלי, ויתחנן כי אסלח לו על רוע לבבו, זדונו ומריו, אשר עצב ומרר בהם את חיי על כל הדרך, וכי אתן לו מעט צרי לכאב ראשו האנוש מאד זה ימים אחדים. עתה אמרתי בלבי באה העת לקחת נקמתי מן פרא אדם הזה. התבוננתי עליו הטיב, ומששתי את עורק ידו, ואמרתי אליו כי כאבו זה הוא נובע מן מתלעות שניו. פקדתי עליו לפתוח את פיו, ודברתי אליו: אם את השן הזה תעקר, ינוז חיש ויעוף המכאוב ממך. הוא שמע בקולי ושב אל הכפר מקום מושבו לעקר את השן שהראתיו. כאשר האיר השחר את פני הקדם, ואנחנו קמנו ללכת לדרכנו שב השובב הנזכר אלי שנית, והודיעני כי פקודתי שמרה רוחו, והשן אף אם במכאובים רבים, כבר נעקר אך כאב ראשו אנוש עוד ביתר עז ועצמה מבראשונה. "פתח פיך ואראה" דברתי אליו "אם נלקח השן כנדרש. הה!" צעקתי בפתחו את פיו "הלא את השן הזה אמרתי לך להוציא, ואתה עקרת שן אחר!" אם את זה תעקר הראיתיו ביד "או אז ינוח לך מכאובך וממחלתך, ואתה תהיה בריא אולם" השובב הזה הלך ממני אבל וחפוי ראש אולם בהבטחתו לאמץ את רוחו להוציא גם את השן השני. ואני בטוח כי חפרא הוציא את פקודתי בדבר השן השני לפעולת אדם, כי מי לא ישמע לדברי רופא אמן כמוני? —

המקום גציבין אשר לפי הנראה מן התלמוד היה בימים קדמונים, עיר גדולה עם יהודים רבים הנה הוא עתה כפר קטן עם בתים קטנים ושפלים הבנוים מרפש וטיט, ורק ערך ששים משפחות מבני ישראל גרים בו, והמה סובבים בכפרים הסמוכים ועושים מסחר עם הקורדים, לאחדים מהם ישנם גם סוסים וחמורים אשר המה משכירים להולכי דרך או להוביל סחורה ממקום למקום. אחדים מהם המה בעלי חנויות, ורבים מהם המה דצענים. צאן וכבשים ימצאו בכל בית ובית כי המה בזול גדול, ואדוניהם חיים חיי שלוה ורעות עמהם, כי גרים עמהם בבית אחד. ולכן תשוה בנפשך קורא יקר את הנקיות השוררת בביתם.

Digitized by Google

מאכלם הוא תמיד אחד בחול, בשבת וחג, והוא מאכל "הבורגיל", או הכדורים כמו שזכרתי בהשקפה הכללית והמה אוכלים בלי כף ומזלג כי אצבעות ידיהם המה להם לכף ולמזלג ולסכין, ואוי לך איש אייראפא! אם ההכרח יאלצך למעום ממטעמותיהם. אולם אם בעל נפש אתה תמצא תמיד איזה תואנה להנצל ממאכלם, ותבחר לאכול פת במלח עם מים, מלאכול בחברתם כמו בהמה.

היהודים פה המה, ככל היהודים בקורדיסטאן, עמי הארץ ובורים, לוטים בערפל הסכלות ומאמינים לדברי הבל ורעות רוח וקנאים גדולים לדת. לאות על דברי, הנני לספר מה שקרה ימים אחדים טרם בואי לנצבין. קורדי אחד הביא למטבח יהודי, עור חזיר כי ימכור תחתיו, יען לא היו עתותיו ביד הקורדי למכור העור בעצמו, והכטיח להיהודי לשלם לו בעד טרחתו. היהודי נרצה להדבר הזה וימכור את העור. כראות היהודים את דבר המכר הזה, רצו להחכם (איש אשר לא ידע מאומה לא בתלמוד ולא בפוסקים) ויספרו לו כי הטבח עכר את כל ישראל, במכרו עור חזיר. החכם בקנאתו הגדולה לאלהים, החרים חיש את הטבח, וגזר על השוחטים שלא ישחטו לו עוד צאן ובקר אשר מזה מחיתו ומחית נפשות ביתו נתונה וגם גזר על הטבח כי לא יעיז עוד לגשת אל הקודש, אל בית התפלה עד אשר יתן כסף ענושים לירא טורקי. אולם האיש הזה הוא עני גדול, ואולי מעולם לא היה לו לירא בכיסו, בכה והתחנן לפטרהו מן העונש כסף אשר הושת עליו, והתרפס והתרצה לכל עונש אחר אשר ישימו עליו, רק כי יקחו את החרם ממנו. אבל החכם אטם אזניו משמוע לקול תחנוניו. אחדים מן העדה אשר רך לבם לחמלה על האיש הנענה ועל משפחתו, עשו פשרה בדבר כי יתן רק רבע לירא טורקי, אולם בגלל ההנחה הזאת, יקבל עליו הטבח עונש גופני, והוא ששים מלקות על כפות רגליו. האומלל הזה קבל עליו את הדין והלך ברגלים בצקות לעבוט עבוטו לשלם את הרבע לירא, ואז רק שככה חמת החכם, וקרבהו תחת כנפי השכינה.

Digitized by Google

צחוק מכאיב לב צחקתי בבואי פעם אחת לבית המדרש, לראות בלימוד הילדים שם. המלמד איש נבער מדעת, יושב על הארץ ומקל גדול בידו ותלמידיו ערך שלשים וחמשה עומדים אותו מסביב ומשוררים וקוראים בקול גדול המרעיש שמים וארץ, בההפטורה של שבת, כי היה יום ששי; והנה פתע לפתאום, פשט המלמד את ידו האוחזת במקל והחל להכות בו את הנער היושב לימינו, שר עשרים ילדים קטנים ממנו, מכת בלתי סרה, בטח עקצה כנה את המלמד ובאין לו דבר לכלות חמתו בו שפך חרון אפו על הנער. זה הנער ראש העשרים אשר גם הוא חמוש במקל, בהתקצפו להענות מן המלמד חנם ובאין לאל ידו להשיב מכה על מכהו, כלה חמתו במקלו בהנער, שר עשרה, העומד תחת ידו. זה שר העשרה המוכה כמו כן על לא חמס בכפו, שפך חמתו על ידי זרם מהלומות אגרוף אשר המטיר על ראש שר החמשה וזה האחרון הכביד עוד בנקמתו בזה שחלק מהלומות מנה אחת אפים לחמשה הילדים כלם. וכן נתחפך ברגע אחד מקום השלום אשר נשמעו בו קול שיר ומנגינות לשדה מלחמה, ואם היה בא איש זר ברגע ההוא לבית המדרש היה חושב בטח כי פרצה מרידה נגד המלמד. אחרי כי נמשכה המחזה הזאת רגעים אחדים והמלחמה שקטה, התחילו התלמידים לנגן ולקרות בההפטורה עוד בקול רם יתר חזק מבראשונה עדי השלימו אותה כלה. כמרם פטר המלמד את התלמידים לביתם, קרא אותם אליו אחד אחד, ופקד על כל ילד להגביה את ידו ולצמד אצבעותיו ביחד, והוא הכה עליהן במקלו עד כי זב דם מהן, וכן עשה לכלם ילד לא נעדר. אני בהשתוממותי על אכזריות כזאת לראות את הילדים מוכים ומעונים על לא דבר, לא יכלתי עוד להתאפק ושאלתי את המלמד: מה הוא רואה על ככה להכות כלם בלי חמלה ובלי חשך? ואם אחד חטא על כל הילדים יקצוף? אז ענני: "לא אדני, עתה לא חטאו מאומה, רק יען היום הוא יום ששי, ואינם באים ללמוד עד יום, ראשון, אני ירא אולי ישכחו את המכות שהוכו בבית מאהבם

Digitized by Google

אני משנן זה על ראשי אצבעותיהם כי האותות והתוים שהתויתי עליהן יעמדו עוד עד יום ראשון." הדרוש נדרוש עוד תשובה יתר נצחת מזאת שענני המלמד?! "אוי לך עיר!" אמרתי אליו "שמאשריך מתעים ומוריך במקל חובלים רועים את צאנם כמו בנצבין." —

היהודים הראוני את הקבר של ר' יהודה בן בתירה, וספרו לי כי ברוב הימים נשכח מקומו איהו, אך זקן אחד אמר אשר יש לו בקבלה שזה הוא הקבר, אבל אני לא מצאתי כל אות וציון המאמת דברי הזקן. מן נצבין הלכתי בדרך שני ימים וחצי, לעיר גזירה, והיא עיר קטנה הבנויה על שפת נהר החדקל ורחוקה רק עשר שעות מן המקום אשר בו נחה התיבה של נח. לפי דברת יושבי גזירה יודעים המה את המקום הזה על פי המסורה. יושביה המה ישמעאלים, קורדים וערך עשרים בתי אבות יהודים, הבורים היותר גדולים בכל ארץ קורדיסטאן. רובם המה בעלי חנויות, גם בעלי מלאכה ואחדים בעלי אדמה אשר אינם עובדים אותה בנפש כ"א על ידי שכירי יום. לחבין את מצבם הרוחני והשכלי, די כי אספר רק מה ששאל אותי החכם שלהם גהוא: אם אמת נכון הדבר אשר בפרוץ ריב ומלחמה בין שני עמים באיראפא, והמה נפגשים יחד על שדה קטל, כי יחכה אחד על השני כי יחל לידות בקני הרובה וכלי תותח, ואם החל האחד מוכרח השני לעמוד על עמדתו, עד שיכלה הוא את מלאכתו מלאכת המות, ואחר כן מתחיל השני לירות בכלי מלחמתו והראשון מוכרח לעמוד ולחכות עד שיכלה השני מלאכתו? גם הוא? במח שמע החכם הגדול הנזכר מן המלחמה בין שנים (דועל) אשר תקרה פעמים רבות באיראפא, דבר מוזר מאד ליושבי ארץ המזרח, כי לא נשמע עוד מעולם, אשר שני אנשי קדם יעשו מלחמה פנים מול פנים בדעה צלולה, ברצון ובערים על פי חוקי הכבוד, כי רגשי הכבוד יחסרו ליושבי המזרח מכל וכל וגם לא נשמע עוד כי יטרוף יושב הקדם את נפשו בכפו, איש המזרחי יגיח על אויבו מן המארב, ויפול עליו פתאום

Digitized by Google

להורידהו דומה. ואף אם כמעט כל הערביים, הקורדים ובני ארם, המה גנבים ושודדים, בכל אלה לא נוכל לקרא גבורים ואמיצי לב, ואם ימלאו את הארץ בשוד וחמס לא בא זה מן אמיצת לבבם, רק יען כי תמיד תקוה טובה נשקפה למו להמית את אויביהם או הנוסעים בדרך, בטרם ימצאו אלה עוד את ידם ורגלם לעמוד על נפשם.

ביום ראשון של ראש השנה, השמש טרם הופיעה ואני שוכב עוד על משכבי, והנה קול המון ורעש כקול ענות מלחמה הגיע לאזני, מהרתי לקום, ורצתי הנגה (בקורדיסטאן ישנים כלם על הגגות, ובנקל יכולים ללכת מגג אל גג, רק אני לא חפצתי לישן על הגג מפני רוח הקר הנושב שם בלילה) למען דעת את הנסיבה אשר הסבה את הרעש, ואיך השתומטתי לראות איך כל היהודים הגרים בגזירה בחלק מיוחד מהעיר רצים מגג אל גג, ומכים אלה את אלה במקלות אשר בידיהם, וגם הנשים לא עמדו מנגד, כי אם לקחו חלק בהמלחמה, וכן נמשך הדבר הזה כחצי שעה, עדי באו אנשי צבא ושקטו את הריב עם ראש העב של קני רובם. בבית הכנסת בעיר גזירה נמצאה גם כן "מערה של אליהו הנביא" והיהודים מתפללים אל הנביא הזה, ומודיעים לו את דברי בקשתם וזעקתם בכתבים קטנים, אשר המה משליכים לתוך חור המערה. אולם מי יודע אם מבין הנביא הזה את לשונם וכתבם, כי בימי חייו דברו וכתבו היהודים בלשון וכתב אחר. נאנסתי להתעכב בגזירה ימים אחדים, יען אהובתי הישנה, היא מחלת הקדחת, כלתה נפשה לראותי, ותבוא לבקרני גם פה. אחרי כי התעלסתי עמה באהבים ימים אחדים, פטרתי אותה, ואני הלכתי לדרכי אל עיר זאכו. יושבי זאכו המה כמעט כלם קורדים וערך שלש מאות משפחות יהודים הנמצאים בעיר, גרים בחלק מיוחד ממנה. החכם שלהם איש זקן ובא בימים, מפורסם בקורדיסטאן לאיש גדול מאין כמוהו. ומה היא חכמתו וגדולתו? הוא מבין מעט בלימוד התלמוד והפוסקים, דבר יקר המציאות בקורדיסטאן, אולם ברוסיא ופאלען אף תלמיד צעיר

Digitized by Google

לימים המבקר את "החדר" יודע יותר הרבה ממנו בלימוד הנזכר, עד כמה גדלה ידיעת היהודים פה בדין ודת, די לדעת אשר בשבת בסעודת הבוקר אומרים את כל הקידוש של הלילה, ועל כל כום וכום של יין שרף שהמה שותים בתוך האכילה עושים ברכה בקול רם וכלם עונים אמן, וכמו שהמה אינם יודעים מאומה מתורה שבכתב ובעל פה, ומגששים כעור באפלה בדרכי דין ודת, כן לא יש להם כל מושג ורעיון מדעת והשכלה.

בערב יום הכפורים אחר חצי היום, ואני מתהפך בחליי על משכבי הנה והנה כי הקדחת הארורה אשר כנראה, בחרה רק בי להציגני למטרה לה, לשלוח בי חצי שוד ורצח בלי חשך, באה גם פה לבקר אותי והנה צללו אזני לקול תופים הנדפקים ברעש וגבורה, חגרתי שארית כחי ולבשתי את בגדי ללכת החוצה, כי נכסוף נכספתי לדעת את סבת הדבר, והנה מה ראיתי? כל היהודים התקבצו ויאתיו יחד, והכי נכבד בהם הולך בתוך ונושא בשתי ידיו נר דונג גדול (נר של יום הכפורים) וכן התנועעה המחנה הזאת במחולות ותופים (והנשים אשר עמדו על הגגות ענו בקול, בקול יללת הכלבים) לכלול ביופי את מנגינת חתולים הזאת עדי באו לבית הכנסת והעמידו את הנר על עמדתו, כשוך המהומה והרעש בבית הכנסת, התחילו כלם לרוץ הביתה, ולהפשיט את כתנתם מעליהם (במח יזכור הקורא עוד, כי כתבתי אשר כל מלבושי יהודי קורדיסטאן המה רק כתנת ומכנסי בד לבן קצרים ודקים) פלצות אחזתני בראותי את כל העדה עירום ועריה כמעט; ולבלי ראות עוד את המראה המוזרה והנתעבה הזאת, חפצתי לעזוב את ביהכנ"ס אבל פתאום שמעו אזני קול אנקה כאנקת חלל, וקול שני המונה: אחת, שתים, שלש וכו', והקולות האלה באו מן הבמה, חיש פלסתי לי נתיב בין ההמון הרב ועליתי הבמתה, ומה נפלאי היתה המראה אשר ראיתי, איש אחד עומד כפוף ונשען בשתי ידיו על עמוד מן עמודי הבמה, והשמש (אחד מבני ענק) תופש רצועה ארוכה ועבה בשתי ידיו, רצועה דומה לשוטי הסוס של הקאזאקען

Digitized by Google

ברוסיא, ומכה בה בכל כחו על גבו של הסכל העומד כפוף, ובכל מכה ומכה אשר השמש נותן להפרא, הוא צועק בקול נורא הקורע את הלב, ובכל זאת לא יעזוב את מקומו. וכן מנה לו השמש מלקות ארבעים חסר אחת, וכל גבו של האומלל היה מלא פצעים וחבורות. בעזוב זה את המקום מלא חיש אחר את מקומו ואחר זה עוד אחר, עד כי קבלו כלם עליהם את הדין הקשה לרצות בזה את פני אלהים, לפני בא יום הנורא והאיום יום הכפורים. ואלה הפתאים לא ידעו ולא יבינו, כי האכזריות לא תפיק רצון מאלהים, ואיננה במדותיו. גם כמה קורדים (מן המוסלמינים) היודעים מן המנהג ההבל הזה של היהודים באו לתוך ביהכנ"ס, והפשיטו את כתנתם מעליהם, ובקשו בשחוק את השמש כי יתן למו גם כן מלקות ארבעים. כל היום לא יכלתי עצור משחוק מן המחזה הנפלאה הזאת.

חנוך הילדים פה, הוא כמו בכל המקומות האחרים שזכרתי במאמרי זה. עברתי עוד בכמה מקומות בקורדיסטאן טרם הגעתי למוסטעל, אך כלם שוים הם במנהגיהם, תהלוכותיהם, ואולתם אשר כבר הודעתי זה להקורא, ולכן אין אני מזכירם.

מ ו ס ט ע ל א ו נ י נ ו ה. לא רחוק מן העיר, קבלוני אנשי חיל טורקי, והובילוני למקום מבחן הבריאות אשר עשה הפאשא מיראת החולירע של ארם צובה. במקום הזה היה מוכרח כל איש הבא ממקום אחר, לעמוד חמשה עשר יום ולשלם אחר כן עוד לירא טורקי. אולם לאשרי בא ביום הרביעי לעמדי שם, רופא הקאראנטענע (דאקטאר גוצרי מאיראפא) והוא הכיר אותי מארם צובה, ולכן שלח חיש פרות לנפשי; וכן יצאתי מן המקום הנורא ההוא, אשר עוד יתר רע מבית אסורים הנהו. במקום מבחן הבריאות הנזכר, נעשו אהלים אחדים למושב אנשי החיל והאנשים הבאים מחוץ. האהלים האלה קצר קצרה ידם לחסות בצל כנפם מחום ושרב השמש הבוער כתנור. וזאת לא זאת האנשים אשר נחרצה עליהם לעמוד במקום הזה חמשה עשר יום, אנוסים עוד לסבול פה חרפת הרעב והצמאון, כי אף בכסף

Digitized by Google

רב אין להשיג כל מזון ומחיה, כי אם לחם יבש אשר אחרי תהנונים רבים ואחרי נתינת בקסים (מתנה) לאנשי הצבא המה מביאים מן העיר. ואני סבלתי עוד יתר כי לא היה לי במה לשכוב ובמה לכסות את גויתי בלילה, כי אם שמלתי לעורי, יען חשבתי למשפט צדק, אחרי כי כבר עברו יתר משני חדשים מיום עזבי את ארם צובה, בטח, כן אמרתי בלבי, לא אדרש לעמוד בקאראנטענע, ולכן שלחתי את מלתחת חפצי להעיר וכן נשארתי בחוסר כל. אולם מה נואלתי בחשבי אשר יש עוד משפט צדק בארץ תוגרמה! אמרתי בראשונה כי הפאשא עשה את הקאראנטענע מיראת החולירע, אולם באמת היה זה רק למסוה על פניו למען תהיה לאל ידו למלאות אמתחתו כסף, כי מי ששלם לירא טורקי לא שלחוהו להקאראנטענע כי אם נתנוהו לבוא חיש לעיר. צדקו דרכי ממשלת תוגרמה בכל מקומות מושבותיה.

נינוה היא עיר רבתי עם, עומדת לרגלי נהר החדקל, ורחוקה מן נינוה הישנה מהלך יום אחד. הקבר של יונה הנביא הוא חצי שעה וקבר של נחום הנביא שמונה שעות מן העיר. על חג השבועות נוסעים כמעט כל היהודים מן העיר לחוג את חג מתן התורה על קבר של נחום הנביא. רק ערך שלש מאות משפחות מבני ישראל נמצאות במוסספל בירת ארץ אשור, ודומים המה בכל דרכיהם ותהלוכותיהם ליהודי קורדיסטאן. בעלי תורה אינם נמצאים בהם כמעט כלל, ורק אחדים היודעים בספר, דרכי חנוך הילדים אבלות גם במוסספל, והילדים אף אם המה יושבים עם ארבעה מלמדים בבית המדרש כל היום, אינם יודעים מאומה לא במקרא ולא במשנה ולא בכל דבר דין ודת אף כי בעניני לימודים אחרים.

על אודות העיר נינוה הישנה כבר נכתב יתר מדי, ולכן אין את נפשי להיות כמעלה גרה, וגם אין זאת מטרתי, כי רק את אחי אנכי מבקש, ואי לזאת באין לי להודיע ממוסספל נכבדות ומועילות, הנני רק להזכיר כי בחרתי לקחת דרכי מפה

Digitized by Google

לבאגדאד עם המים, יען הרכיבה על הסוסים, שברה את כל עצמותי, מפה עד באגדאד המים בהחדקל אינם עמוקים עוד, ולכן אין הולכות עליו אניות הקיטור, כי אם הולכים ברפסודות הנעשות מעורות כבשים נפוחים הנקשרים הרבה ביחד, ועליהם נותנים קורות, ומוענים עליהן חמים או סחורה אחרת. ארבעה עשר יום הלכתי על המים, ומה שסבלתי במשך הנסיעה הזאת אין בכח עטי לתאר זאת לפניך קורא יקר, רק די כי אומר: אשר לא לבד כי הוכרחתי ארבעה עשר יום לשבת על מקום אחד, ולא יכולתי לנוע רגלי, ירד עוד ארבעה ימים רצופים גשם שוטף מן השמים עד כי כמעט מתי מן הלחות והקור בלילה, ולכן באתי חולה ל עיר באגדאד או בבל, מן העיר הזאת המפוארה מימים קדמונים, בירת הקאליפים העריצים, ולכל בהם הקאליף ארון אל ראשיד, הידוע גם לילד קטן אשר קרא את ספורי המעשיות "לילות אלף ואחד" מן העיר הזאת אדבר במאמר מיוחד ועתה הנני רק להעיר אשר אף אם בעיני הערביים העיר באגדאד היא עיר הראשונה בתבל, עיר אשר אין ערוך לה ביפיה ותפארתה, שאונה והמונה, בכל אלה בעיני איש אייראפא, לא יש לה כל כשרון מיתר ערי הקדם, וגם דומה היא למו בתארה ובתכונתה ובכל הדברים.

בתי אבות יהודים לאלפים עם בתי כנסיות לאין מספר נמצאים בעיר. היהודים האלה כבר צעדו צעד קדימה על ידי בית הספר של "כל ישראל חברים" הנוסד ראשונה על ידי שני יהודים מאייראפא הלא המה הנכבדים האדונים איזאק לוריא והערמאנן ראזענפעלד, הראשון אשר הוא גם ראש חברת "כל ישראל חברים" בבאגדאד, מתאמץ עוד גם עתה לעשות ולפעול בכל כחו לטובת בית הספר. בית הספר הזה פקח את עיני רבים מן היהודים לראות ולהבין את התועלת הגדולה אשר יש לכל איש משכיל היודע לשון והמדעים הנחוצים בזמננו זה, ולכן המה שולחים את בניהם בשמחה לשמוע בלימודים ולקחת לקח טוב בבית הספר הנזכר. והאמנם פעל בית הספר הזה הנוסד אך

Digitized by Google

משנות מספר, פעולה רבה ונכבדה מאד, כי כבר נמצאים בבאנדאד אנשים צעירים רבים היודעים בלשון צרפת ובמדעים שונים. עוד דבר טוב מצאתי ביהודי באנדאד, והוא: הסבלנות כי אף אם המה מחזיקים בנושנות בכל עוז, בכל אלה אינם רודפים ואינם שונאים את האיש אשר נבהו מחשבותיו ממחשבתם.

חברי "כל ישראל חברים" בבאנדאד, המה מעטים מאד, ורק ארבעים מספרם. אולם את אשר אחזה לי אני, אין לשים אשם נפשות יהודי באנדאד בעמידתם מרחוק להחברה הנזכרה, ולאמר כי זה נובע מחסרון הרצון הטוב לפעול למובת הכלל, ולהועיל לבני עמם, כי אם מחסרון איש אחד אשר יבין את תכונות היהודים האלה, לקחת אותם בדברים ולהכינם בינה מנחיצת העניין ומתועלתו הגדולה לכל יהודי ארצות המזרח.

עוד דבר אחד מצאתי להעיר והוא: אף כי אמנם אין ערוך לרב טוב והאושר הצפון בבתי הספר אשר הקימו ויסדו אנשי החברה "כל ישראל חברים" מפאריז, בכל ארץ הקדם, הנה בכל זה אינם פועלים עוד בתי ספר האלה גדולות ונצורות כמו שתחשוב ותאמין החברה הנזכרה. ולפי דעתי הקצרה, כל עוד לא תחזה לה החברה, אנשים אחדים בעלי בינה ודעת, אנשים היודעים לפקח על צרכי חנוך הילדים; כל עוד לא תשים החברה את המשרה על שכם אנשים אחדים כאלה, כי יתהלכו בארץ הקדם תמיד, וכי ישבו בכל מקום ומקום אשר בו בית ספר נוסד, חודש ימים וגם שנים למען יהיה לאל ידם להתבונן הטיב בעין פקוחה, על כל פעולת הלימוד ועל כל מחסורי בית הספר; כל עוד לא תעשה כדבר הזה, נבול תבול גם החברה וגם כל אוהבי אדם, ואל המטרה הנשגבה והקדושה אשר הציבה לנפשה הזכה לא תגיע.

גם בבאנדאד מצוינים המה היושבים על ידי החותם אשר שמה נגע הצרעת (שזכרתי בדברי מארם צובה) על פניהם. מחלת הקדחת מצאה לה מהלכים גם פה, ואני נפקדתי ממנה שלש פעמים במשך שני חדשים שישבתי בבאנדאד. האויר

Digitized by Google

של העיר לא טוב הנהו. בקיץ בוער השמש כתנור, ומחמתו אין נסתר, ובחורף שורר קור, והבתים אינם עשוים להגן מקור וצנה, כי לא נמצא תנור בכל העיר.

אחרי שבתי לאיתני מעט ונרפאתי מן המכות שהוכיתי מן אהובתי הקדחת, עזבתי את באגדאד וישבתי על אנית הקיטור ללכת להעיר באססאראה או בצרה. כבר זכרתי אשר הנהר חדקל אף אם רחב הוא מאד, בכל זאת לא יעברו בו אניותו יען מימיו אינם עמוקים. אולם בבאגדד יתגעשו מימיו מאד, והיה לנחל שוטף, וכן הולך ומתפרץ עד גורנע (שתים עשרה שעות מבצרה) ושם הוא מתאחד עם הנהר פרת, וכן הולכים ביחד עד בצרה, ושם הם משתפכים בגאונם ונופלים לתוך לשון ים הפרסי. — אני הלכתי מבאגדאד עם אנית קיטור טורקית, כי בחפזי ללכת לדרכי, לא חפצתי לחכות עוד על אנית קיטור הבריטאנית. ולכן תחת אשר הולכים תמיד עם האניה הנזכרה אחרונה בארבעה ימים מבבל לבצרה, הלכתי אני בספינה הטורקית עשרה ימים. כי לאנית הקיטור הזאת היתה קשורה עוד ספינה אחרת טעונה חטים, ובאשמת פקיד האניה אשר היה שכור תמיד נדחפו שתי הספינות זו בזו, והספינה של החטים נקבה בצדה ונתמלאה מים, ובעמל גדול צלחה בידנו להתקרב אל חוף הנהר, ועל ידי הסיבה הזאת נאנסנו לעמוד שלשה ימים על מקום אחד. פקיד האניה, אשר אחריות הספינה עליו וביראתו לבל יענש קשה, צוה למשנהו לכתוב כתב בשפת טורקי כי לא ימצא כל עון בו באסון האניה כי אם אך מקרה היה. וקבץ חתומים מנכבדי הנוסעים להעיד כי כנים דבריו ולטהר בזה את השרץ. וביען כי הייתי איש מערבי (היחידי על הספינה) אשר עדותו כבדה במשקל, שאל גם אותי לתת את חותמי בין החתומים האחרים, אך אני שבתי ריקם פניו.

על הספינה הזאת נסע גם נסיך ערבי עם שלש נשיו ושפחותיהן, אחת מנשיו אשר לא ידעה מלאכה אחרת כי אם לאכול כל היום, לא יכלה מלט משא בטנה, ובאין רופא על

Digitized by Google

האניה בא הנסיך אלי ויתחנן כי אתן צרי לאשתו, אני אשר תמיד הובלתי מלח אנגליה (כימטער זאלץ) במלתחת חפצי, נתתי לו מן המלח הזה והמלח עשה פעולתו. מן העת ההיא הביא לי הנסיך מדי יום ביום מאבאק טורקי ודברים אחרים לבלות את העת בנעימים.

בגורנע מתחילים יערי התמרים להופיע בהדר תפארתם על שתי גדות הנהר. אולם עד המקום הזה אין לראות משני עברי הנחל כי אם אגמון ובצה וחזירי יער לאין מספר. פקיד האניה ירה עליהם מן הספינה בקני רובה פעמים רבות אבל החטיא המטרה תמיד. לפי מסורת הערביים גורנע הוא העדן גן אלקים, מקום בו ראשון אדם נולד. ודבריהם לא על תהו נוסדו, כי לפי שנראה מן הכתוב בבראשית על אודות הגן עדן והנהרות פרת וחדקל, אין מקום אחר בתבל אשר יחיו מתאימים דברי המקרא כמו על המקום גורנע. ויען עמדנו ארבע שעות בגורנע, לא יכולתי עצור ברוחי לבלי לראות בתפארת המקום המפואר הזה, והלכתי ביחד עם חרש המכונה של האניה, היודע כל תוצאות ומבואות של היער הגדול המשתרע אצל חוף הנהר, ומורה דרכי זה הראני בתוך היער פנימה, עצים גדולים אשר יעלו לשמים שיאם; עצים אשר הדרת הזקנה והחן מכסה את כל פניהם, ועומדים ומניעים את שרעפיהם ומתראים כמדברים, וכמו חפצים המה לשפוך את מר לבבם לפני העוברים, על כי גלה כבודם הדרם ותפארתם שהיו למו בימי קדם. בצל דליות העצים האלה (אמר אלי חרש המכונה) ישב אדם עם חזה אשתו בפעם האחרונה טרם גרשהו אלהים מעדן גנו. והאמנם נחמד אף נעים המקום הזה למושב ואין ערוך אליו ביפיו, ונפשי עגמה להפרד מהמקום הנחמד הזה.

העיר בצרה רחוקה היא שעה אחת מן הנהר, ותעלה קטנה נמשכה מן הנהר לתוך העיר, והולכים בסירת דונה עד העיר. בבצרה מפוזרים המה הבתים אחד הנה ואחד הנה, ומראה עצבון שפוך על פני כל העיר.

Digitized by Google

מסחור העקרי של העיר הוא בתמרים הנשלחים לכל התבל, ונם בתבואה עושים יושבי בצרה מסחור גדול. יהודים אך מעטים נמצאים בבצרה, ערך מאה בתי אבות. מעמדם המוסרי הוא כמו מעמד כל יהודי סוריא וערב. לבצרה באים אניות רבות והרוב אניות בריטאנית המה. גם אנית הקיטור המובילה את הפאסט בכל שבוע לארץ הודו היא בריטאנית, ובאניה כזאת הלכתי גם אני לבאמבייא.

על הדרך מבאגדאד לבצרה אצל חוף הנהר, נמצא הקבר של עזרא הסופר. הערביים והתוגרמים בעברם את מקום הקבר כורעים על ברכיהם ומתפללים תפלה קצרה. בהבית הבנוי על הקבר יושב יהודי זקן מרוססיא יום ולילה ולומד בהזהר ושכר עבודתו ישלם לו מיהודי באגדאד. גם בבצרה שוררת קדחת נוראה שמונה חדשים רצופים כמו בעיר אלעקסאנדרעטטא.

המרגלית המזרחית
(Die Perle des Orients.)

אין די מלים בפי תושבי ארצות סוריא, ארם וערב — אירַק אראביען — לספר מן הגדולות והנפלאות אשר תביל בתוכה העיר מכלול־יופי, המרגלית המזרחית באגדאד, אשר לשמה ולזכרה תאות נפש כל איש מאסלעם, והנוסע המערבי — אייראפאער — אשר לא ראה עוד בתפארת העיר, ידמה בנפשו כי הוא הולך ונוסע לעדן גן אלהים וישלה את נפשו במשאות שוא ומדוחים, כי ישביע נפשו על אחת שבע על החסירו אותה מכל טוב בכל הדרך הרב המלא עמל ויגיעה, מעקשים ומכשולים, שודדים ורוצחים ויקוה כי שם יהיה לאל ידו למצוא תענוגי בשר ונפש כאות לבו. אולם מה גדלה שגיאתו בתתו אמן לדברי הערביים בעלי הדמיון, ואיך ישתומם ויתפלא בבואו לתוך העיר פנימה לראות כי לא שונה היא העיר באגדאד מכל העירות

Digitized by Google

האחרות בארצות הקדם וכי אין לה כל יתרון עליהן, הנוסע אשר ראה את ארצות הקדם, הוא יודע כי כל אלה הערים הנה בלי כל חמדה לאנשי המערב, וכאשר יזבור עוד כי העיר באגדאד נתונה היא בידי תוגרמה, אשר כל תהלוכותיה הפוכות וסדרי צלמות בכל ממשלתה, או אז על נקלה יצייר בנפשו את תמונתה ותכונתה. העיר הזאת אשר מדבר סביב לה, ואין לה כל דרך סלולה ביבשה*) שמרה את שיבת תבניתה המזרחית עד היום הזה ורק מושגים קלים לה מן הקולטור המערבית.

איש אייראפא אשר אין לו מכירים בבאגדאד לא ימצא אף מנוח אשר ייטב לו, כי לא נמצאים בהעיר בתי מלון ומרזח אשר ימלאו ספקו וצרכו. גם דברים אחרים השוים לראות ולדעת, אינם נמצאים בה, כי הדברים העתיקים וזכרונות ימי קדם המה במסבי העיר — אומגעגענד —. מגדל בבל הוא כשמונה עשר שעות מבאגדאד קרוב אצל העיר חילא, אולם כמעט לא נשאר ממנו עוד מאומה כי אם לבנים גדולים ומרובעים אשר מרוב זקנה ומן קרני השמש הבוערים על פניהם תמיד נתכסו כמו במרצפת זכוכית. רוב בתי עיר חילאָ נבנו מחרבות המגדל ומחרבות היכל נמרד, הנמצא כמו כן במסבי העיר חילאָ. העיר באגדאד הזאת איננה באגדאד העתיקה של הכאַליף אַרון־אַל־ראַשיד כי היא נחרבה כמה פעמים ותמיד נבנתה במרחק שעות אחדות ממקומה הראשון. הדבר השוה לראות וביחוד לאיש המערב, הוא השוק הגדול — באַזאַר — אשר אדבר אודותיו ברחבה במרוצת דברי.

באותות תמהון על פניו יעמוד הגר הדורך בפעם הראשונה על מפתן שער באגדאד, ויתפלא לראות את הרחובות והשוקים הצרים אשר כנחשים עקלתון יסבו בלכתם ואך בעמל גדול

*) בכל ארץ סוריא, ארם וערב — איראק אראביען — אינם נמצאים דרכים סלולים כי תהיה היכלת ביד איש ללכת בעגלה ורתומה לסוסים. הנסיעה ממקום למקום תעשה רק ברכיבה על סוסים, יַמָּ — מוילטהיערע גמלים וחמורים.

Digitized by Google

יצליח חפצו בידו לפלס לו נתיב בתוך המבוכה — ולאַבירינטה — הגדולה הזאת ולפנות מקום למובילי המים המטהרים בלכתם עם חמוריהם הטעונים בנודות מים. נוסף על כל אלה הנה השוקים חלקלקים — שליפּעריג — ואי נקיים וענני אבק המעורים את העינים, שוררים בהם תמיד ונדרשים להעובר בהם רגלי הצבי, ואם לא מפנק מנער הוא אך אז לא יחוש את הרגשות האי־נעימות המתעוררות בלב איש המערבי בצעדו ברחובות באגדאד.

האנשים המובילים את המים בנאדות גדולים על חמוריהם, המה כמו צרעת ממארת להעיר. לא לבד כי להם הצדקה לחלק מהלומות לכל הנפגשים בהם עוד יוכלו להביא במשפט את האיש אשר דחפוהו והפילו אותו לארץ, על כי סגר עליהם כרגע את הדרך, רק בפגישתם את נשי הערביים אז ידם על התחתונה. יפהפיה ערבית לא תחמוד לצון, כי אם נדחפה מחמור מוביל המים, אז לא על החמור יעלה הגורל כי אם על אדונו, יען נפשה יודעת עד מאד את תכונת אלה הפראים אשר הצדיה המה נוגחים ודוחפים. וכאשר יקרה מקרה כזה היא שולפת מנעלה מעל רגלה ובו תחק על לוח קדקדו של מוביל המים את כל חוקי הכבוד אשר המצוה על האנשים לשמור בחברתם עם הנשים, ואלה החוקים ישארו חקוקים בכתב אדום על קדקדו לאורך ימים.

גם להכלבים בבאגדאד זכיות מיוחדות וחוקי אזרחים. הגר העובר על פני בית המועצה והמשפט — מעדשלים־האף — ורואה בחצרו המון זקנים מכובדים, היושבים על ארבע רגליהם במנוחה והשקט, יכול לחשוב כי המה זקני המועצה, או למצער אזרחי העיר אשר בעת האספה גם להם הצדק לחות דעתם, אולם לא כן הוא, המה רק אזרחי הרחובות ואין כל צדק להם להגיד דעתם בדבר גדול. ובאמת אין גם כל חפץ ותשוקה להם להתערב בעניני הממשלה והעיר, כי יודעים המה את הפאליטיק הטורקית וכל סדריה הפנימים והמה יודעים כי אך רוחם הוא

Digitized by Google

השולט באופני ממשלת תורמה, וכי אלה האופנים יסבו בלכתם אך לפי דעתם ורצונם. הן אמנם גם אלה בעלי ארבע הרגלים קוראים עצרה בכל בוקר — אצל המטבחים — וכל אחד צועק בקול גדול: "קבלו דעתי!" אבל עניני הויכוחים האלה המה לא פאליטיק ולא דברים הנוגעים לעיר, כי אם דברים אשר אין כל רעה עצורה בהם. כאשר תסגר האספה — אצל הקצב — אז תלך כל כתה וכתה לרחוב המיוחדת אך לה ואין לאחרת חלק בה, ובכל תוקף ועוז היא שומרת את צדקותיה וזכיותיה בה, ואוי להעז נפש מכתה אחרת המרהיב לבוא לרחוב אשר אין לו צדקת הישיבה בה, כי בעלי כת רחב הזאת נופלים עליו בחימה שפוכה מאין כמוה וממלאים את כל גופו בפצעים וחבורות. ועקב כי בעלי ארבע הרגלים בבאגדאד כמו כן בני מזרח הנם, ולכן גם תהלוכות נפשיהם ומדותיהם המה כאלה של המזרחים בעלי שתי הרגלים. גם המה עצלים ובלי רגשות — פהלענ־מאטיש אונד גלייכגילטיג — הכלב המזרחי שוכב בשוק שאנן ובוטח ואיננו פונה לכל הנעשה סביבו ולא ינוע ממקומו אף אם להקת רוכבים יבואו עליו ואם הוא בא על ידי זה בקרבת פרסות הסוסים יתר מאשר ינעם לו, ירים קול יללה, אך בכל זאת הוא כמו במסמרים נשוע ואת מקומו לא יעזוב.

שוקי באגדאד ילכו דרך עקלקלות בין שני טורי חומה אשר אין חלונות למו וחשך משחור תארם, וכמו בפנים זועפים המה מביטים על העובר בין שורותיהם. איש אייראפא לא ימצא בהרחובות האלה את תמונת החיים השונים עם פניהם השמחים כאשר הסכין לראות בארצו, כי יליד ארץ הקדם יזהר לבל יחדרו מבטי זרים לתוך ביתו וידעו מתהלוכותיו פנימה, וביחוד אל בית הנשים ולכן הוא דבר יקר המציאות לראות בבית איש מאסלעם חלונות פתוחים לצד הרחוב. ועל כן יֵרָאוּ לנו אלה השוקים והרחובות של ערי הקדם כמו עזובות ושממות אשר כל רוח חיים אין במו.

ההפך מן אלה השוקים, השוים כלם בתמונתם, הוא השוק

Digitized by Google

הגדול — באזאר — פה. הוא ישתרע על פני חלק גדול מהעיר, ורחובות רבות רחבות וישרות נמצאות בו, והנה כלן מקורות — איבערדאַכט — ומכוסות במחצלות תמרים אשר על ידי זה יֵעָצרו קרני השמש הבוערים בקיץ כתנור, מלחדור לתוך הרחובות, ונם למחסה ולמסתר מן הרוח הקר הנושב בחורף. השוק הזה הוא לב העיר והעורק הגדול של חיי המדינה; כל תמונות החיים השונים והנפלאים תתגוללנה כבספר לפני עיני הבוחן והוא יכול לשים עין חקירה במעללי איש הקדם ולהתחקות על מדותיו ותשוקותיו. פה בהשוק הזה יצא כל אחד לצוד ציד ולרדוף אחר איזה דבר, רק לא אחר ההצלחה, כי הערבי לא ירהיב בנפשו עוז להעמיד לו מטרה נשגבה. הוא רודף אחר איזה דבר אשר בו ישקיט את רעבונו, אחר פתותי לחם, ונם אלה לא על נקלה ישיג, כי זה שנות מספר יוקר גדול ורעב שורר בארץ.

השוק הגדול הזה הוא דומה לחיה גדולה רבת הרגלים ועבת הבטן, אשר כל דמה סובב הולך אל הלב. ואם אמנם נם הרחובות החיצוניות של השוק תשואות מלאות, אולם נגד מרכז השוק אשר בו כל החיים כשאון מים כבירים ישאון, יֵרָאו כשאננים ושקטים.

בשוקים החיצונים של הבאזאר נמצאים כל הדברים השוים לנפש רעבה ואיננה רעבה, כמו לחם, בשר חי וצלי, אבטיחי מים ואבטיחים מתוקים, תמרים, רמונים, ענבים ועוד דברים רבים כמו אלה. כל חנוני ישיר תהלת סחורתו, אשר לפי דבריו אין ערוך לה, עד כי יחר גרונו בקראו וכל המרבה בשירים ותשבחות הוא נם הקודם במכירה.

באלה השוקים נמצאים נם בתי מרזח הערביים, אשר בחדר אשר בו יבשלו שם נם יאכלו. פה אנחנו רואים סירות ודודים רבים עומדים על האח ומשמיעים קול. כל איש אשר יבקש המעדנים האלה ירים את מכסה הדודים וישים עין בוחנת על המאכלים ויבחר לו כטוב בעיניו. מחיר המאכלים לא רב הוא אך עשרים אנורות (פאַראַ) — ערך חמשה קרייצער — ובתאות

Digitized by Google

נפש ובחמדה גדולה ירחיבו הערבים פיהם להביא את האוכל בקרבם, וישיבו עד מהרה את הקערות נקיות ומזהירות.

בקרבת בתי אכל האלה, נמצאים גם בתי אכל הולכי על שנים, הלא המה אנשים הנושאים ראשי כבשים צלוים במספר רב על לוח נחשת גדול ואין די אומר ודברים בפי הנושאים לספר בתהלות ותפארת הראשים האלה, הן אמנם נתח טוב כראש כבש רב במחירו בעשר אגורות מְמָנָה אחת קטניות או ירקות בבית המרזח, אבל איך יקום הערבי נגד התאוה הנעלה הזאת לאכול ראש כשב? לתאוה הזאת יבקשו כל רואיהם מהסוחר עד הנושא סבל — האַמאַל — ואם אין לו כסף די מחיר ראש הכבש הוא מבקש ומוצא רעים אשר יחד יתנו את הכסף וישליכו *) אותו לראש ראשי הכבשים ומטרתם הנשאה הושגה. וכנשרים ועורבים הממהרים למלאות פיהם מן פגר, כן המה במהירות נפלאת בולעים בפיהם כל חלק טוב וברגעים אחדים לא ישאר ממנו רק גל של עצמות.

גם רוב בתי־הקאַפע הקרובים זה לזה נמצאים בהשוקים האלה, משני עברי הרחוב נמשכים שני טורים ארוכים מספסלים גבוהים ועליהם יושבים אלה אשר ראשם עליהם ככרמל מן הטורבאַן הגדול ומחזה נפלא תחזה העין בהתבוננה אל אנשי הקדם, המתראים כנרדמים וחולמים, עם הנארגילעה או המשיבוק בפיהם, אלה אגודות האנשים ואחוזות המרעים עם לבושיהם השונים המעירים תמהון וצחוק על שפתי האירופי, ויד צייר אמן תמצא לעשות גדולות בציירה את התמונות השונות האלה על הגליון בששר.

משרתי בתי־הקאַפע חרוצים במלאכתם אבל לא ישימו לב אל מהרת בגדיהם, והמה רצים ושבים כברקים בין שני טורי

*) הערביים והתוגרמים אינם נותנים את הדבר הנדרש מהם לידי, כי אם משליכים אותו להאיש, ומי שאיננו יודע מנהגם הנשחת הזה, יחשוב שהמה עושים זאת מהעדר כבודם להאיש המתארח בחברתם, אבל באמת הוא מנהגם כן ואינם חושבים כל רעה בזה.

Digitized by Google

הספסלים האלה. והם המה גם המשתררים על שני היסודות היותר נוראים, על יסוד המים והאש וקוראים בקול גדול ולא יסוף: „מייע! מייע! נאַהאַר! נאַהאַר!" — מים ואש — וביען כי ידי מושלי האש האלה מלאות עבודה תמיד להַשיק אש בגלומי־עלי־מרורים — ציגארעז — של מבקרי בתי־הקאפע, ובעת שהמה משרתים את האחד המה כבר קרואים להשני וכאשר יסבו ראשם, כיאות למשרתים נאמנים למען יהיה לאל ידם למצוא את האיש אשר יקראם, הנה יקרה לפעמים אשר המשרת תחת להביא במלקחיו את הרצפה להציגארעז הנה הוא מביא את המלקחים לחוטם הערבי הארוך לפעמים יתר מדי, והערבי גותן לו את תודתו בעד החסד הזה בדברים היוצאים מן הלב כמו: „חאַנזיר! — חזיר*) — כאַפֿפֿיר! — כופר — קאַזיל קורד!" — אכול רוש ולענה — ולפעמים הוא מראה לו את אותות תודתו גם ביד וברגל.

גם מנקי מנעלים רבים ימצאו אצל בתי הקאפע. ויען כי גדולה ההתחרות במלאכה הזאת, על כן יתאמץ כל אחד מהם להשיג מספר רב בפעם אחת, אולם על ידי זה יבא לפעמים במבוכה גדולה ויחליף את הזוגות. לפעמים הוא משיב שני מנעלים מן רגל ימין או שנים מן רגל שמאל.

כלי בית הקאפע פנימה המה כמו כן רק אלה הספסלים הגבוהים ובלעדם אין דבר, כי איש המזרחי איננו דורש בבתי ההמון אחרי כלי בית ודברים המשיבים נפש. די לו כי בו ימצא מקום אשר יוכל לשבת ולשים רגליו תחת ירכו. הקאַפֿפֿע המר והחמוץ ינתן, מעשרה עד עשרים וחמש טפות, לפי ערך כבוד האיש, בכוסות קטנות כאלה אשר הילדים משחקים בהם, ועקב כי לא רבה השתיה, לכן מריקים האנשים את הכוסות עד מהרה.

*) רק מאַסלעם אחד לשני יכול בקצפו להשתמש במלת חרפה הזאת, אבל אוי להאיש הבלתי מאַסלעם אם תמלט מפיו המלה הזאת לחרף בה את המאַסלעם, כי כלה יעשה עמרו. אני חייתי פעם אחת בספכנה גדולה עד מאד על ידי המלה הזאת.

Digitized by Google

ונער אחד, ההולך תמיד אחר שר המשקים יקבלם וינקה אותם בחתיכת צמר גפן, אולם לפי הנראה יקר הצמר גפן ולא כל בעלי בתי הקאפע יכולים להוציא הוצאה רבה כזאת ולכן מצאו תחבולה ועצה נכונה והיא לשכור נער אחד אשר בשכר קטן ילקק בלשונו את הכוסות עד כי תהיינה נקיות*).

הבו קוראים יקרים, נלכה כמעט רגע אל מרכז שוק הגדול, איך נפלא הוא המחזה פה! איש את אחיו ידחוק וכארבה ירעשו האנשים, יָשׁוקו וְיֶהֱמוּ וישימו כמרקחה את כל השוק, תמונות מתמונות שונות יוצאות מאליהן ונצבות חיים לעינינו, וכשבאו כן תלכנה עד מהרה אולם בצבעים אחרים, וכן במחירות נפלאה מתחלפות המחזות על בָּמת החיים האלה.

פה אנחנו רואים ערבי אחד עם חתולה על התולה על ראשו — בעטורבאַנט — הנושא בידו מטפחות צבועות ומתאמץ בכל כחו לפלס לו נתיב בין ההמון הרב, וקורא בקול גדול: „שלשים פאַרא, שלשים פאַרא!" ושם נראה תוגר זקן, אשר ישיר שיר תפארת בגד בלוי למען מצוא קונים עליו. פה עינינו רואות עלם צעיר לימים המספר בדברים המעוררים את הלב בשבחי מסרקי עץ — האלצקאַמטע — אשר לו ומושך אליו יפהפיות ערביות רבות וצעיפיהן על פניהן, ובגלל חמישה פארא הן משחיתות עם העלם זמן רב את דבריהן הנעימים, אולם לא מרוע לב וקמצנות, כי אם למען תמצא בידן להתבונן אל יפי פניו. ושם תשורינה עינינו איש שיבה המוכר ממתקים — האלַוָוא — וכל ילדי הרחובות מסבים אותו כדבורים, גם המוכר מים עם כדו הגדול וכוסות נחושת אשר הוא מכה אחת על רעותה תמיד למען יִשָּׁמַע קולו בלכתו וימשך אליו את עיני הצמאים, גם הוא לא יחסר פה.

המחזה המעיר צחוק הוא האיש אשר נוכל לכנות אותו: „מכונה מעלת עשן חיה" כי הוא מעון משא לעיפה בכלי מקטרות

*) אינני מפריז על המדה לא בדבר הקאפפע ולא בדבר נקיון הכוסות כי אם המה דברים כהויתם.

Digitized by Google

כמו השטיבוק וההוקע*) רוב המקטרות תקועות בחגורו הרחב, הנותרים הוא תופש בידו הימנית, ובידו השמאלית הוא תופש בשרשרת ברזל מזרק מלא נחלי רתמים להצית אש בהמקטרות. בשמחת לבב שולחים החנונים, העצורים כל היום בהחנות, את ידיהם אחרי מעלה עשן האלה, ואף אם הנארגילעה יקר להם מריח המקטרות הנזכרות אך אין עתותם בידם וגם אין די מרחב מקום החנות לשאוף אחר ענג הנארגילעה.

כאשר נחדור עוד פנימה בהשוק הגדול, נבא לרחוב אחד המסוגר משלשת עבריו והמלא חנויות**) רבות קרובות אשה אל רעותה. ברחוב הזה נצבים לפנינו כל כלי חמדה ודברי משכיות אשר אחריהם נמשכים לבות נשי המזרח בעבותות אהבה עזה ועצומה ולא תמצאנה מנוחה ולא תשקוטנה במכונן אם לא נתמלאה משאלת לבן זאת. אנחנו מוצאים פה אדרות נשים מרוקמות בחוטי זהב וכסף, ארגמן ותכלת; מטפחות משי, מכסות מֻטָּה מעשי רוקם וחושב; מכסות רצפות הבית מלאכת ידי הפרסים — פערזישע טעפיכע —; מראות הצובאות — שפיענעל — גדולות וקטנות; ערשי ברזל גדולות ורחבות, תיבות ארץ הודו הנמועות בסמרים ירוקים והנעשים לקבל

*) הוקע הוא טין נארגילעה אך איננו מורכב — קאמפליצירט — כהנארגילעה. אדמה כי הקורא היקר יודע מה הוא נארגילעה.

**) אל יחשוב הקורא, כי החנויות בבאגדאד המה כהחנויות בארצות איירפא עם דלתות וחלונות. חנויות באגדאד וכן כמעט כל חנויות ערי הקדם, המה רק חורים גדולים ועמוקים הנעשים בתוך כותל חומה עבה, אשר שם יושב החנוני עם רגליו תחת חלק הגוף, אשר לא שמן תורק שכו, עמוק ברוב סרעפיו בקרבו. בטח הוא חושב מחשבות ומתאמץ לעשות לו ציור נאמן מן היופי של הששים בתולות המחכות בואו בערן גן אלהים, המקום אשר כל המאמינים בהנביא האמת הוא מאהאמעד, יבואו אחרי מותם איש לא נעדר. מקום מנוחת הנפשות של בעלי האיסלאם, מלא הוא כידוע, מפה אל פה בנערות מנערות שונות ככית נשי אחשורוש, או כבית הסולטאן והקעדיווע, וכל מאמין בהנביא יכול לבחור לו ששים יפהפיות כאות נפשו וחשקו. ישמעאלים מאושרים! יפה היא העת העתידה לכם!

Digitized by Google

בתוכן את כגדי הכלה ועדיה; בתי רגלים ומנעלי אשה אדומים וירוקים עם חוטמים ארוכים ועקומים כחוטם הדיה; גם עדי עדים כמו החים, נזמים טבעות ואצעדות ופעמוני רגלים. כל אלה הסגולות ומשכיות חמדה נמצאות כלן ביחד ברחוב הזאת, ועל כן גם נשים רבות ממלאות אותה תמיד, והן עומדות מתבוננות ומתפלאות, משיחות אשה לרעותה ומתיעצות, שואלות את המחיר מהחנוני וגושאות ונותנות הרבה עד כי יאות להן הסוחר, וקול ענות שמחה יתפרץ מקרב לבן, אולם גם אנחות תתפרצנה לפעמים מקרב לבן וביחוד מקרב לב הכלה היפה אשר תיבה החודית יקרה ואין לה לכסף מוצא.

אני נתתי פעמים רבות לנשי באגדאד את התואר: "יפה" אולם אין את נפשי להיות ערב בדבר כי כל נשי באגדאד המכסות בצעיף עלטה את פניהן, כי תָארן ומראיהן כמראה מלאך אלהים. האשה היפה באמת תמצא תואנה תמיד, וביחוד עת היא רואה אשר מבטי איש אייראפא נתונים עליה לתקן איזה דבר בצעיפה, ובין כה וכה היא גם מרימה אותו מעט ואז שעת הכושר היא להתפלא על יפיה. והאשה המקשה ערפה לבלי הרים רדידה מעל פניה אף כחוט השערה היא גם איננה יפה ואין לנו לקצוף עליה על כי תחבוש פניה במטן!

גם חנויות הגלבים ימצאו בהבאזאר הגדול. הגלב המזרחי איננו חרוץ במלאכתו כהגלב המערבי. כרבע שעה ימרח בורית על לחיי האיש, וכאשר כלה את מלאכתו זאת, הוא מעביר את התער, ואף אם הוא נזהר להעבירו לאט לאט, בכל זאת יודעו עקבותיו על ידי נטפי דם על כל הפנים, ואם יצעק האיש מרוב כאב, יענה הגלב "קיסמעט!" והיא נזרה קדומה, וכן נגזר מן השמים (לפי דעת הגלב) כי יבאו היסורים האלה על האיש המגלח זקנו והוא מוכרח לקבלם באהבה. צפרני הגלב המה ארוכים מאד, כי דרושים לו צפרנים ארוכים לגרד בהם את ראשי אלה אשר הוא ריחץ אחר גלוח השערות; בארצות המזרח ירחצו הראש אחר הגלוח במים חמים. כן ימצאו גלבים אשר אין

Digitized by Google

חנויות להם, והם עושים את מלאכתם תחת מכסה השמים בפְּנות הרחובות בשכר קל, אך רק על בשר דלת העם הם מעבירים את התער.

מחזה נפלא הוא לראות בבאגדאד את ההמון הגדול החונג את יום המילה. הישמעאלים אינם מולים את בשר ערלת בניהם ביום השמיני ללידה, כי אם בהעת שישרה בעיניהם. הילדים הַנִּמָּלים המה לרוב בני שש ושבע וגם עשר שנים, וביחוד אלה של דלת העם, אשר אין ידם משגת לכבד את היום הגדול הזה בהוד ותפארת במשתה ושמחה כיאות, ולכן הם מחכים עד כי אחד מגדולי ועשירי העיר ימול את בנו, כי המצוה היא על כל עשיר למול גם את בני העניים ביחד עם בנו. בן עשיר הנמול ילבוש מחלצות ועדי עדים, וכן בני העניים. בן העשיר רוכב על סוס יקר על כר מרוקם בכסף וזהב מעשה חושב, ואחריו בני העניים כמו כן על סוסים יקרים בכל הוד והדר; וכל זאת נתון להם מהעשיר, ואחריהם ימשכו אדם רב לאלפים עם חצוצרות ותופים בידיהם והמה מריעים ומנגנים, קופצים ודולגים ורוקדים כשעירים עד כי תבקע הארץ לקולם. המחנה הגדולה הזאת תלך ותסע מן בית העשיר דרך רוב רחובות קריה עד בית תפלת הישמעאלים, אשר שם יבואו הילדים בברית המילה, ומשם תשוב המחנה בקול המון ותרועת שמחה אל בית העשיר, אשר יעשה משתה גדול לאבות הילדים וככלות המשתה הוא מחלק מנות וחליפות בגדים להילדים ויפטרם לביתם. לרוב המה המוהלים יהודים.

כן נפלא הוא המחזה לראות את ההמון הרב המוביל את החתן היהודי לחפה בבית הכלה. מחנה כזאת אנחנו יכולים לפגוש רק בראשית הלילה ולא ביום. כל האנשים העוטרים את החתן נושאים נרות ואבוקות בידיהם והמנצחים בכלי שיר לפניהם. המחנה הזאת תתעצר בכל רגע בדרכה על ידי אנשים (הרוב מאהאמאדנים ועניים) המביאים כבשים חיים ומניחים אותם בדרך לרגלי החתן והוא מוכרח לעבור ולדרוך עליהם, והאנשים

Digitized by Google

ההמה קוראים ‚קרבן!' פני החתן לא יפיקו רצון ושמחה עת ירדוך על ראשי הצאן, כי המנהג הוא לתת להעניים בעד כל קרבן בעשליק אחד (ערך חצי פֿלארין).

כהמאהאמדנים כן גם הנוצרים הארמענים מנהג אחד להם, אשר אחר ליל החפה תובל הכלה לבית החתן בכלי שיר וזמרה, וכל הדברים הנתונים לה מבית אביה ינשאו מנושאי סבל גלוי לכל למען יראה כל איש את תפארת הדברים ההמה ויתפלא.

נשי הנוצרים הארמענים מכסות כמו כן בצעיף את פניהן בלכתן ברחובות קריה, אך לא בביתן אף אם אנשים זרים באים להבית, והן יושבות יחד את האנשים להתעלם בנעימים בחברתם. והן מבקרות כמו כן את בית תפלת הנוצרים אשר בהעיר.

בקיץ ישנים כל יושבי באגדאד על הגגות, כי רוח צח ונעים יַשֵּׁב שם כל הלילה וישיב נפש אלה אשר סבלו כל היום את חום השמש הבוער בתנור ובהבתים פנימה שורר חום גדול, והיתושים הרבים העומדים כעמוד הענן מעל לראש כל איש, ומוצצים את דמו, אינם מניחים לו לישן שם. שמים מהורים ונקי מכל ענן ועב, כוכבים מזהירים כספירים, כאשר נראה בבבל לא נוכל לראות באייראפא לעולם, אולם כמו שהלילות נעימים וערבים הם בקיץ, כן למשא כבד מנשוא המה הימים, ומה גם ימי הקיץ האחרונים. החום בימים האלה גדול הנהו עוד מחום ארץ הודו, והרוח הנושב הדומה כשלהבת־יה כמעט שוה הוא להרוח בארץ אַפּאַנאַניסטאַן, השורף כל חיים בהמתו. ובכל זאת יתרון אחד לבאגדאד מארץ הודו ואַפּגאַניסטאַן, והוא כי בבאגדאד לא קרה עוד שָׁמוּת איש מדקירת קרני השמש — זאננענשטיך — תחת אשר בארצות הנזכרות מתים אנשים רבים בכל יום מקרני השמש, וביחוד אנשי המערב אשר לא נסו באלה, וכן לא יזיעו תמיד יושבי באגדאד כמו יושבי המדינות הנזכרות.

גם בבאגדאד שורר קור בחורף משנים עד שלשה חדשים, אך לא חזק הנהו כמו באייראפא. תנור להחם את הבית לא

Digitized by Google

לא ימצא בהעיר, רק מזרק גדול אשר בו יציתו אש בגחלי עצים ואת המזרק הזה המה יעמידו באמצע הבית ופורשים מרבדים סביבו ואליו ישבו בני הבית ומבלים עתותם בהעשנת הנארגילעה או הטשיבוק, העניים אשר אין להם מזרק נחלים יתורו להם מקום בהרחוב אשר בו יופיע השמש ומתחממים בחמתו.

כבר מלתי אמורה אשר בעיני הערבי אין עיר בתבל העולה על באגדאד. אחד מגדולי סוחרי הערביים בהעיר אשר הלך בדבר מסחרו לארצות המערב וראה גם בתפארת העיר פאריז בירת הצרפתים, אמר אלי כי יש יתרון רב להעיר באגדאד מהעיר פאריז, יען גם בה לא מצא כדי מים בבתי המחראות כמו שמיצאו בכל בית הכסא בבאגדאד (איש המזרחי איננו משתמש בנייר כי אם במים, וכן נוכל לראות בכל בקר ובקר את הערביים עם כד מים בידיהם רצים מחוץ למחנה.)

העיר באגדאד עומדת לרגלי הנהר החדקל וגשר, אשר יכול להפתח עת הספינות עוברות, מקשר את שני חלקי העיר ביחד. אך החלק השני אשר לצד ארץ פרס הוא קטן ותושביו המה כמעט כלם פרסים, קנאים לדת אשר אין כמוהם בתבל. רבים מהם המה בעלי בתי קאפעע וכן מוכרים רבים מהם מהעע חם ברחובות קריה, אך לא ימכרו לאיש מדת אחרת. בחלק העיר הזה לא יגור אף יהודי אחד, והרבנים נזרו בחרם על כל איש יהודי לבל יעבור בשבת ויו"ט את הגשר מיראתם לבל יעשה שם דבר אשר לא כדת. בעבר הזה נבנתה מסילת ברזל כי תוכלנה עגלות סוסים גדולות לרוץ במהירות, עד הכפר קדמות הרחוק כשלשה רבע שעה מהעיר. המסילה הזאת היא אחת מהתקנות אשר תקן מידהאד פאשא.

בלילה תראה באגדאד כמקום קבר או שאיה. חשך בכל הרחובות העזובות ושוממות מאין אדם, ורק הכלבים הנושאים קול יללה תמיד רק אלה עזי הנפש המושלים באפלה בממשלה בלתי מוגבלה, נוכל לפגוש על כל צעד. גם את השומרים השוכבים אצל פתחי הבתים — וישנים, לשמחת הגנבים, גם

Digitized by Google

אותם נוכל לראות ולשמוע איך המה מתעטשים ומזוררים וקוראים מלב עמוק: "אַללאה! אַללאה!"

לא טוב לאיש ללכת בלילה לבדו ברחובות קריה, כי מלאה היא שודדים, גנבים, וחרשי משחית שונים, וכמעט לא יעבור לילה אשר לא יקרה איזה רצח או גניבה.

ומה יעשו אנשי בית המשפט? — ישאלו הקוראים.

האנשים האלה המה עושים את המוטל עליהם וממלאים חובתם, המה מתיגעים בכל עוז — לקחת כמו כן חלק בביזה.

כל משך ימי שבתי בבאגדאד גרתי בבית מיוחד עם שני רקחים יהודים מארץ רומאָניען, אשר עבדו בצבא התוגרמים, ושני אנשי חיל היו להם לשרתם, והמה לוו אותנו תמיד בלכתנו בלילה ברחובות העיר מפחד השודדים עלינו. בלילה אחד בשעה העשירית כאשר שבנו לביתנו דרך שוק צר מאד, הוגד לנו כי כרבע שעה מקודם הומת בהמקום הזה איש בריטאני חרש מכונות, הוא הלך עם משרתו לביתו והנה פתע פתאום נפל עליו ערבי וידקור בו סכינו. למחרת נודע הדבר כי הרוצח היה משרת של הערבי העשיר היותר גדול בעיר, והמשרת היה שָׂכוּר מאדוניו להמית את הבריטני, יען הוא לקח לו לאשה את אחת מבנות הנוצרים אשר היתה בראשונה אהובת הערבי העשיר. הן אמנם צלח בידי ציר הבריטני אחרי עמל רב להביא בכלא את הערבי הזה, אך לא לאורך ימים באה ברזל נפשו כי הכסף יענה את הכל. על הציר הבריטני יגונו חמישים אנשי חיל מחיל הודו, ואנית קיטור בריטנית עומדת תמיד על החדקל להיות מוכנה להציר עת ימצא חפץ בה. מלבד הציר הבריטני ימצא בהעיר גם ציר צרפת. ובטרם עזבתי את באגדאד בא גם ציר רוסמיא לשבת בהעיר.

על הנוגע להתהשכלה וכשרון המעשה בבאגדאד כבר רמזתי בדברים קצרים, ואין לי רק להוסיף ולאמר: אשר יען כי רחוקה היא עיר באגדאד מארצות אירראפא מאד, ומאשר כי סנורה ומסוגרת היא מכל עבריה במדברי חול וכל דרכים סלולות אין

לה. מן הנמנע הוא להמסחור להרים כנף בה ולהגביה אבד למעלה ראש. דרך רב מאד הוא לתוצאות איירפא ללכת עדי תגיענה בבלה. הנה מוכרחות ללכת דרך תעלת זועץ, וכמעט כל לשון ים הפרסי וחלק גדול מנהר חדקל, ונסיעה כזאת תמשך ערך שני חדשים. הובלת המסחורה דרך היבשה עם ארחות ערביים — קאראוואנען — לא תדרוש זמן רב כזה. אבל מן העת אשר הממשלה הראתה לדעת כי קצר קצרה ידה לצאת בנשק לקראת גדודי השודדים המתרבים בכל יום ואורבים על כל הדרכים, מן העת ההיא ראו ונוכחו הסוחרים, כי אין טוב להם כי אם להביא ולשלוח את סחורתם דרך המים. גם לא רבות ונכבדות הנמו תוצאות אדמת איראק אראביען כי תוכלנה להפיח רוח חיים חדשים בעצמות המסחור היבשות. עבודת האדמה תשבות ותשב בטל על ידי חוק המעשר אשר צוה הקאראן, כי מאספי המעשר, המה אנשים השוכרים מן הממשלה במכסת כסף ידוע את המס הזה ואלה בנפשם הרחבה לא ידעו שבעה וקוראים תמיד: "הב! הב!" ופקידי ושומרי הממשלה הנתונים להם לעזרה באספית המעשר, המה רעים וחמאים מהם, והמה מבארים את חוק המעשר ואומרים כי אמיתת מובנו הוא, שישאר חלק עשירי בידי האכרים, ולפי זה אין להתפלא אם אין את נפש הערביים לעבוד בזיעת אפם בעד האסמאנלים — התוגרמים — שנואי נפשם מעולם.

כנן ערן היו ארצות ערב ארם וסוריא לפנים, ועל נקלה הוא להשיבן לקדמותן ותפארתן הראשון, כי אדמתן פוריה, דשנה ושמנה מאד ולא דרושה מלאכה כבדה ועבודת פרך להוציא לחם מן האדמה. עליהן רק לצאת וללכת בעקבות ארצות המערב או אז יראו אור ורוח והצלה יעמוד להן עד מהרה. אבל אי סדרי ממשלת תוגרמה המה לשטן בדרך לכל דבר טוב ומועיל לבל יצא אל הפעל.

עתה עלי לדבר עוד דברים אחדים ממצב הנשמי והרוחני של אחינו בבבל. מצבם הגשמי בדרך כלל איננו גרע. רבים

Digitized by Google

מהם המה חנונים, ובשבת רוב חנויות שוק הגדול — באזאר — סגורים על מסגר, והשוק נראה כמתאבל; אלה אשר אין ידם משגת לפתוח להם חנות, סובבים עם סחורה בעיר, ומחיתם נתונה. רבים שולחים ידיהם בכל דבר והמה סוחרים גדולים ועשירים עצומים ואם נמצאים גם עניים רבים בתוכם, אולם באיזה מקום חדלו האביונים מקרב הארץ? גם אינם יכולים יהודי באגדאד להתאונן כי עיני המשלה לרעה בהמו, כי כמוהם כהנוצרים וכהמאסלעמס שווי הזכיות להם, ואם אמנם המון עם האיסלאם שונא אותו בתכלית שנאה, הנה לא נדלה שנאתו להם משנאתו להנוצרים וקצר קצרו ידיו לעשות רעה גם ליהודים גם להנוצרים. במצבם הרוחני צעד הדור החדש קדימה לרוח העת בצעדי ענק, על ידי בית ספר חברת "חברים כל ישראל" אשר פתחה את עיניו העצומות והראתה אור חדש ונעים. אולם דור הישן אף אם יש גם לו מעלה ומדה נכבדה מאד, והיא מדת הסבלנות — מאלאראנץ — אשר רוב אחינו ברוסיא ופולין אינם יכולים להתפאר בה, הנה הוא בכל זאת עומד בשפל מדרגת הדעת ובאפלה כעור ממשש. אמונות שוא רבות תקועות בקרב לבו ואין לשרשן ממנו. אור הקבלה יאיר על כל דרכיו, והזהר מזהיר כל מחשכיו. אולם לא לכך בלבות היהודים נטועים שרשי ראש ולענה האלה, על לבות המאסלעמס והנוצרים שתולים אשכלות מרורות מאמונות נשחתות והבלי שוא עוד במספר גדול מאלה של היהודים, ולכל בהם בלבות נשי בבל, כנשי יהודים נוצרים ומאסלעמס אין קץ לאמונות רוח ואפס התקועות בהם עמוק עמוק.

רבני או חכמי עיר באגדאד, המה אנשים אשר כבר עבר עליהם כלה, ומעולם לא ראו את פני ההשכלה. למען תהיה חיכלת בידי הקורא לצייר לו תמונה קטנה ממפעלות אדירי הזהר האלה, הנני לספר לו מהתקנות הגדולות אשר תקנו בשבתי בבבל. ימים אחדים לפני יום הכפורים, קול קורא יצא בכל בתי התפלות, כי איש או אשה אשר אין ידם משגת לקנות כפרות

Digitized by Google

לכל אחד ואחד, יכולים לקנות רק תרנגול אחד בגלל כל הזכרים ותרנגלת אחת בעד כל הנקבות, ומי שאין ידו משגת גם לזאת, יכול לסבב שלש פעמים מטבע אחת סביב ראשו ויאמר: זאת כפרתי וכו'. התקון השני אשר תקן החכם הגדול רבי חיים יוסף, הוא לאמר ברה"ש ויוהכ"פ את הפסוק: "לעולם ה' דברך נצב בשמים" שתים עשר פעמים, במח הוא כנגד שנים עשר שבטי־יה, או כנגד תשעה ירחי לידה ושלשה אבות, או כנגד עשר ספירות או עשר מכות עם שלשת ימי אפילה, ואף אם ביחד שלשה עשר הנמו, אולם פורתא לא דק־כידוע.

בליל שמחת תורה בקרתי כמה בתי תפלות לראות את מנהגי יהודי באגדאד. בלילה הזה המה מוציאים את כל ספרי התורה ומעמידים אותם טור אחד ארוך אצל כותל מזרחי וספר אחד מונח על הבמה. אולם מה מוזר היה המראה אשר התראה לעיני בבית תפילה אחד. עם רב עמד על הבמה, ואיש צעיר לימים עמד בתוך, אחוריו פונים אל ספר התורה, ושרר לפני העדה חרוזים בלשון ערבי המלאים לצון והתול, וככלותו חרוז אחד מלאה כל העדה שחוק פיה ומחאה בכפיה בכל כחה עד כי נרעשו כל בתי נפשי. אני עמדתי מחריש משתאה לדעת אם הנני בין השמחים אלי גיל החתונה בארץ רוסיא ושומע מהתלות הבדחן, או אם אני יושב! בבית המשחק ושומע שירי הקופלעטס. אחדים מן היהודים הראו באופן אחר את שמחת לבבם על השלמת התורה, המה חטפו איש אחד מביניהם והרכיבו אותו על כתפי איש אחר, ומשכו בחזקה את הרוכב והמורכב במעגלה סביב הבמה כמה פעמים, ואין קץ היתה לשמחת העליזים האלה.

יהודי בבל חושבים את כתיבת ספר התורה למצוה העולה על כל המצות, ולכן כל אחד יחגור שארית כחו לזכות להמצוה הזאת, ואם הוא מת וחפצו זה לא עלה בידו, אז אשתו האלמנה, חוגרת כח ועוז להוציא הדבר הזה לפעולת אדם ולהעמיד לו בזה ציון לנפשו. אני ראיתי בבאגדאד אשה אלמנה זקנה

Digitized by Google

הסובבת על הפתחים, ופורשת כפיה אל פת לחם, והיא גם היא זכתה להביא מכספה ספר אחד לבית הכנסת. אני העזתי פני לשאול את אלה היהודים: אם באמת ובתמים המה חושבים להפיק רצון מאלהים בזה שהמה מרבים לכתוב חוקי התורה על עורות כבשים ועזים, ואם המה לא היו מיטיבים לעשות לכתוב את החקים האלה וביחוד את החוק: "ואהבת לרעך כמוך" — אולם לא לפי הבנת התלמוד ברור לו מיתה יפה — על לוח לבבם? התורה לא תשתכח מישראל אף אם יהיו נמצאים רק שנים או שלשה ספרים בבית תפלה אחד, ומה לכם לעשרים ושלשים ספרים במקום אחד, האם לא היתה המצוה גדולה וקדושה יתר אם הייתם מפזרים את הכסף הרב על בִּנְיַן בית חולים, ועל החזקת רופא אומן, למען ימצאו מקלט ותרופה גם החולים העניים אשר קצרה ידם להביא רופא אל ביתם, ולבלי ימותו לשחת בלי חמלה ועזרה? והאומנם לא הרפה גדולה היא מאוד כי בעיר כמו בבל, אשר מספר היהודים בה עולה לאלפים ולרבבות*) ורבים מהם עשירים גדולים, לא ימצא בית חולים! באייראפה אף בעירות הממוצעות אשר אך יהודים מעטים גרים בהן, ימצאו בתי חולים ורופאים המשימים עיניהם על חולי העניים. האם לא תכסה בלימה פניכם נגד אחיכם באייראפה! עליכם אדירי הזהב ואילי הכסף ועליכם רבני וחכמי בבל החוב מוטל להתאחד ולהתקשר יחד ולהוציא דבר קדוש כזה עד מהרה לפעולת אדם, כי קול דמי אחיכם העניים צועקים אליכם מן האדמה, ימה תעשו באחרית הימים אם דמם מידכם

*) מן המותר להוסיף פה את הברכה המורגלת: יוסף ה' עליהם כהנה וכהנה, כי גם בלי ברכתי זאת המה פרים ורבים כדגים, יען ילדה בת י"א שנה כבר נתונה לאיש, ואם היא הגיעה לשלשים כבר נכדיה משתעשעים על ברכיה. עת לחננה גם על אלה הנערות הקטנות אשר עדן לא בכרו, המובלות לחופה לרוב עם אנשים גדלי הקומה אשר לא תגיענה אף לקרסוליהם, והשושנה עוד לא פרחה וכעבור לילה והיא כמסום נוסס, נפשה גם בשרה נבלו.

Digitized by Google

ידרש? האם תענו אז לאלהים: לא היו עתותנו בידנו לדאוג על אודות דברים גופנים, אנחנו דאגנו בעד נפשות אחינו ותקנה גדולה עשינו לצעוק באזניך שתים עשר פעמים את הפסוק: לעולם ה' דברך נצב בשמים.

שני חייטים זקנים לימים מארץ אוסטריא ימצאו בהעיר, האחד הוא יהודי והשני נוצרי והמה גרים בה כחמישים שנה. אהבה גדולה כאהבת דוד ויהונתן מקשרת אותם ושוים המה כמעט גם בתכונתם, בטחלך נפשם וברעיוניהם. המה נוהים אחרי ארצות המערב בכלל ואחר ארץ מולדתם בפרט, ועקב כי הזקנה שמה בסר רגלם ואין תקוה למו להגאל מבאגדד בדרך המבע, שמו מפלט למו לדרך הגם ויחלו לדרוש ולחקור בספר דניאל את אשר יקרה באחרית הימים ולחשוב קיצין, וכפי חשבונם אשר הראו לי היה מוכרח המשיח לבוא בשנת 1882. ובצפיתם צפו להגאל אז עם הכלל מן העיר בארץ הכבול, והמה הסליאו עצתם אלי לבל אלך עתה לאיראפא לסבול מאין הפוגות מעמל הדרך הרע, כי אם לחכות עוד שנה אחת ואז כעב נעוף כלנו יחד בלי כל עמל ויגיעה; אך לדאבון לבבי לא יכלתי לשמוע לעצתם כי נחוץ הייתי לדרכי. שנת 1882 כבר עברה ועקבות המשיח לא נודעו עוד, אך איך נוכל לשים אשם נפש החייטים. הלא גם החוקר הגדול הבריטאני Newton חקר ודרש בסוף ימי חייו בספר דניאל למצוא את קץ הפלאות ולא עלה בידו.

בכל ראשי חדשים הולכים היהודים להתפלל על קבר של יהושע כהן גדול הקרוב אצל העיר ואשר בנו עליו זה מחדש בית רחב ידים. כל המבקרים את הקבר סובבים אותו שלש פעמים ומעתירים נשיקותיהם עליו ואחר כן המה קוראים מגילה את פרק ג' מן זכריה וככלות הקריאה והתפילה המה יושבים אגודות אגודות ומחזקים את לבם במים שרופים ובמאכלים קלים. היהודים גם הנוצרים, ובמסתרים גם המאסלעם, שותים יין שרף למכביר. על דבר הקבר הנזכר הנני בספק אם הוא קבר

Digitized by Google

של יהושע כהן גדול כי לא נמצא בשום מקום אשר הוא בא בכלה ומת שם.

זה כשתי שנים אשר החברה "שליחי ועד הקהילות" בלאנדאן שלחה מורה אחד את האדון מארריס קאהן ללמד שפת בריטאנית לילדי בית הספר בבאגראד, ואיך שמח לבי אשר האיש הנכבד הזה לא אל קוצים זרע זרע למודיו, כי כבר הכו שרש בלבות הילדים ועשו פרי למעלה ראש. כי קסם על שפתיו להמשיך אחריו את לב תלמידיו, וגם דרכו ללמוד (מעטהאדע) היא טובה ישרה ונכונה מאד והילדים פועים פיהם לדבריו כאל גשם מלקוש ובמח תשמחנה החברות בלאנדאן ופאריז לשמוע כי היטיבו לעשות לשלח מורה נבון וחכם כזה. פה אני מוצא מקום להזכיר למובה גם את מפעלות הטובות והנכבדות של האדון צאמעאַה מורה בית ספר חברים כל ישראל בארם צובא כי הוא בזמן הקצר אשר הוא עומד לראש להבית הזה, עשה גדולות ונצורות, ונפח רוח חיים חדשים בכל לימודי ועניני בית הספר, והתלמידים הולכים קדימה תמיד.

מסע על נהר פרת.

זה כעשרים ושתים שנה אשר חברה בריטאנית יסדה אניות קיטור קטנות לרוץ ולשוב על נהר חדקל ההולך בין באַסאַראה ובאגדאד. ממשלת התוגר אשר עינה צרה בחברה הבריטאנית אשר צברה כחול כסף בפעולתה זאת, הקימה כמו כן ספינות קיטור אחדות על הנהר הזה. אולם הקורא יבין מאליו כי צר כח התוגרמים להתחרות עם הבריטאנים אדירי המסחור מעולם. ותחת אשר החברה הבריטאנית כפרחת העלתה נצה, אניותיה התחדשו חדשים לבקרים, וכח ועוז בידן לקבל בתוכן סחורה רבה ואנשים רבים ולהביאם למחוז חפצם בזמן קצר ומוגבל, הנה אניות התוגרמים כגמדים נגד ענקים הנמו, ולאט לאט כצל בנטותו תתהלכנה ואין סדר ומשטר להן לא בהליכתן ולא בבואן, בדרך המים הזאת הולכת עתה כל סחורה הבאה מארצות

Digitized by Google

אייראפה ומגמת פניה בבלה, בירת איראק אראביען, וכן כל תוצאות הארץ הזאת תלכנה לאייראפה בדרך הנהר הזה, המתאחד אצל הכפר גורנע*) — שנים עשר שעות מבאַסאַראה — עם הנהר פרת ואחוזי יד המה הולכים ונופלים לתוך לשון ים הפרסי, אשר לרגליה העיר באַסאַראה עומדת. יש עוד דרך מים אחרת הקרובה הרבה לאייראפה מדרך החדקל ולשון ים הפרסי והוא הנהר פרת הלופת ארחות דרכו כעשרים שעות מעיר באגדאד וכמרחק הזה גם מארם צובה — אלעפפאָ — ומעיר הזאת לאלעקסאנדרעטטא, החונה לרגלי ים התכון, הוא רק דרך שלשה ימים ביבשה. אולם באשמת ממשלת הטירקיה אשר איננה פונה למובת העם והמדינה, הנה עתה לא יצלח הנהר הזה לכל מעבר ספינה, ורק שני חדשים בשנה בסוף החורף, אז הנשמים הרבים עושים את הנהר פרת לנחל שוטף המלא על כל גדותיו ואז אנית קימור קטנה תעצור כח להרים נסה על הנהר וללכת מסאקלאַוויע, תַחנה הבבלית — עשרים שעות מבאגדאד כנזכר — למעסקענע תַחנת ארם צובא — הרחוקה כמו כן עשרים שעות מהעיר הזאת — ולשוב.

העת הדרושה להספינה ללכת מסאַקלאַוויע למעסקענע, היא משנים עשר עד חמשה עשר יום, כי היא הולכת נגד זרם המים ובלילה תנוח ותעמוד מיראתה לבל תשבר על אחד מגלי הלבנים אשר הערביים הערימו ובנו משני העברים עד לב הנהר להמשיך המים אל שדותיהם**). לשוב ממעסקענע לסאקלאוויע

*) על המקום הזה יאמרו הערביים כי הוא העדן גן אלהים, המקום בו ראשון אדם נולד. יראה הקורא את מאמרי „מסע מים אל ים".

**) אכרי הערביים, היושבים משני עברי נהר החדקל וכן אלה היושבים בין „גורנע" ועיר „היט" על גדות הנהר פרת משקים את שדותיהם וגניהם באופן כזה: המה מבקשים בגדות הנהר מקום אשר כותליו המה גבוהים — ואם המקום הזה רחוק הוא משדותיהם המה בונים בידיהם כמו כותל — וחופרים לרגליו חפירה עמוקה המכילה בתוכה מים רבים. למעלה על גדות הנהר המה מעמידים שתי קורות רחוקה אשה מרעותה כשלש או ארבע

Digitized by Google

דרושה להספינה עת קצרה מן שלשה עד חמשה ימים כי אז היא הולכת עם זרם המים, אולם מקרה יקר המציאות הוא כי תגיע הספינה למחוז חפצה בזמן קצר הזה, מהטעמים שיראה הקורא במרוצת דברי. כאשר תבוא העת הנכונה ללכת באניה אל נהר פרת, תשלח הממשלה אניה קטנה מבאגדאד לגורנע ומשם היא הולכת על הנהר פרת חמשה עשר יום עדי תגיע אל סאקלאוויע הקרובה לבאגדאד כנזכר.

אני אחרי התעכבתי ירחים אחדים בבאגדאד קצה נפשי בהעיר הזאת וגמרתי אומר ללכת לאייראפה, אולם ללכת דרך היבשה והמדבר המלאה שודדים וחומסים ולשבת חודש ימים על גב הסוס, מאנה נפשי, כי כבר לפני שנים אחדות שבעתי נדודים ומכאובים רבים על הדרך הזאת, ולכן שמחתי מאד לשמוע כי בשנה הזאת תלך אנית קיטור על הנהר פרת ושני חדשים קודם זמן חמזרגל, יען בשנה הזאת מהרו הגשמים לבוא.

אמות, והמה נאחזות בעץ אחד המונח בין שתיהן וסובב על שני צירין בתורי חקורות כאופני הבארות באייראפה. על העץ הזה קשורים בחבלים ארוכים שתי נאדות וגם ארבע העולים ויורדים תמיד על ידי משיכת השור או חסוס ונשפכים לתוך הצנור העומד על ראש הכותל והצנור הזה שולח את המים להתעלות הקטנות חנחפרות בכל השדה והגן. אולם מן העיר הים עד העיר הגדולה אנגאה מצאו הערביים תחבולה לחביא מים לשדותיהם בלי עזרת יד אדם ובהמה. המה עשו על גדות הנהר אופנים גדולים כאופני בתי־המחינה באייראפה, על אלה האופנים קשורים סירי חרס רבים קרובים אחד אל השני והאופנים האלה כתגוללים תמיד מן זרם המים בלי עזרת כל יד אדם וסירי החרס מתמלאים מאליהם ומשתפכים לחצנור הקרוב אצל האופן ומחצנור חמה הולכים לתעלות השדה וכן מתמלאים ומשתפכים סירי החרש תמיד, ויום ולילה לא ישבותו. אולם להוציא המשכת המים לפעולת אדם מוכרחים הערביים לבנות כותל גבוה עד לב הנהר, ועל ידי זה נתמלא בטנו עם גלי לבנים העוצרים בעד האניות ומפריעים אותן בנסיעתן. כאשר מידחאד הפחה הפאשא חיה נציב איראקאראביען, אסר אסר על הערביים לבנות כמו רמים את אופניהם, וגם נקה את הנהר, ושם חוק ולא יעבור, אשר פעם אחת בחודש תלך ספינה אחת מבאקלאוויע למעסקענע להוביל את הפאשא, אולם כאשר הוסר מידחאד הפחה מפקודתו נתבטלו כל התקונים המובים שתקן והאניות חדלו מלכת.

Digitized by Google

אולם בעצלתים ובכבדות הוציאו התוגרמים את הדבר הזה לפעולת אדם, כי לא היה להם כל חפץ לשלח את אניתם על הנהר פרת, יען כי בשנה העברה נשברה אניה אחת בלכתה על הנהר הזה. ואם הבריטאנים לא הודיעו להממשלה כי ברצונם לשלח אניה אחת אם היא תחדול מעשות זה, או אז היו מוצאים התוגרמים תואנות מתואנות שונות לבלי לשלח כל אניה, אבל לבלי תת מקום שכר להבריטאנים. נאכפו הפעם לעשות זאת נגד חפצם ורצונם.

כאשר שלטתי בבאגדאד בעד מקומי על הספינה, אמר אלי ראש כל רבי החובלים איזמאַיל עפֿפֿענדי בלשון ענגליש: "האדון יתענג מאד בהנסיעה הזאת, כי כל הארץ משני עברי הנחל היא כגן עדן עתה, והספינה תעוף כחץ מקשת יען המים נאו עד מאד" וכן הזהיר אותי למהר ללכת לסאקלאוויע, כי בעוד שני ימים והספינה תלך לדרכה. אולם אני בידעי מראש את התוגרמים אשר כזוחלי עפר המה בכל מעשיהם ופעולותיהם לא אצתי לדרכי, ורק אחרי שלשה ימים מעת ראיתי את איזמאַיל עפֿפֿענדי, ויום אחד בטרם יצאה האורחה הגדולה ההולכת כמו כן בהספינה לארם צובא, מן העיר, עזבתי את באגדאד בחברת איש יהודי מנכבדי העיר, אשר הלך עם אשתו ושתי ילדות קטנות ללכת צרפתה, ובחברת שלשה אנשי צבא אשר לקחנו כי יהיו לנו למשמר מן השודדים. אנחנו מהרנו לבוא אל הספינה יום אחד טרם הנוסעים האחרים למען מצוא בה מקום טוב כחפץ לבבנו. בשעה העשירית בבוקר [עשירי לחודש מאָרץ שנת 1881] עזבנו את העיר. חבר־מסעי ישב עם אשתו וילדיו על סוס אחד בשתי ערשות התלויות משני צדי הסוס. כאשר רפה היום לערוב מצאנו אוהלים אחדים מן הנוסעים בעדר ושם עמדנו לנוח בלילה. מובילי הסוסים ואנשי הצבא משכו בחבל ארוך ענול סביבנו, כהענול שהיו עושים בעלי קבלה המעשית להשביע את הרוחות והשדים, וקשרו את הסוסים להחבל הזה מבחוץ להמעגלה. אחר כן הדליקו אש והגדילו את המדורה וישבו סביב האש

Digitized by Google

לבלות את העת בספורים נוראים אשר כמסמרים תעמדנה מהם שערות בשר איש הערביים. אחד מן הספורים הוא המקרה הנורא מן בת המלך הנקראת פַּארכָא אשר לא היתה כמוה ליופי בכל הארץ, עם הרוח האיום רעבתניאל, הבולע שנים עשר אלף נפשות אי־מאמינים — בכל פתחון פה. יליד שדות הזה אהב את פַּארכא באהבה בלי מצרים, ועל כן ננב אותה מבית אביה והובילה ביד חזקה למדבר שממה הרחק מנפש אדם. שם בנה לה ארמון זכוכית עם כל משכיות חמדה והתעלם עמה באהבים כאוות נפשו הרחבה. פעם אחת כאשר הלך רעבתניאל, כדרכו ללכת בכל יום, להשקיט רעבונו בנפשות אדם, בא תועה בישימון צעיר לימים בקרבת ארמון הזכוכית. בת המלך אשר ישבה אז על פתח הבית לשאוף רוח ראתה אותו מרחוק, ויען כי העלם הזה היה אדמוני עם יפה עינים, נקשרה נפשה אליו בראיה הראשונה, ונמשכה אחריו בעבותות אהבה עזה עד מאד. היא מהרה להביא אותו הביתה, סעדה את לבו במעדנים ומגדים, ונתנה את כל דודיה לו. בשלהבת האהבה הגדולה אשר בערו שניהם ממנה, עברו להם השעות כרגעים ולא שמעו בבוא רעבתניאל, אוכל הנפשות והוא בראותו את אחובת נפשו נתונה בזרועות אחר, בערה חמתו בו עד מאוד וימהר וישבע לעשות בהם שפטים נוראים ונקמה גדולה אשר לא נשמעה עוד, וכן עשה. הוא שָׁנה את גוית פַּארכא לגוית האתון, ואת גוית העלם לגוית החמור, וקשר אותם לעגלה המלאה אבנים גדולים וכבדים אבל לא מצד אחד כי תהיה היכלת להם להמשיך את העגלה ביחד, כי אם את החמור מקדם ואת האתון מאחורי העגלה. והעמיד את משרתו זוליאל השד בשבט אף לרדות בהם כל היום כי ימשכו את העגלה, אבל קצר כחם להניע אותה אף ממקומה והמה צועקים ומיללים בקול נורא ואיום הקורע את הלב. הערבי המספר נער כמו חמור למען תת מושג להשומעים מקולות האומללים הנזכרים, אני הבטחתי להערבי הזה כי הנני מאמין לו שהוא מבעלי אזנים הארוכות אף אם לא ישמיע את קולו הערב הזה.

Digitized by Google

הילדה הקטנה של איש חברתי צעקה לחלב, ואשתו קראה לאחד מהנוסעים בעדר ובקשה ממנו לחביא עז ולהחליבה. הערבי בידעו כי שכרו נכון לפניו, החיש להביא עז גדולה וישב להחליבה. אבל העז בעטה בשתי רגליה האחרונות ולא נתנה לנגוע בה. האשה בקשה ממני כי אואיל לתפוש את העז בקרניה. ואני אשר מעולם לא השיבותי פני אשה ריקם מהרתי למלאות שאלתה. אבל ללא הועיל וללא עזר. העז דחפה תמיד בשתי רגליה האחרונות, והערבי לא הוציא אף טפת חלב אחת. בהקללה הנמרצה — קאזיל קורד! — אכול מרורות פתנים — השגורה בפי הערביים תמיד, שלח את הבהמה לנפשה, כי ראה פתאום ונוכח אשר תחת לתפוש בעז, תפש באפלת הלילה — בתיש.

הנוסעים בעדר הזהירו אותנו לבל נעיז לצאת בלילה מן המחונה כי יָרֵה יְיֵרֶה עלינו מקני רובם, ואני עניתי להם כי כדבר הזה נעשה גם אנחנו אם המה יעיזו לחדור לתוך המעגלה. שתי שעות אחר חצי הלילה קמנו והלכנו לדרכנו ואחר חצי היום הגיענו לסאקלאוויע. המקום הזה הוא כפר קטן עם בתי חומר ולא נמצא בו כל דבר מחיה ומזון בלעדי תמרים ולחם הערביים האפוי כמו מצות של פסח מקמח חטים כהה ועב. אולם אנחנו הצטידנו בבאגדאד בעד עשרים וחמשה ימים, אף אם אזמאיל עפפענדי הבטיח לנו כי הנסיעה תמשך רק חמשה עשר יום כי אנחנו ידענו מראש אשר אין להאמין בדבריו. אנחנו באנו ביום י"א והאורחה הגדולה באה ביום י"ב לירח מאֶרץ, ובכל זאת לא עזבה הספינה את המקום עד יום ט"ו לירח הנזכר כי רב החובל אמר לנו כי הוא נדרש לחכות על איזמאיל עפפענדי כי יביא את כתבי התעודה מבית בחינת הבריאות כי שלום בעצמינו, יען אז החל הנגף (פעסט) במסבי העיר באגדאד. וגם כי יעשה איזמאיל עפפענדי סדרים נכונים בדבר העצים הנדרשים למכונת האניה, כי יהיו מוכנים בכל תַחָנה וְתַחָנה כי הגחלים נשרפו על הדרך מן גורנע לסאקלאוויע. אולם כאשר בא איזמאיל עפפענדי ורב החובל דרש ממנו את

Digitized by Google

כתבי תעודה הנזכרים, ענה כי שכח אותם בבאנדאד ואמר, כי אך דבר קל הערך הוא, יען כי לא הספינה ולא האנשים ההולכים עליה, באו דרך המקומות אשר פרץ הנגף בהם, ואם כן אין כל איש יכול להרהיב עוז בנפשו לעכב את הספינה; ובדבר העצים אמר, כי רב החובל יכול לתקן זה בעצמו, כי יש לאל ידו לשלח רץ אחד מכל תַּחֲנה וְתַחֲנה — חוטי הטעלעגראפה אינם נמצאים על כל הדרך — להודיע לשופטי המקום להכין עצים בעד הספינה, ורב החובל הבטיח לעשות כן; ועוד הוסיף להרגיע את רוח הנוסעים באמרו כי יש לו מקום רחב ידים בתחתית הספינה לקבל בתוכו עצים בעד שלשה ימים, ואף אם לא ימצא עצים במקום אחד, ימצא במקום אחר. וכן עזבנו בחצי היום את סאקלאוויע, ובשעה הששית עברנו עיר קטנה הנקראה ראַמאַדיֶיא אבל לא עצרנו בה כי היו לנו שתי שעות עוד עד הלילה. כפרוש החשך את כנפיו על הארץ תקענו את היתד במקום נעזב מאדם, ובאור הבוקר עזבנו את המקום ונלך עד שעה השלישית אחר חצי היום ועמדנו בעיר "היט" ונלין בה כי כבר אזלו העצים מהספינה. ויען כי היו עתותי בידי הלכתי לדרוש אחרי עקבות היהודים, אבל אני מצאתי רק עשר משפחות מיהודי הקראים והמה כלם צורפי כסף וזהב וחיים בשלום ובשלוה עם שכניהם בעלי דת מאַהאמעד. לפני שנים אחדות, כן ספרו לי, שלחו איש אחד מהם לעיר אדעססא ברוסיא כי יקח דברים עם פירקאוויץ או רש"ף, הנודע בספרות היהודית בשנות האחרונות, כי יוציא את כל היהודים מעיר היט ולהביאם לארץ הקדושה, לתכלית הזאת נתנו לו אלף ושתי מאות לירע טורקי. וכן היה, המה הלכו והתישבו כלם בירושלים, אבל חיש קצה נפשם בישיבתה ושבו להיט עיר מולדתם, אבל על ידי הנסיעה הזאת נתרוששו מאד ואך בזיעת אפים יאכלו לחם. על שאלתי אם נמצאים יהודים אחרים במסבי המקומות האלה ענו לי כי לא נמצאה אף נפש אחת וכנים דבריהם.

בעיר היט נמצאים מעינים רבים משמן נאַפטה וגם מלח

Digitized by Google

לרוב. פה מתחילים האופנים הגדולים משני עברי הנהר — כמו שזכרתי בההערה — לשפוך את המים לתוך השדות, והגנים, והספינה תחל מפה לרחף בסכנה תמיד לבל תשבר על על אחד מגלי הלבנים העצורים בבטן הנהר. ורב החובל מוכרח להביט מפה עד העיר אַנאה בעינים פקוחות מאד. מבצר חזק ועתיק ימים היה בראשונה סביב להעיר אבל עתה לא נשארו ממנו כי אם חרבות אחדות ומעי מפלה.

ביום 17 לירח מאֶרץ עברנו כמה כפרים אשר בתיהם בנוים מרפש ושיט ונראים כמכלאות צאן. בלילה תקענו יתד במקום אשר שפתי הנהר גבוהים עד מאד ונראים כשני כותלים. ביום 18 לירח הנזכר עזבנו את המקום בבוקר השכם והלכנו רק חמש שעות כי האניה נעצרה בין שני גלי לבנים ואבנים ולא יכלה לנוע לא לקדם ולא לאחור. רב החובל צוה לתקוע את היתד וגזר אומר לחכות עד יום מחר בבוקר כי בצפיתו צפה כי יגאו המים. וכן היה כי הצליח לנו בבוקר יום 19 להגיע את הספינה לאחור עדי באנו לְמֵי שחו. אולם עד מהרה נאנסנו לעמוד כמקדם יען כי נשבר אופן אחד מאופני הספינה. אחרי עבודה רבה כשלש שעות תמימות תקנו חרשי הספינה את האופן ונלך לדרכנו. אחר מהלך שעה אחת והאניה נעצרה שנית פתאום בדרכה כי היא עלתה על גל חול. רב החובל פקד על כל הנוסעים — ערך מאה וחמשים אנשים נשים וטף היו על הספינה — כי יעזבו את הספינה למען הקל מעליה את משאה. וכי ילכו דרך שעה אחת ברגל יען כי בכל הדרך הזה היה הנהר מלא בגלי חול ואבנים וכן עשינו. אולם ערבי אחד בא לקראתנו והזהיר אותנו לבלתי לכת בהמקום הזה ברגל יען כי ערביים שודדים חונים בו. ועל כן שבנו כלנו אל האניה. אחרי כי עברו לנו חמש שעות בעבודה ומלאכה רבה צלחה בידינו לצאת מן הַמֵּצר. אולם שמחתנו לא ארכה כי אחרי שעה אחת. חצי שעה מן הכפר חאַדידאַ או חאַדישאַ באנו בין שתי חומות אבנים וזרם המים היה שם חזק וכביר עד מאד. והספינה לא

Digitized by Google

עצרה כח לעבור ולחצות את גליו, ועל כן נאנסנו לקשור חבלים ארוכים ועבים לצד הספינה והמלחים הלכו על שפת הנהר ומשכו את הספינה אשר מכונתה עבדה אז בכל כחה, בחזקת חיל, עדי כי צלחה לנו להגיע לחכפר הנזכר.

כאשר עמדה האניה בין החומות, הלכו רוב הנוסעים, ובתוכם גם אני, אל שפת הנהר ופגעו בערבי אחד הנושא שק גדול על שכמו. עד מהרה סבוהו כל הנוסעים כדבורים לראות את העצור בתוכו, והנה מצאו אותו מלא דגים גדולים. אנחנו אשר מימים רבים לא בא מאכל תאוה כזה אל פינו, לא שאלנו את פה הערבי כי ימכור לנו את הדגים, כי אם תפשנו את כל הבא בידינו. הערבי בראותו ביניגו רבים מאנשי ושרי צבא התוגרמים, וביחוד בשומו עיניו על כובע החוסה משמש על ראשי אשר גדלו היה כגודל מחסה הגשם רעדו כל עצמותיו, ונקנה לפני הרוח נוע התנועעה כל גויתו, כי דמה אשר אנחנו חושבים לקחת את נפשו, ועל כן בכה והתחנן כי נקח את הדגים וכי נתן לו את נפשו לשלל; אבל אנחנו עוד יתרה עשינו, בתתגו לו עוד אגורות כסף אחדות.

בהכפר הזה התעכבנו ארבעים שעות, כי נרפים הם נרפים אלה הערביים אשר הביאו את העצים על הספינה, ורב החובל לא כהה בהם כי יעשו את מלאכתם במהירות. הכפר הזה הוא ריק מכל מחסורי האדם לפיו, אבל נשים יפות מאוד ראיתי בו, כי אינן נושאות מסוה על פניהם כמו בבאגדאד ובערי הקדם האחרות, וכן בכל הכפרים אשר עברנו לא ראינו נשים המכסות בצעיף את פניהן, את האניה חשבו יושבי המקום הזה, וכן כל היושבים משתי שפתי הנהר, לאחת משבע פלאות התבל. יום ולילה היתה שפת הנהר מלאה מאנשים נשים וטף, ולא הסבו את עיניהם מן האניה אף רגע. אנחנו סבלנו מאד על הספינה מן החורב ביום ומן הקרח בלילה, לפרוש מכסה בד מעל לראשי הנוסעים על מכסה האניה לא חיה ברצון של רב החובל, כי פחד לנפשו מן הרוח החזק אשר נשב תמיד לבל יהפוך את

Digitized by Google

הספינה, כאשר קרה פעם אחת לפי דבריו, וגם ירא לבל תשרף מן הזיקים ורשפי אש אשר יצאו ועפו לאין מספר מן ארובת עשן המכונה, כי על ידי זה שחיו מבעירים בה עצים לחים היו מוכרחים לפתוח תמיד את כל החללים מארובת העשן כי תוכל המכונה לשאוף רוח. רב החובל את מכסה הבד הציל, אבל הנוסעים אבדו על ידי זה את כריהם ומכסותיהם, כי היו כלם כמעט לברות אש.

אנחנו עזבנו את הכפר חאַדידאַ ביום 21 לירח מארץ ובאנו לעיר אַנאַה ביום 23 לירח הנזכר אבל הספינה עמדה כמה פעמים לקחת עצים. בין חאדידא ובין אנאה מצאנו מקומות מושב רבים, והרוב מהם יושבים באהלי הנוסעים בעדר. בכל המקום אשר הספינה תקעה יתדה הביאו נשי הערביים חלב חמוץ הנקרא "ליבאן", חמאה, גבינה, ושמן למכור. כל אחד מהנוסעים תקע את אצבעו בהחלב לנסות אם איננו מהול במים והרוב מהם בָּחנו את טובו בשתיה מלוא פה, וביחוד איש חברתי אשר שערות שפמו היו ארוכות מאד. בָּחן בשפתיו את כל הקערות עד כי מצא לבסוף אחת טובה וראויה בעד אשתו וילדיו — הוא את נפשו כבר רָוָה — אחר כי קנה קערה אחת, שאל אותי, אם אין בחפצי לשתות כמו כן מעט מן החלב, ואני נתתי לו את תודתי בעד חסדו זה ואמרתי כי אינני אוהב חלב חמוץ.

כחצי היום באנו לעיר אַנאה, ושתי שעות וחצי הלכנו עם האניה מקצה עיר האחד להשני כי גדולה העיר מאד. אולם רק רחוב אחת לה, וכלה על שפת הנהר בנויה. מקומות מסוכנים מאד להספינה היו לנו לעבור טרם באנו עד קצה העיר השני, וכל הנוסעים היו בראגה ופחד לבל תשבר האניה, ואף אם לא יראנו לנפשנו אולם דאגנו לחפצינו אשר ילכו לאיבוד אם תתפוצץ האניה על אחד מהסלעים והגלים, וגם פחד פחדנו לכל נהיה אנוסים ללכת לארם צובה דרך היבשה המלאה שודדים ורוצחים, ולכן שמחנו עד מאד לראות את האניה בקצה העיר השני, כי פה ספו תמו האופנים הגדולים אשר היו להאניה לשמן בדרכה.

Digitized by Google

אני עזבתי חיש את האניה והלכתי לעיר להתחקות על שרשי היהודים, וביחוד על שרשי יהודי חבר הקני כי בהיותי בעיר קאַלקוטטא בארץ הודו ספר לי מסית אחד כי הוא נסע בחברת מיססיאָנארען אחרים להעיר אַנאה על נהר פרת, המקום אשר בו יהודי חבר הקני נחיתים, כי המיססיאן הנוצרית חשבה כמו כן לדבר אמת את השמועה אשר פשטה לה בנפים כי ששים אלף נפשות יהודים חונות בהעיר ובסביבותיה, ומטרתה היתה לצודד את אלה הנפשות התמימות ולהביאן תחת כנפי דת הנוצרית. לתכלית הזאת שכרו למו המיססיאנערען חמישים אנשי צבא מבאגדאד הרחוקה חמישה עשר יום מהעיר הנזכרה — ללא אמת דרך המסית הנזכר את לשונו, כי רק דרך שמונה ימים היא מבאגדאד לעיר אַנאה — לְלַוֹת אותם על הדרך הזאת המלאה תמיד שוד וחמס מן הערביים הנוסעים בעדרם בהמדבר הזה. אולם אלה חמישים אנשי החיל לא עצרו כח להיות למחסה על אלה המיססיאנארען מַחמת השודדים העריצים, ונאלצו לקנות במתנות רבות את לב נסיך אחד מנסיכי הערביים אשר אף אם המה מכירים את הסולטאן מסמאמבול לאלוף לראשם, בכל זאת המה מושלים בארצם בממשלה בלתי מוגבלה, והנסיך הזה נתן להמיססיאנארען מאה אנשי חיל להביאם למחוז חפצם, וכן באו לעיר אַנאה הנזכרה. שעות אחדות מן העיר הזאת גרים יהודי חבר הנזכרים, ורק כשתי מאות משפחות נמצאו עוד מהם, ואלה הם הנשארים לפליטה מכל ההמון הרב שהיו בימי קדם, והנשארים — לפי דברי המיססיאנאר שזכרתי — כבר נתערבו בגוים וקבלו עליהם דת האיסלאם, יען כי מצא כמה כפרים במסבי העיר אנאה אשר הערביים קוראים להיושבים בהם בשם: "יהודי מאַחאַמעד". כדברים האלה ספר לי המיסיאנאר הנזכר, אבל בבואי העירה מצאתי רק יהודים אחדים מבאגדאד היושבים מכמה שנים בה ועושים מסחר גם בהכפרים הקרובים והרחוקים, והמה הבטיחו לי אשר אינם נמצאים מיהודי חבר באלה המקומות אף איש אחד, וגם מעולם לא שמעו כי

Digitized by Google

היו באיזה עת מן העתים איזה אנשים מהיהודים הנזכרים בעיר אַנאה או במסיבותיה.

אני בקרתי בתים רבים בהעיר הזאת, לראות את תהלוכות ומנהגי היושבים בה, ובכל בית מצאתי את הנשים, אשר אינן מכסות בצעיף את פניהן, עושות בצמר גפן, כי שדות רבות סביב העיר מן הצמר הזה. בראשונה פחדו ממני וביחוד מן כובעי הגדול על ראשי כמו שזכרתי, אבל אחרי כי הרגעתי את רוחן, כי אינני מן האנשים האוכלים בשר אדם, הראו לי פנים שוחקים, לקחו את כובעי מעל ראשי והתפלאו עליו כעל אחד ממפלאות המבע. על שאלתן לאיזה תועלת אני נושא כובע גדול כזה, עניתי להן: אולי תשבר האניה, ובעת צרה ההיא אני מהפך את הכובע ואשב בו כמו בסירת דוגה ואגיע אל שפת הנהר. ולחכמה גדולה חשבו לי את ההמצאה הזאת.

רוב נוסעי האניה היו שרי צבא התוגרמים, אשר עזבו את באגדאד עם נשיהם הרבות, ילדיהם, עבדיהם ושפחותיהם מקנת כספם. הגדול מכל השרים היה פאשא אחד זקן לימים עם שתי נשיו ושתי כלותיו ובניו גם שני רופאי הצבא היו על הספינה אשר הבינו מלות צרפתית אחדות. הזקנים בהם התפללו חמש פעמים מדי יום ביום, אולם הצעירים מהם לא התפללו מאומה, ובכל אלה לא היו נקראים מהאחרים בשם: אפיקורסים או בערלינים. אני קנאתי באלה התוגרמים הסבלנים כי ביניהם אם איש אחד לא יתפלל ואף אם יתפלל אם אך לא כקנה לפני הרוח יתנועע בתפילתו, אז אחת דתו מן הקנאים להראות לו מקומו בשאול תחתית. על פי דין האיסלאם מוכרח כל מאמין לרחוץ ידיו ורגליו במים רבים קודם התפילה, אולם הפאשא הנזכר עשה מלאכת "אַללאה" רמיה תמיד, הוא רחץ רק את ידיו ולא את רגליו, ורק את ראשי מנעליו משח באצבעיו הלחות. במח רק לאיש גדול כמוהו לא יחשוב "אללאה" לחטאת אם יעלים עיניו מאחת מפקודותיו. גם רוב משרתי השרים הנזכרים שפכו את לבם חמש פעמים ביום נוכח "אללאה" ותמיד בערה

Digitized by Google

חמתי בקרבי על הדבר הזה; כי איך יוכל עבד נבזה להעיז פניו לבקש מאֵלאה את הדבר ההוא אשר אדון העבד נושא אליו נפשו ומבקש בתחנונים ממנו, הלא זאת היא עזות גדולה וחטאת מרי מאין כמוה!

על שאלת שרי התוגרמים אותי: מדוע אינני מתפלל — חמש פעמים ביום? עניתי להם כספור הזה: מלך גדול ואדיר עד מאד משל במדינה רחבת ידים מאין כמוה, וכגדלו וגבורתו כן היה גם טובו וחסדו, הוא אהב את עמו אהבה עזה, ודאג כל הימים בעד מחסוריהם וטובותיהם, הוא תקן סדרים נכונים בכל המדינה, פתח מעיני מחיה למכביר, וחקק חוקים צדיקים וישרים בין אדם לאדם, וצוה לכל אנשי מדינתו אשר כל דבר קשה ונחוץ, בספר יכתב, ולשלוח את הספר עם הפאסט לבית כתיבתו, ועל סופרו פקד לקרוא באזניו מדי בוקר בבוקר את תוכן דברי הבקשות והשאלות. שנים רבות עברו ודברי הבקשות והזעקות היו נקראים לפני המלך מפה סופרו, והמלך ראה ונוכח, בָּחַן ושפט בדעתו הרחבה אם כצעקה הבאה אליו היא באמת ובתמים או לא, וכן חרץ משפטו אם למלאות משאלות לב השואל או לא. אולם ברבות הימים החלו מכתבי הבקשות להיות נכתבים לא מאיש אחד כי אם מעדה שלמה, וכן כל עדות הערים בהמדינה הגדולה החלו לכתוב את דברי זעקתן ושאלתן בסגנון ונוסח אחד, נוסף על כל אלה היו מכתבי הבקשות מלאים גם מתהלות ותפארת המלך, ואיש הגדול הזה עם נפשו הרמה והנשאה, שנא תכלית שנאה כל דברי הלל והודיה, וזאת לא זאת; עוד החלו לשלח את דברי צעקתם ותהלתם חמש פעמים ביום, ותמיד תוכן הענין ונוסח הלשון אחד, בראשונה אף אם התפלא המלך הפלא ופלא על הדבר הזה ונפשו בחלה בהתהלות והתשבחות, ושאל לסופרו, אם יתכן כי מחסורי כל העדה וכל אנשי המדינה יהיו שוים בכל אלה צוה על סופרו, אשר כבר ידע מקודם את כל אחד ואחד בשמו וגם את כל מחסוריו, לכתוב שטר על אוצר המלך לכל איש כערכו ומחסוריו, אולם

Digitized by Google

כשוב הדבר יום יום וספרי הבקשות והתהלות לא נשתנו בענינם ולשונם, קצה נפש המלך בהם, ואמר לסופרו כי יקרא אותם בעצמו ואם ימצא איזה דבר חדש יודיע לו, אבל כמה ימים ושנים עברו חלפו, וחדשה לא נעשה בקרב מכתבי הבקשות, ולכן חמל המלך על סופרו המענה את נפשו בקריאת דברי להג ישן נושן הרבה, וצוה עליו לבלי לפתוח עוד את המכתבים בבואם אליו, כי אם להשליכם חיש לתוך סל הגייר אשר אין חפץ בו. הגבונים הביגו את השגיאה הגדולה אשר עשה העם וחדלו את ידיהם מכתוב דברי תחינה והודיה ביחד את העדה ולפול למשא על המלך חמש פעמים ביום, כי אם באיזה ענין נחוץ העריכו את דבריהם בלשון חדשה ורעיונים חדשים ובעצמם ולא בידי זרים. ככלותי ספורי צחקו והודו לי התוגרמים, בכל זאת לא מנעו מלהתפלל חמש פעמים ביום.

אנשי הקדם אינם מכבדים את נשיהם כמו אנשי ארצות המערב, ואינם שָׂמִים את לבם לְהַנעים את חייהן ולחיות עמהן בחברה ורעות כמו באייראפה, כמעט כשפחה האשה נחשבת בעיני המזרחי, ומדמה בנפשו כי אך למלאות ספק יצרו היא נוצרה ואך למען תשאיר לו שארית ושרש עלי אדמות, היא חיה. והאשה תחוש את הָעָוֶל והאון הנעשה לה מן האיש, זלכן אם היא מוצאה ידים למעול בו מעל תעשה זאת בכל חפץ לבה ובלי להתנחם על מעשיה. לכל שרי הצבא היו חדרים קטנים בתוך הספינה, אבל הנשים נאכפו לישן על מכסה האניה ולסבול מאין הפוגות מן החום והגשם, מרוח וקור. רב החובל עשה להנשים מקום מיוחד במחיצה אשר הפרוץ בה מרובה על העומד וסריסים אחדים שכבו בלילה אצל הקיר המבדיל מבחוץ, לשמור על הנשים כי לא תבאנה לידי נסיון.

שני ימים עמדנו באַנאה וביום 25 לירח מאָרץ עזבנו את העיר. אחר כי הלכנו שעות אחדות, שחה רפסודה אחת בלי כל נפש אדם לקראתנו, רב החובל העמיד את האניה לקבל את עצי הרפסודה. ביום 26 היה לנו יום רע מאד, רוח חזק

Digitized by Google

אשר כמעט הסך את הספינה על פניה נשב כל היום, וגם אַרבּות השמים נפתחו, ומטרות עוז ירדו בשצף קצף, ולכן צוה רב החובל לתקוע את היתד במקום נאמן ובטוח, מקום אשר יער חרש מצל משתרע על שפת הנהר, אבל נעזב מאדם וכן עמדנו כל הלילה, ואנחנו קוינו ללכת בבוקר לדרכנו, אבל לא היו לנו עצים די צורך המכונה ליום אחד, כי רב החובל לא קנה עצים בעיר אַנאה, יען היו ביוקר ולא היה לאל ידו לרמות את הממשלה ולהרויח בהם. עוד טעם אחר כמוס, אשר לא מהר רב החובל ללכת לדרכו, כי לא היתה את נפשו לעשות את הנסיעה הזאת בשנה הזאת שנית, ואם הוא היה ממהר בלכתו עתה, היה נשאר לו זמן לשוב לסקאלאוויא וללכת שנית למעסקענע, כי כבר הזכרתי אשר בשנה הזאת מהרו הגשמים לבוא שני חדשים מקודם זמן המורגל. רב החובל העמיד את המלחים לחמוב עצים ביער וכל היום היו ידיהם מלאות במלאכה. ביום 28 לירח הנזכר בשעה העשירית בבוקר עזבנו את המקום ואחר שתי שעות עמדנו עוד, כי ראינו מעט עצים כרותים על שפת הנחל לקחנו את העצים והלכנו לדרכנו . . מן הזמן שעזבנו את העיר אנאה עד יום 29 למאַרץ לא ראינו כל מושב ונפש איש, אבל חזירי יער וזאבי ערבות (שאקאלען) למכביר. רב החובל ושרי הצבא ירו עליהם בקנה רובה, אבל החמיאו תמיד את המטרה. ביום הזה ראינו משני עברי הנהר אוהלים רבים וגם כפרים קטנים אחדים. ערבי אחד רץ על שפת הנהר אחר הספינה ובכה והתחנן כי נפדה את יושבי הכפר מידי השופט הרשע המפשיט את עורם מעליהם ומוצץ את דמם כעלוקה, אבל התוגרמים צחקו עליו ואמרו כי לצדקה תחשב בעיני אללאה אם התוגרמים יאכלו את בשר הערביים. גם ביום הזה עמדנו לקחת עצים, ונלין בערב אצל כפר קטן. מן המקום הזה עד קרבת אַרם צובא תשרוטנה כל הנשים שרטת בידיהן ומצחיהן וכתבת קעקע ממראה תכלת כהה תכתובנה על שפתותיהן, וצבע הזה נשאר חקוק עד יום מותן. ולא נעימה היא המראה הזאת

Digitized by Google

לאיש המערב האוהב שפתים אדומות כשושנה. כאשר נתנו את כתבת הקעקע על בשרן, תמרחנה על המקום במין חומר ושיט, והוא עומד קשור ערך עשרים יום ואחר כן תמשחנה את המקום בשמן.

כאשר אחזה לי אני, היה הנהר פרת בשנות קדם רחב הרבה מרחבו בעת הזאת, כי שתי גדות הנהר הגבוהים וזקופים מאד, המה במקומות רבים רחוקים מן שפת הנחל כערך רבע שעה. מערות אחדות הנחפרות מידי הטבע, נמצאות במקומות שונים תחת כתלי הנהר, והמה למנוחות בטוחות לזאבי הערבות.

ביום שלשים לירח מארץ הלכנו שתי שעות לאור פני הלבנה, למען נגיע לאחד מן הכפרים, כי שר צבא טורקי — מירעלייא — (אָבערסט) מת על הספינה ואנחנו הוכרחנו להביאו לקבר מאָסלעם. המירעלייא הזה היה חולה במחלת הריאה מכמה שנים מקודם, והלך לקאָנסטאנטינאָפעל לבקש מזור ותרופה למחלתו, אבל תמו שנותיו על הספינה, כי נפשו הגענה אותָה למצוא לה מנוחה בחיק הנביא האמת, אולם בפרידתה מן גוית המירעלייא, השאירה אחריה אי־נעימות (אונאנגענהמליכקייטען) למכביר לכל נוסעי הספינה, כאשר יראה הקורא במרוצת דברי. בבוקר קנה רב החובל מעט עצים, אבל לא שלם את כל כסף המחיר, והערבי בקצפו על זה נשבע לעשות נקמה בכלנו, שעה אחת הלכנו ונעמוד לחשוב עצים, וכן עמדנו עד למחרת יום ראשון לירח אפריל.

בעיני נדמה, אשר תכלית הספינה בנסיעתה, לא היתה להביא את הנוסעים למחוז חפצם, כי אם לקושש עצים על שני עברי הנהר, כי בכל מקום אשר רב החובל ראה עצים כרותים אחדים, העמיד את הספינה להביאם פנימה, ומלאכה כזאת דרשה תמיד למצער שעה אחת, ובתוך הזמן הזה היו מוכרחים בעלי המכונה להשיקה ולהחזיקה בעבודתה ומלאכתה, ולדבר הזה נדרשו עצים רב, ואם כן לא הרויח רב החובל מאומה בקחתו עצים אחדים, אבל הוא אך תאנה בקש להמשיך

Digitized by Google

את הנסיעה לאורך ימים, כמו שזכרתי כבר ואמר כי מן הנמנע לו לקחת עצים במחיר רב כי הממשלה תדרוש חשבון מידו, על שאלתי אליו: הלא הממשלה תאבד יתר הרבה אם הספינה תתעכב בדרכה, כי בעת הארוכה הזאת היתה לאל ידה ללכת כמה פעמים מבאגדאד לבאסאראה ולשוב, וגם כי יש צדקה להנוסעים לדרוש, אשר יוקר העצים לא יעמוד לשטן בדרכיהם, ענה לי רב החובל בצחוק התול: פֿראנקי! אין אתה עתה בארצות המערב, ואנחנו אינם ילידי הארצות האלה, כי נלך בדרכי אלה האנשים אשר אינם משימים לבם לטובתם הפרטית, וחפצו היה לאמר: האינך מכיר עוד את תהלוכות התוגרמים, אשר בעת שהמה מוצאים מקום למלאות את אמתחתם כסף אז אף אם כל הרוחות וחשדים שבהממשלה ואף אם השעיר וזקנתו בגפם יבואו ויתנו עליהם בקולם, לא יחתו ולא יעריצו? כי יודעים המה התוגרמים אשר גם אלה היצורים הנוראים יעצמו את עיניהם מראות ברע מעשיהם, ולבבם יֵרך אם אך במנחה יכפרו את פניהם וחלק כחלק יקחו מן השלל. שרי צבא התוגרמים אשר היו על הספינה המה באריכת אפם ובקוצר בינתם לא התעצבו אל לבם מאד על העיכוב הגדול אשר אנחנו מתעכבים בזדון לב רב החובל ולא דברו עמו קשות על הדבר הזה, כי הקורא בהרים אינו מנקר את עיני רעהו.

כאשר באנו בחצי יום שני לירח אפריל קרוב כרבע שעה לכפר אחד, ראינו דגל אדום נטוע על שפת הנחל ואנשים רבים עוטרים אותו מסביב, ובתוכם ראינו גם מודיר — שופט גבוה — אחד. אלה האנשים צעקו עלינו בקולם, לבל נעיז להתקרב אל הכפר כי אם לעמוד תחתנו, אנחנו שמענו בקולם, עמדנו ולקחנו את סירת הדוגה הקשורה מאחורי האניה, הושבנו בה את הַמִּשְׁנֶה לרב החובל — איש אימאלקי— ושלחנו אותו על שפת הנחל לשמוע מפה המודיר את הדבר אשר הניע אותו לעצור אותנו בדרכנו. הוא ענה, כי באה הפקודה הזאת מן המוטי שעריף — שר הפלך — היושב בעיר דעער לעצור את הספינה במרוצתה

Digitized by Google

ולהעמידה ימים רבים להבחין את בריאת הנוסעים בה — קאראנטינע — יען בא אליו רץ אחד והודיע לו — להמוטי שעריף — כי פרצה המגפה על הספינה וכי כבר קברנו מירעלייא שמת במחלה ההיא. אנחנו ידענו חיש בשל מי הרעה הזאת, בשל הערבי אשר נשבע לעשות נקמה בנו, על כי רב החובל לא שלם לו כחפצו בעד העצים, כמו שזכרתי מקודם. לוא היו כתבי תעודה ממבחן הבריאות בבאגדאד בידי רב החובל, כי עתה אין כל שטן היה לאל ידו להפריע אותנו מדרכנו, אבל בהעדרם היינו מוכרחים לכוף ראשנו ולדום. השופט הראה לנו מקום על אי קטן בהנחל מנגד להכפר, ושם תקענו את היתד. על השאלה הגדולה: "מה נאכל?" ענה לנו בהתשובה הידועה לכל הסעמיטים: "עבדים הָיינו ועבדים אנחנו עוד גם עתה לשר הפלך, ואפילו כלנו נָגוע ברעב, כלנו נמות, מצוה עלינו לשמוע בקולו האדיר" — אבל הוסיף לדבר אלינו, כי יתאמץ בכל כחו אשר יושבי הכפר ימכרו לנו לחם ובשר — במחיר רב מאד — וגם הבטיח לשלוח עד מהרה רץ אחד לשר הפלך ויכתוב לו, כי ישלח רופא למען יתחקה על שרשי בריאותנו ויראה בעיניו כי שקר היא השמועה אשר הגיעה לאזני המוטי שעריף כי ידי הָדֶבֶר חלו בנו, אולם טרם יחרוץ הרופא את משפטו עלינו, אין לנו לעזוב את הָאי להתערב עם אנשי הכפר.

התוגרמים אף אם פאטאליסטים המה, בכל זאת רעמו פניהם על העכיבה הזאת אשר כחץ פתאום באה, וגמרו אומר להעריך מכתב בקשה ומחאה להמוטי שעריף בעיר דעער. איש זקן, אשר משרה גדולה היתה על שכמו, היה בין התוגרמים, והוא לקח את הדבר הזה בידו. הוא צוה למשרתו להביא לו גליון גדול וקסת הסופר, ישב על המטה שעמדה על מכסה האניה, הרים את ברכו וחניח עליו את הגליון כמו על השלחן, והחל לכתוב. כל השרים ישבו לרגליו עם רגליהם מתחת לאחוריהם והביטו בעיניו, והוא קרא בפיו כל מלה ומלה שכתב על הספר והמה ענו תמיד פה אחד: פעקי פעקי, עפענדי, כן

Digitized by Google

כן אדוני! כאשר כלה את מעשה הכתיבה נשאו את הספר ראשונה להפאשא כי הוא יניח את חותמו עליו — לא התוגרמים ולא הערביים כותבים בידיהם את שמם מתחת לאיזה מכתב בעניני הכלל או הממשלה, ולרוב גם לא בעניני הפרט, כי אם מניחים את חותמם על הכתב — בגדול החלו ובקטן כלו, באחד משרי המאה, ואני אשר השם "פראנקי" הכתוב על מצחי עשה לי שם בין גדולים, באו גם אלי ודרשו ממני להניח את חותמי גם אני, ואני עניתי להם כי אין כל חותם נמצא בידי. המה הביטו עלי בתמהון ושאלו: היתכן אשר לאיש כמוך לא ימצא חותם בידו, הלא זה הוא דבר הנדרש להיות בידי כל איש, ואני אמרתי: אנחנו אנשי המערב כותבים בידנו את שמנו, ואם יש את נפשיכם הנני מוכן לעשות זאת גם עתה, על ידי הדבר הזה קמה סערה ומחלוקת גדולה בין הפוסקים אלה מימינים ואלה משמאילים, אלה מתירים ואלה אוסרים, ואם היה נמצא תבן או מוץ בכדורי הקמח של פסח לא קמה סערה גדולה כזאת ושאלות ותשובות רבות כמו אלה, אשר קמו על דבר חתימת שמי במכתב ההוא. אבל האינו יושב בשמים, הפאשא, ראה בעניי, וכצאת השמש בגבורתו, כן יצאה צדקתי ונטה לדברי המתירים, כי רוב אדירי החכמה ואבירי התוגרמים היו בין אלה אשר המלה: "מותר" יצאה מפיהם, ואני כתבתי את שמי באותיות גדולות נוראות למראה וכותב המכתב העיר עליו למעלה "אינגליז" כי כלם חשבוני לאיש ברימאני. הספר הזה נשלח בציר מיוחד עוד ביום כתיבתו, ואני התפלאתי עד מאד כי התוגרמים ישלימו דבר גדול כזה ביום אחד כי מעולם לא נשמע כזאת.

ביום ג' לירח אפריל בא רופא הגדוד מעיר דעער, ושלח להגיד לנו, כי מוכרחים אנחנו לחכות עד כי יבא רופא קאראנטאינע מעיר ארם צובה, על הדבר הזה התעצבנו מאד, כי דרושים היו למצער עשרה ימים עד בואו הנה. אולם ביום ד' לירח הזה שלח הרופא להודיע לנו, כי הוא יבא למחר בגפו על האניה לבקר את בריאתנו, ואם לא ימצא כל נגע ופגע

Digitized by Google

בנו, אז נוכל ללכת לדרכנו. בטח כבר קבל המושי שעריף בדעער, את המכתב עם המחאה אשר העריכו אליו גדולי התוגרמים מן הספינה, וירא לנפשו לעכב אותנו יתר מדי, ולכן שלח להרופא כי הוא יחרוץ משפטו עלינו, אולם מדוע לא בא הרופא בו ביום ומשך את הדבר ליום מחר? ומדוע לא רצה לבא גם ביום מחר וחפץ להמשיך את דבר הבקרת עוד יום אחד? על השאלה הזאת לא קשה למצוא תשובה נכונה, כי חשב הרופא בנפשו אשר על ידי ההעכבה הזאת ירך לבנו וקשיות ערפנו, ונתן לו מתנה כיאות וכרגיל בין התוגרמים אבל אנחנו הקשינו את לבבנו וקפצנו את ידינו מתת לו מאומה, שרי התוגרמים לא מצאו כל עון אשר חטא במעשי הרופא הזה, באמרם: כל איש מוכרח לעשות ולפעול לטובתו עד מקום שידו מגעת, והם גמרו אומר לעשות כמוהו להתאמץ כמו כן לטובתם בלי מתן בסתר, ולכן בחרו מביניהם את הפאשא הזקן ושני שרי צבא אחרים, כי ילכו עם האניה הקטנה אל שפת הנחל, לקרוא את הרופא ולשבור את גידו הברזל ולבו האבן על ידי זה שֶׁיַּראו לו את הכהונה הגדולה והמשרה הגבוה אשר הממשלה נתנה על שכמם. לתכלית הזאת פשטו אלה השרים את אדרת השער*) אשר נשאו תמיד מלמעלה לבגד השינה ולבשו עליו את בגד הצבא הקצר וחגרו עליו את חרבם. על רגליהם לבשו פוזמקאות מצבעים שונים ומנעלים פתוחים מתחת וכן הלכו אל שפת הנהר וקראו להרופא. אחרי כריעות רבות והשתחויות שונות, אחרי הנחת יד ימין על הלב, המצח והעינים, ואחרי הזכרת שם »אללאה" פעמים אין מספר, החלו לדבר על דבר הקאראנטאינע, ואחרי כי הכבידו במלים כחצי שעה, נעתר הרופא לבקשתם לבא עוד היום על הספינה. הוא את דברו

*) התוגרמים נושאים אדרת שער גם בקיץ, ואף אם כל ברכים תלכנה מים וכל פנים מלאים זיעה מן החום הגדול, ותמיד נפלאתי על הדבר הזה, עד כי נזכרתי במאמר התלמוד: „חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר לו" ולא השתוממתי עוד.

Digitized by Google

הקים, בא על הספינה, ובקרת עשה אם לא — נשלם בעד האנשים אשר לוו אותו על הדרך. אולם לא על נקלה מוציאים אנשי הקדם את כיסם מחיקם, ולכן נאלץ ללכת בגפו ולקרוא נדבות, ושני פלארין בערך עלה בידו לקבץ מן הנוסעים. ואנחנו עוד ביום הזה עזבנו את האי, וביום ששי לירח הנזכר בצהרים, באנו לעיר דעער, אשר כלתה עינינו אחריה, כי אמתחות האכילה היו כבר ריקות.

דעער היא עיר גדולה, ורחובותיה אינן צרות כמו הרחובות בשאר ערי הקדם, ותחת אשר בעיר אַנאה לא מצאנו אף חנות אחת השוה להקרא בשם „חנות" ולא כל דבר לצרכי האדם, הנה מצאנו בעיר דעער חנויות רבות עם כל מחסורי האדם לפיו וגם כל מיני משקה משכרת, כי פה כנוצרי כמאָסלעם נותנים בכוס עיניהם. גם על הספינה היו בין התוגרמים אנשי קודש כאלה המלהבים את נפשם בלהב אש מי שרפה, ותמיד באו אלי לחקור אחר ממסך, אבל אני עניתי להם, כי ירא אלהים אנכי מעודי, ואיך אוכל להעמים על נפשי חמאה גדולה וגוראה כזאת, לתת למאסלעם דבר אשר נביאו האמת אָסר אָסר עליו. נוצרים ארמענים רבים נמצאים בעיר וגם בית תפילה קטן להם אולם לא במגדול גבוה וצלב למעלה מעל הגג כמו באייראפא, כאשר בקרתי את בית התפילה הזאת, ספר לי הכהן הראש כדברים האלה: „אנחנו זכינו למקדש מעט הזה אך בחמלת הָאֵם הקדושה — מרים — אשר התראתה לי בחלום הלילה בתמונת עלמה צעירה יפהפיה עד מאד ואשר קרן עור פניה כשמש, היא קראה באזני: קום מה לך נרדם! הלא עת לעשות לה' ולבנו. קרא עצרה, אסוף את כל השיות הנדחות המבועות ביון מצולת האיסלאם, והקימו בית לשמי ולשם בני, ואני אהיה לכם ממרום לעזרה" כאשר הקיצותי משנתי, פָּעַם רוחי בקרבי עד מאד, וחשתי ולא התמהמהתי לאסוף את כל היראים והשלמים, ספרתי להם את דברי החלום, וכל אחד נדב כידו המובה עליו, וכן הוקם הבית הזה על תלו ואני לכהן בו.

Digitized by Google

נשי הניצרים הולכות בפנים מנולים ונשי המאסלעם בפנים מכוסים, אבל אך נשי העשירים והאדירים, ושמלה אחת לכלן המכסה גם את הראש. יהודים רק שנים מצאתי, המוכרים זתים וירקות חמוצות. הספינה היתה מלאה תמיד מן אנשי נשי העיר אשר באו לראות את הפליאה הנשגבה הזאת.

פחד פחדנו ויאתינו. כאשר בא המוטי שעריף על האניה לבקש סליחה על שניאתו לעכב אותנו חנם, הודה על חטאו כי שלח רץ והודיע לארם צובה אשר מירעלייא אחד מת על הספינה ממחלת הנגף. ובטח יבא רופא קאראנמאינע, וכן היה. רופא איטאלקי מבית מבחן הבריאות אשר בארם צובה בא אלינו, ואמר כי עלינו לעמוד עשרה ימים קאראנמאינע, אך הוא יחשוב גם את הימים שעמדנו על האי וימי הנסיעה לפה, כמו כן בתוך עשרה הימים והוא צוה כי לא יעיז איש מהעיר לבוא אל הספינה אבל הרשה לנו ללכת בעיר ובכל מקום בחפצנו. הנשמע קאראנמאינע כזה? דבר שהוא מן הנמנע בכל העולם הוא יתכן בארץ התוגר!

ביום התשיעי לירח אפריל שלח הרופא להגיד להנוסעים כי כל אחד יכין עשרה בעסליק — שנים עשר פראנק — לשלם בעד חסד הקאראנמאינע שעשה לנו. בעת ההיא גליתי המצאה חדשה ונכבדה מאד. כאשר מודעת לכל איש משכיל, נפרדו תמיד חוקרי המבע והפהיזיאלאגים בדעותיהם על דבר מושב הנפש בגוית האדם. מחוקקנו הגדול, המצרים, הערפקליט וכן אחרים חשבו את מושב הנפש בהדם; אריסטאטעלעס הושיבה בהלב, עפיקור בהחזה, ובימינו אלה נשתוו כל הפהיזיאלגים כי מושב הנפש הוא בהמוח וברשת העצבים — נערוועגזיסטעם — ואני גליתי בעת ההיא, כי מושב הנפש התוגרמים הוא אך בניס כספם, כי כל עוד שלא נאלצו לפתוח כיסם החשו ודמו על הָעָוֶל אשר עשה להם רב החובל בהמשכת הנסיעה לאורך ימים, זהמוטי שעריף עם הרופאים בדבר הקאראנמאינע. אבל כאשר באה הפקודה מן הרופא לשלם בעד הקאראנמאינע חמישים

Digitized by Google

פיאסטער במיטב כספם — יש הבדל בטורקיה בין גוט געלד ובין שלעכט נעלד — אז החלו להראות אותות חיים ותנועה. צעקו ורעשו, קללו וחרפו ונשבעו בזקן ובראש הנביא, כי לא יתנו אף אגורה אחת, ואף אם יתאכפו על ידי זה לעמוד בדעער חודש ימים. אבל כבר זכרתי כי אנשי הקדם המה פַּאַטאַליסטים, כאשר עבר הסער הראשון ונחו מעט מקצפם, גזרו אומר להשח ראשם ולשלם, כי אין ללכת בקרי ומרי נגד גזירה קדומה. שר מאה אחד מאן לשלם בשמעו כי "הפּראנקי" לא שלם — אני בקשתי להראות לי את חוקי הקאראנטאינע הכתובים בספר, ומצאתי, כי החוב על בעלי הקאראנטאינע לעשות אוהלים למושב בעד הנוסעים וכל מחסורי מנוחה נעימה, והם לא עשו כל דבר ולכן לא נתתי כמו כן כל דבר. והרופא אשר היה איש מ ערבי עצם עיניו ממני וצחק, ביום עשירי לירח אפריל שלמו כל הנוסעים את מכסת הכסף אשר נטל עליהם ובצהרים עזבנו את העיר, אבל הלכנו רק עת קצרה כי רב החובל אמר אשר הרוח הוא חזק יתר מדי, וכן עמדנו עד למחרת היום.

עשרה ימים הלכנו מן דעער עד מעסקענע, תחת אשר יכלנו ללכת בחמשה ימים, כי חסרון העצים עמד תמיד לשטן בדרכנו. על הדרך הזה עברנו כמה מקומות אשר שם להם בקורות ימי תבל, אבל לא עמדנו שם. אהלי נוסעי בעדר מצאנו רבים על שתי שפתי הנחל. במקום אחד באה אלי אשה ערבית ותתחנן אלי כי אתן לה מעט צוקער, ואף אם לא ראתה עוד בכל ימי חייה את תואר הצוקער, אבל הגד הוגד לה כי הצוקער הוא רפואת תעלה למחלת העינים, ולה בן חולה במחלה הזאת. כן באו אלינו, בערב אחד כאשר נחת הספינה, ערביים רבים והלכו במחול לקול שיר החליל אשר אחד מביניהם נָגַח עליו. גם שרי התוגרמים הובילו עמהם משורר אחד לשמח את נפשם העצובה והנוגה תמיד, וכשור פה נעה וצעק בזמירתו, ותמיד אטם את אזניו בשתי ידיו עת מלא רנה פיו. במח לבל יפחד ויחרד מן הקולות הנוראים והשונים היוצאים מפיו. גם בבאנדאד

Digitized by Google

ובבאסאראה ראיתי את עשירי הערביים לוקחים על דרכם משורר אחד לשמח את נפשם. וכן כאשר אורחים נכבדים מבקרים את ביתם יקראו לשרים ולשרות כי ירננו וישירו לפני האורחים.

טרם באתי למעסקענע חשבתי כי זה הוא מקום אשר בו נוכל למצוא מחסורינו לפינו, כי כבר חסרה נפשנו מטובה וכל צידת הדרך ספה תמה מאתנו, אבל איך השתוממתי לראות אשר המטרה אשר אליה נשאו כל הנוסעים את נפשם, זה המקום מעסקענע הוא ריק ונעזב מכל אדם, ורק אוהלים אחדים למושב שומרי הקאראנמאינע מצאנו בו, ואף בכסף רב אין להשיג כל דבר מחיה ומזון. חן אמנם כשתי שעות מהמקום הזה אשר נָחה הספינה יושבים ערביים אחדים באהליהם, ואני חשתי ללכת שם בחברת אנשים אחרים, אבל גם בידם אין מאומה למכור כי אם כבשים חיים וחמאה, ולכן יצייר הקורא בנפשו כמה סבלנו. נוסף על זה עוד לא תמו לנו אלה ימי מחסור בבואנו למעסקענע כי היינו מוכרחים לחכות על הסוסים מארם צובה, ואף אם איש חברתי, שזכרתי בראשית מאמרי, כתב מעיר דעער למכירו בארם צובא כי ישלח סוסים לנו, ואנחנו חשבנו למשפט כי כבר יהיו הסוסים מוכנים לפנינו במעסקענע, אבל לדאבון לבבנו לא מצאנו אף פרסת סוס אחד, וחשבנו כי המכתב לא הגיע לְמַכָּרוֹ בעלאָפפא, ועל כן בקשנו את הפאשא, אשר כתב לאלעפפא לשלוח סוסים בעד כל הנוסעים, כי יכתוב גם בעדנו, והוכרחנו לתן ערבות, כמו כל הנוסעים, בעד הכסף שכר הסוסים, והנה ביום 22 לירח אפריל באו הסוסים אשר שלח מַכָּרוֹ של איש חברתיו. אנחנו מהרנו לעזוב את מעסקענע עוד בערב יום ההוא אף אם נהיה מוכרחים לשלם גם בעד הסוסים אשר הפאשא כתב לשלוח בעדנו.

בעל הסוסים שלנו הביא עמו שנים עשר סוסים יתרים ועד מהרה מצא קופצים עליהם, ואנחנו הלכנו בחברת משפחה ערבית עשירה מעיר דמשק, אשר שתי בנות נמצאו בה, כל העת על האניה לא הראו אלה הנערות כי אם עין אחת מגולה

Digitized by Google

אבל העין הזאת שלחה חצים, ברקים ואש בלב כל איש, ותמיד סרו ממני אם פנעו בי, אבל בדרך הבישה החלו לגלות לי פניהן מעט מעט. בראשונה הראו לי עינים שתים כשני כוכבים מזהירים, אחר כן יצא גם אפן כמגדל הלבנון ממחבואו, ובסוף נמהרו לי כל פני השמים, וכן התקרבו עמי עד כי בערב, עת נחה האורחה ממחלכה, שתינו קאפפּעע והעלינו עשן הציגארעטטען ביחד, ואם הבנות היתה שמחה — אביהן לא היה עמהן — על הכבוד אשר "הפּראנקי" עושה לבנותיה. וכן הגיענו ביחד בערב יום ארבעה ועשרים לאפריל לעיר אלעפּפּא או ארם צובה.

על הדרך מן מעסקענע לאלעפּפּא מצאנו כפרים רבים וכל הארץ היתה כעדן לפנינו, אבל רק בעמל ובמחיר רב הבאנו אוכל אל פינו. ויען כי קרובים המה הכפרים אחד לרעהו, לכן יראת השודדים לא עלתה עלינו. וכבר פגענו על הדרך אנשים רבים הנוסעים מן ארם צובה למעסקענע ללכת עם האניה בבלה. אבל כמו שהוגד לי אחר כן בעיר אלעקסאנדרעטטא הוכרחו כלם לשוב לביתם, יען מי נהר פרת נפלו ועלו בתוהו, ולא עצרו כח לשאת עליהם את האניה, וב החובל עם כל המלחים נאלצו ללכת באגדאדה דרך הבישה, הספינה תעמוד במעסקענע שנה תמימה. זה הוא פרי זדון לב רב החובל אשר ברמיה ותרמית עשה מלאכתו.

שמונה ימים התעכבתי בארם צובא, ואף אם ראיתי את העיר הזאת לפני שש שנים, בכל אלה לא שבעו עיני מראות בכל יום את המצודה הנפלאה ועתיקת ימים אין מספר. הר עגול כבדור וגבוה מאד נושא את ראשו על כל העיר, ובריכה עמוקה מקפת אותו מכל עבריו. מחוץ להבריכה בנויה חומה בצורה ונשאה הסובבת את כל ההר אשר בלי תותח רבים עם לועם מבחוץ עומדים על ראשו. שוה לאיש לעשות את הנסיעה לארם צובא לראות רק בתפארת המצודה הזאת אשר אין ערוך אליה ביפיה וקדמותה.

איך עלז לבי בקרבי במצאי בהעיר אצל אחינו, וגם אצל

Digitized by Google

הנוצרים, שנויים רבים לטוב. ולי נדמה כי באחת מערי אייראפה הנגי. אני בקרתי בתים רבים מנכבדי אחינו, ומצאתי את האנשים והנשים — אשר אינן מכסות בצעיף פניהן גם בלכתן ברחובות קריה — בעלי דעה והשכל ואמונים עלי ברכי דרך ארץ כמו בהערים הגדולות באייראפה. ואיך תשמח העין ותתענג לראות את הנקיות והטהרה הגדולה השוררת בכל הבתים והחדרים ובבגדיהם ושמלתם לעורם ואיך המה מקרבים לאיש גר ומראים לו כל אותות הכבוד והאהבה; וכרחוק מזרח ממערב כן גדול ההבדל בין בבל לארם צובה. גם בית הספר של "חברים כל ישראל" נשתנה הרבה לטוב על ידי חריצת ואמונת לב המורה המשכיל והנכבד האדון מ' צאמייעה. גם נערות אחדות, מן שבע עד שתים עשר שנה בערך, מבקרות את הבית הזה, ועושות פרי בלמודים, אולם בטח כבר נפתח בית מיוחד לנערות, כי בעת היותי בארם צובה חָפוּ כל יום על ביאת מלמדת להועיל לנערות מעיר פאריז. אבל לראבון לב אוהב עמו קצר קצרו ידי יהודי אלעפפא מלהביא אל בית הספר מורים משכילים גם בעד למוד שפת ערבית וטורקית, לשונות הנדרשות ונחוצות מאד ליושבי המדינה החיא. אני בשבתי שם מעט, כתבתי להיהודים את נוסח מכתב בקשה לראשי חברת "כל ישראל חברים" בוויען ובערלין כי יתמכו בידיהם בדבר גדול ונחוץ כזה. אבל אין אתי יודע עד מה אם נשמעה בקשתם. ובטח אין מצוה גדולה מזו אם החברות הנכבדות תושיטנה להם יד עזרה בדבר אשר כל הצלחת בניהם תלויה עליו.

כמו בקאנסטאנטינאפעל כן גם באלעפפא יתאספו כהני האיסלאם בכל יום ששי (אשר הוא יום שבת שלהם) בבית תפלתם לכבד את אַללאַה במחולות ושיר בקול הסירים תחת הסיר. בעברי לפני הבית הזה באלעפפא וראיתי בעד האשנב את מעשי הכהנים חפצתי לכנום לתוך הבית, אך אנשי מערב אחדים אשר עברו אז לתומם את בית התפלה הזה, הזהירוני לבל ארהיב עוז בנפשי לעשות זאת לבל אתחרט באחרונה, כי

Digitized by Google

גדולה היא קנאת דת הכהנים באלעפפא ושונאים תכלית שנאה את כל בן מערב. בקאנסטאנטינאפעל המכילה בתוכה אנשי מערב רבים מאד, מוכרחים המאסלעמס להיות סבלנים נגד רצונם, ושם יכול כל איש לכנום בבית תפלתם אשר בחלק העיר "פערא" לראות איך בשגעון יתנהגו הכהנים בכל יום ששי. בית התפלה הזה אינגו גדול אך נבנה בטוב טעם ובתמונת בית משחק, כי בפנים הוא עגול כאגן הסהר, ולמעלה סביב כל הכותלים תשתרע עליה גדולה למושב הרואים במחזה המחולות. הכהנים באים אחד אחד לבית התפלה עם חתולה לבנה על מצנפתם האדומה, ויושבים למטה בהמעגלה, ואחריהם יבא הכהן הגדול עם חתולה ירוקה על מצנפתו והוא יושב כמו כן על כר מרוקם בארגמן ותכלת ומתחיל לשיר, ואחר כי שר רגעים אחדים יקומו כל הכהנים על רגליהם, יתפשו איש את רעהו ביד ומתחילים לנוע ולחוג במעגלה, ראשונה יתנועעו אך לאט לאט, אך בכל רגע ורגע יוסיפו למהר בתנועתם, וכן יחוגו וינועו בראש שחוח על החזה כשתי שעות שלמות במהירות נפלאה, עד כי יז קצף ודם מפיהם, ונופלים כפגרים מתים ארצה.

ביום שני לירח מאיי עזבתי את אלעפפא ללכת לאלעקסאנדרעטטא ולא רחוק מן העיר הנזכרת ראשונה מצאתי גם את כל האנשים אשר ארחו אתי לחברה על הספינה ובתוכם גם מירעלייא זקן עם אשתו ובתו אשר קצרה נפשם לשבת בבאגדאד. בתו הנערה זאת חָפצה ושאפה להראות לכל כי יודעת היא לרכוב על סוס כאחד הרוכבים המהירים, ולכן דחפה את סוסה בחזקת היד, ובאשר באתה במשעול צר בין הסלעים החדים והצורים הגבוהים במקום אשר כבר הייתי עם סוסי אני והיא התאמצה ללכת ראשונה נמוטו רגלי סוסי והוא נפל בין הסלעים ולא יכול לנוע ממקומו, ולולא מהרתי לדלג מן הסוס, כי עתה נשברו כל עצמותי. פלצות אחזתה בראותה את אשר עשתה לי בקלות דעתה והיא הוציאה קול פחדים, אביה נער עליה והתקצף עד מאד, אבל אני הרגעתי את רוחם באמרי להם,

Digitized by Google

כי שלום בעצמותי. כמעט כל הנוסעים באו לשאול בשלומי, כי עת הנסיעה חייתי עמהם באהבה ורעות, כי מטבעם התוגרמים טובי לב ובעלי חמלה המה אבל נוחים לכעום ואם חמתם התעורה בהם אז היא תתפרץ ותהיה לשלהבת נוראה המכלה נפש ובשר. עוד מדה טובה מצאתי ביניהם והיא: האהבה הגדולה והכבוד אשר המה מכבדים את הוריהם, ולא לבד אחינו בני ישראל, כי אם כל עמי איראפה יכולים לקחת אותם למשל בדבר הזה.

כמעט כל הדרך מן ארם צובה עד אלעקסאנדרעטטא, הוא דרך הרים וגבעות, רכסים ובקעות, ומקומות רבים גם מי בצה, רפש ושיט ועל הנוסעים לחצות במים עד הברכים וגם עד המתנים. הדרך היותר כבד ורע, הוא מתחיל בערך שמונה שעות לפני אלעקסאנדרעטטא, כי בהמקום ההוא מתחילים להשתרע הרים רמים העולים לשמים שיאם ובקעות עמוקות כתהום רבה, וכן המה עקלתון יהלכו עד העיר הנזכרה. שתי שעות לפני אלעקסאנדרעטטא נמצא כפר אחד הנקרא בעלאן והוא מושב הקיץ לכל צירי איראפה הבורחים מן אלעקסאנדרעטטא מירא מחלת הקדחת השוררת בה כל הקיץ. מעינות מים צלולים וקרים נמצאים בהכפר הזה והמים האלה נמשכים על ידי צנורות לכל הבתים.

ביום חמישי לירח מאיי באתי לאלעקסאנדרעטטא וביום ששי לירח הנזכר הלכתי עם אנית רוסיא לעיר איזמיר (סמירנא). יותר מאלף ושתי מאות נפש רוסים אנשים נשים ונערות, היו על האניה, המה שבו מירושלים מקבר משיחם. הקורא יכול לעשות לו תמונה נאמנה מן דחקות המקום ומן האי־נקיות אשר שררה על הספינה. לו חיו אלה האנשים בימי משה מחוקקנו, אז במח תחת להביא על המצרים את המכה השלישית, היה שולח עליהם את האנשים האלה, והעונש היה כבד וגדול הרבה ממה שהיה. התוגרמים המורגלים להתפלל חמש פעמים ביום ולכרוע על ברכם תמיד בתפילתם, גם המה

צחקו על הרוסים המתפללים וכורעים פעמים אין מספר מדי יום ביום, וביחוד התפלאו הפלא ופלא על אלה הרוסים, אשר על כל דבר גדול וקטן ישכלו את ידם להגביה אותה מימין לשמאל ומלמטה למעלה.

ביום עשירי לירח מייא, באה הספינה לסמירנע, ומשם הלכתי למריעסט באנית אוסטריה. על האניה הזאת מצאתי ארבעה יהודים ושלש נשים אשר עזבו את ארץ הקדושה ללכת לארצות המאות, אשר אך דבר אחד טהור נמצא בהם והוא: הכסף! אלה האנשים חשבו בנפשם שהמה יושבים בחקלייזעל של חמידים, כי בבוקר התעטפו בטליתיהם הארוכים והניחו התפילין הגדולים כראש ילד, וכעצי היער מפני הרוח נעו התנועעו וצעקו ורננו בקולות מקולות שונים, שונאי ומנדי ישראל מעולם, היוונים הרבים אשר היו על הספינה, עמדו אותם מסביב וצחקו ולעגו בקול גדול אבל בכל זאת לא רך לב גבורי ירושלים אלה, אם אלה עמודי התוך אשר כל בית ישראל נשען עליהם, וחי בזכותו, אלה האנשים אשר אך עוד מעט והמה יקימו את סכת דוד הנופלת אם המה היו זוכרים מה שכתוב: והצנע לכת, עת לעשות לה' הפרו וכולי' כי עתה לא היו מחללים שם ישראל, ולא היו עושים את ההפך ממה שחפץ מחוקקנו הגדול, הוא חפץ כי כל הגוים יאמרו על ישראל: אך עם חכם ונבון הוא, והמה עושים אשר העמים יאמרו עלינו: אך עם פתי וסכל הוא. אבל אני משחית את דברי ארצה חנם, כי אלה הירואים והשלמים לא יקראו את דברי, כי המה אינם קוראים מרפה פסולים. ביום שמונה עשר לירח מייא באתי למריעסט, ורגלי דרכה על אדמת אייראפה אשר לא ראיתיה זה שמונה שנים.

Digitized by Google

דברים אחדים על אודות ארץ הודו.

הארץ הגדולה ורחבת ידים הזאת, הנחלקת למטלכות רבות וממשלות שונות, הנָה עתה כמעט כְּלה תחת ידי הבריטנים. ואף אם עוד נמצאים בה מלכים ונסיכים (ראַדזעס) רבים המושלים במדינתם, הנה אך שֵם מושלים עליהם בלבד, ואך צל הכתר יופיע על מצחם, אבל המושלים האמיתים המה בני בריטאניא.

אור ממשלת הנסיכים בהודו, שאול הוא מן הבריטנים כאור הירח מן השמש. וכאשר הירח לא יקר הולך אם השמש סתר עִנים ישים לו, כן אלה הנסיכים לא יקומו ולא יעמדו אם מלכת אנגליה תרעם פנים אליהם ותשים תְּפִלָה במעשיהם.

נוראות הן המלחמות הגדולות והריבות אשר לחמו ורבו התרתרים, המונגלים, הפארטוגיזים, ההאלאנדים, הצרפתים והבריטנים בארץ הזאת, כמים נשפכו דמי אדם בקרבה על דבר המשרה והאחוזה בה. בְּהָלָחֵם העמים אלה באלה שנות אין מספר, פעם גברו אלה ופעם אלה עד כי להקת סוחרים בריטנים, החרוצים במעשיהם, באו להארץ והמה במדות הסוחרים מדדו ומכרו עזרתם תמיד לאלה הלוחמים המרבים במחיר, וכן לאט לאט נפל למו חבל אחר חבל בנעימים בארץ הזאת העשירה מאד בתוצאותיה עד כי הגרים היו אלופים לראשי האזרחים והתושבים, והמה כיום האדונים היחידים המושלים בממשלה בלתי מוגבלה בארץ.

אם טוב עתה להודים תחת ממשלת בריטניה, מאז תחת ממשלת האחרים? על השאלה הזאת נוכל להשיב: "הן ולא". טוב להודים עתה יען ממשלת בריטניה יסדה חוקים בארץ כחוקי ארצות איירופה, ועל ידיהם הושם מעצור והוצב גבול לחפץ ומעשי הנסיכים, אשר התעמרו באנשי מדינתם כבעבדים וקנין כספם, לעשות בנפשם בגופם וברכושם כחפץ לבבם וככל

Digitized by Google

העולה על רוחם רוח השנעון. ומוב לאנשי הודו אז מעתה, יען כי מן היום שדרכו רגלי הבריטנים על אדמתם, נתרוששו ההודים ודלו מאד, עד כי גם מעט הכסף הנדרש בעד האורז אשר עלון חיה יחיה ההודי, גם זאת אין לאל ידו להשתכר.

מיום הרימו הבריטנים את דגלם על ארץ הודו, היא הולכת ומתרוששת יום יום, והנה כבור אשר ידים חרוצות חלות בו תמיד לחפור בו ולהריק עפרו ממנו, ואי בריטניה מתמלא מחוליתו וחורבנו ומתעשר יום יום.

הבריטנים לא באו ארצה הודו מאהבתם לאנשי הודו, כי אם מאהבתם לעצמם, אבל למן היום אשר העמים הנאורים המציאו את השם "האהבה הנוצרית", המה סוככים באברת האהבה הזאת על כל תהלוכותיהם ומפעלותיהם, כי גדולות הנה הכנפים האלה עד מאד, וגם האהבה העצמית בנקל תמצא מפלט לה ומסתר תחתיהם. ומה גם מן היום אשר התחכמו אלה העמים לאמר: כי הציוויליזאציאן היא בת דתם, מן העת ההיא האהבה הנוצרית והציוויליזאציאן לכסות עינים להם ולמסוה על פניהם על כל דרכיהם ומעשיהם.

הבריטנים בנפשם הרחבה, השואפים לבלוע את כל התבל ומעולם לא ידעו שבעה, החנוונים האלה המדברים תמיד מן יעוד האדם בממלכת השמים, אלה האנשים אינם צועדים אף צעד אחד, אם לא ידעו מראש אשר שכרם נכון לפניהם בעולם הזה; ואלה האנשים הרעבים לכסף תמיד והאומרים לעגל הזהב: "אלהינו אתה!" אלה האנשים אשר אין גבול לאהבתם העצמית, מרהיבים בנפשם עז, לאמר נגדה נא לכל התבל, כי אך האהבה הנוצרית הניעתם ללכת ארצה הודו, למען הביא את בת דתם הציוויליזאציאן לארץ החשכה ההיא!!

הדבר אשר על ידו ההודים הולכים ודלים יום יום, הוא יען כי בני בריטניה המה בפחד וחרדה תמיד לבל תלקח ארץ הודו מידם, אם משוגאיהם פנימה, הלא המה הנסיכים הרבים העוינים את הבריטנים ומצפים גאולתם בזמן קרוב, או מאויביהם חוצה,

Digitized by Google

וביחוד מן הרוסים ההולכים ומתקרבים תמיד לגבולי ארץ הודו באזיה התיכונה, ולכן אין קץ לאניות מלחמה מבריטניה המרחפות על פני הימים באזיה ואירופה לשמור על כל מבואיהם ותוצאותיהם לבל יבא צר ואויב בשערי ארץ הודו. אניות מלחמה האלה עם בטנן העבה וקיבתן הגדולה בולעות את כל חיל וכח עמי הארץ.

נוסף על אלה הציים האדירים, נאלצים הבריטנים להחזיק בארץ הודו אנשי צבא רב. ערך ששים וארבעה אלף מילידי בריטניה עומדים בה חמושים תמיד, וכפלים מן המספר הזה מילידי ארץ הודו. שכר כל אנשי הצבא, העובדים לא מאהבתם לארץ מולדתם כי אם ברצונם החפשי למען בצוע בצע, הוא פי שנים וגם פי שלשה משכר אנשי החיל בארצות אירופה*). וכן כל הכהונות הגדולות בארץ, גם בהנהגת המדינה גם בבתי המשפט והמכס וגם בהצבא של אנשי הודו, כלן על שכמי בני בריטניה מלידה ומבטן נתונות. ושכר המפקחים על צרכי צבור האלה הוא גדול ורב מאד בערכו משכר הכהונות האלה בארצות אירופה. וכל הכסף הרב הזה מוכרחת ארץ הודו לשלם מן הכנסותיה, ולכל יצר כח ההכנסות לשאת את ההוצאות, הרבו, הבריטנים מסים ממסים שונים על כל תוצאות האדמה ובתי מלאכה ועל כל מעשי ידי האדם. והדבר הזה הוא המעין הגרפש ומקור המשחת אשר ממנו תצא עניות ודלות לכל הארץ, והוא הנהו השם מועקה במתני החודים ולוחצם לשאת ולסבול חסר וכפן.

אחרי המלחמה האחרונה אשר נלחמו הבריטנים על לא דבר עם אנשי אַפגאַהניסטאַן, מלחמה אשר בלעה אלפים ורבבות לירא סטערלינג לאין מספר, ואשר הראתה לדעת כי

*) שכר איש חיל בריטני המוני (געמיינער זאלדאט) בארץ הודו הוא חמשה עשר רופיע (ערך חמשה עשר פֿלאָרין) בחודש, מלבד המאכל אשר הוא אוכל חנם אין כסף; ושכר איש חיל הודי הוא שבע רופיע לחדש ועליו לכלכל מזה את נפשו כמובן.

Digitized by Google

עוד הרבה להבריטנים ללמוד בתכסיסי מלחמה; אחר המלחמה הזאת נתחלקו נבחרי בית מחוקקי העם בלאנדאן בדעותיהם, על דבר שלום הוצאות המלחמה, אם על ארץ הודו לשאת ולסבול הכל, יען המלחמה אך בגללה נעשתה, לענוש קשה את העריצים ועזי נפש, אשר לא התנהגו בכבוד עם ממשלת הבריטנים בהודו, או כי תהיה לה גם בריטניה לעזרה, להקל מעל שכמה את משא הוצאות המלחמה הכבד עליה מנשוא?

השועל משך בערמתו צפרים עם אפרוחים רבים לתוך מאורת מערתו, ויאכל מהם יום יום בכל אות נפשו. זאבי ערבות אשר שמו רבצם בקרבת המאורה הריחו ריח בשר ויאמרו בלבם ללכת אחרי הריח עדי ימצאו את אשר המה מבקשים, וכן באו אל פתח המערה. כראות השועל כי כפשע בינו ובין המות, כי צר כחו להלחם עם הזאבים פנים בפנים, שכל את ידיו ועשה בתחבלות מלחמה. הוא מהר לתפוש מלוא ידו האחת חול דק, ומלוא ידו השנית עצמות צפרים המתים, ובטרם מצא זקן הזאבים עוד את ידו ורגלו, זרה השועל העפר את החול בעיניו, ובידו השנית מהר לזרק את העצמות בין הזאבים הצעירים. בהעת אשר חשכו עיני זקן העדה מראות והוא התגולל הנה והנה מעצמת מכאובו, והצעירים לימים לחמו איש באחיו על דבר העצמות, צלח בידי השועל לגדור ולסגור ולבצר את פה המערה לבל יחדרו בתוכה האורחים לא־קרואים. אחרי עבור הסכנה, נגש השועל אל הצפרים והאפרוחים וידבר אתם קשות לאמר: "הכי שומר חנם אנכי לשמור עליכם יום ולילה לבל יבוא שודד לרבציכם? הבו! שלמו לי בעד עמלי במיטב בשרכם!"

בטח ידעו הקוראים, כי כל המלחמה והדם היו בלי כל תכלית ובלי תועלת לא לבד לאנשי הודו, כי אם גם להבריטנים לא הביאה המלחמה כל פרי ושכר, יען חיש כאשר הוסר המיניסטעריום ביעקאנספילד מפקודתו והמיניסטעריום גלאדסטאן לקח עמדתו, נתן זה האחרון צו להוציא את כל החיל מאפגהא־

Digitized by Google

ניסטאן וגם מקאנדאהארי כי ראה ונוכח המינימטעריום הזה, אשר אין ביכלת בריטניה להחזיק את הארצות ההנה, יען דרוש להחזקתן צבא רב תמיד וכחול כסף, ואין כל שכר המדינות האלה שוה בהנזק.

בכל חצרי המלכים והנסיכים בהודו יושב ציר בריטני, והוא הנהו הציר אשר עליו יסבו כל אופני מרכבת הפאליטיק בחצריהם, ועל פיו יבאו גם כל עניני המדינה פנימה, על הציר הזה לשים עין פקוחה על כל מעשי ותעלולי הנסיך ולחקור אחרי מזימת לבבו ואחרי כל רעיוניו, ואוי להנסיך אם סרעפיו בקרבו יודעו החוצה והמה אינם מלאים אהבה להבריטנים שודדי נחלתו וחולבי פרתו. על ציר הבריטני הזה להיות להנסיך גם ליועץ נאמן לבל יפזר כסף רב על מחסורי ביתו, אשר הוא ללא תועלת ותכלית על דברת הבריטנים החושבים את עצמם ליורשי הנסיכים, ואין את נפש האנגלים להיות יורשי עניים הנאלצים לשלם עוד דמי קבורה בעד דודיהם המסכן, כי אם אשר הדוד והמסרף ישאיר אחריו ברכה להיורשים העמלים בקבורתו. ובאמנה אנשי בריטניה מתעמלים הרבה בקבורת מלכי ונסיכי הודו, ולא בור וקבר אחד כרו וחצבו להם!

אני לא לקחתי ארחות דרכי לארץ הודו דרך תעלת זועץ וים האדום, או ים סוף, כי אם דרך ארץ סוריא, איראק ערב ולשון ים הפרסי (פערזישער גאלף). בעצם החורף באירופה עזבתי את עיר בבל או באגדאד באנית קיטור קטנה הרצה ושבה תמיד בין העיר הזאת ובין עיר באַסאַראה, החונה לרגלי לשון ים הפרסי; ואף אם אין תקפו ועוז של החורף במקומות האלה כתקפו בארצות המערב, בכל זאת היה די כח ואונים לו להקפיא את המים בהכדים בכל לילי נסיעתי על החדקל. אולם בבואי העירה באסאראה, כבר נחלש כח החורף ביום, אבל בלילה עוד חשתי את קרתו, וגם על האניה הבריטנית אשר הובילה אותי ארצה הודו הוכרחתי עוד בלילות הראשונים לכסות את בשרי במכסה עב וחם, אולם בכל צעד וצעד אשר התקרבנו

Digitized by Google

לגבולי הודו, התגבר החום והוסיף להראות כחו יום יום עד כי בבואי לעיר קוראַטשעע*), בסוף ירח שבט, כבר היו עלי בגדי החמים למשא גדול, וגם המכסה החם בלילה היה לי ללא תועלת.

תשע עשר יום הלכתי באניה האנגלית מבאסאראה לבאמבייא (כמו שזכרתי במאמרי "מסע מים אל ים"), יען כי האניה הזאת הובילה עמה את הפאסט, והוכרחה לתקוע יתדה בכל הַתַּחֲנוֹת, שלשה עשר במספרן ורובן בארץ פרס כמו אַבושיר ובענדאראַבאַש — מקום מושב ציר הברימנים — לשלוח את הפאסט העירה וגם לקבל נוסעים ולטעון סחורה.

ימים אחדים בטרם הגעתי עוד לבאמבייא לקחתי מועד (געלעגענהייט) לראות כתות שונות מבני ההודים, כי באו על הספינה בתחנות הקרובות לקוראטשעע ללכת עמה לעיר הזאת או לבאמבי; ואף כי כבר קראתי בספרים על אודות האנשים האלה וארצם, בכל זאת נוראות נפלאתי ומחריש משתאה עמדתי בראותי בפעם הראשונה את היצורים האלה בלי כל חיים כמעט בפניהם**) עומדים לפני בבגדי אדם וחוה בטרם אכלו עוד מעץ הדעת, ותוי ששר וצבעים שונים מחוקים על מצחם, בין עיניהם ועל חזיהם***).

---

*) העיר הזאת היא עיר גדולה בארץ הודו ואנשי צבא בריטניה רבים יחנו בה, כי מן העיר הזאת עולים הדרכים לארצות פרס, קאשמיר, בעלוטשוסטאן ואפגאהניסטאן, ודרכים כאלה דורשים שמירת רבה, ולכן יקר המקום הזה להבריטנים עד מאד.

**) תואר פני ההודי יפה הנהו, יען גם הוא מראַסטע הקויקאזית הנהו, אבל מראה פניו היא כהה וכמו חורת מות שוכנת על פניו הדלים וכן כל חזות פניו ומבטי עיניו רפים, בלי אונים ובלי חיים הנמו. ובמבט הראשון אנחנו רואים לדעת, כי לא אנשים העוקרים הרים בכחם וחכמתם נצבים לפנינו.

***) לכל כתה וכתה יש אותות וציונים מיוחדים בהצבעים ובאופן ציורם, למען תכיר אשה את אחותה.

Digitized by Google

כלם הביאו על הספינה חביות וכדים גדולים מלאים מים מהורים, כי טמאים להם המים אשר נגע בהם איש אשר לא מחברתם הוא, וביחוד אם נגעו במו ידי איש המערב. המלחים על הספינה אשר היו כלם ילידי הודו אבל מבעלי דת מאהאמעד, גם המה נזהרו מאד לנפשותם לבלי לטמאה במגע אשר ידי איש מערב נגע בהם, ולכן הובילו עמהם כמו כן חביות מיוחדות מלאות מים מהורים.

רוב בני הודו שותים את המים באופן מוזר ונבהל מאד, באופן אשר היה שם מחנק לצוארי איש המערב. המה אינם מביאים את כלי המים אל השפתים ושותים כמונו, כי אם נוטים את הראש הרבה לאחוריהם עד כי כל פניהם נוכח השמים ישורו, מרחיבים את הפה ומגביהים את כלי הנחשת ושופכים את המים בקרבו וקול "קיש! קיש!" כאיסתרא בלגינא, נשמע בשתיתם.

שלשה ימים עמדה האניה בחוף עיר קוראטשעע, כי היתה לה עבודה רבה להריק ולטעון את הסחורה הרבה, ועתותי היו בידי ללכת ולראות את העיר. בבואי העירה ראיתי חנויות קטנות של האופים ההודים, ואגש לקנות לי לחם חם, ואני כתמי אשר לא ידעתי עוד דיני עובדי האלילים ודתיהם, נגעתי בככרות לחם רבים, והנה קול צעקה נדולה השמיע האופה כי טמאתי את לחמו, וככרוב סוכך סכך על הככרות הנותרות לבל תגע ידי הטמאה בהם. הודים רבים קרבו ויאתיו לקול זעקתו, והמה התאמצו להבינני בינה באותות ורמזים (כי אז לא ידעתי עוד דבר בשפת הודית — הינדוסטיאנית —) כי עלי לשלם בעד הלחם אשר טמאתי, ואשר לא יוצלח עוד גם לאכילת הכלב. בעל כרחי עניתי: אמן. שלמתי בעד הככרות, לקחתים עמדי ועזבתי את העיר שומם ומשתומם על סכלות בני האדם ואמונתם.

בספרי על האניה לאחד מפקידיה את המקרה אשר קרה לי בדבר הלחם, צחק עלי ואמר: האם לא ידעת זאת מראש?

Digitized by Google

ועל שאלתי: אם על פי חקי הבריטנים אשר ימדו בארץ עלי לשלם בעד הלחם או לא? ענני: כן, כן! ממלכת בריטניה איננה נוגעת ומתערבת בעניני אמונות ההודים, והחופש להם להאמין בהבלים ולהתנהג בשגעון ככל העולה על רוחם הרפה וכאות נפשם החלושה, ואם על פי דתם טמא הוא הלחם אשר נגעה בו יד איש המערב, אין להאיש הזה לנגוע בו, ואם לא שמע ונגע, עליו לשלם את הנזק.

בבואי לבאמבי, אשר היא עיר גדולה עד מאד, ונבנתה כטוב טעם ודעת כאחת העירות הגדולות בארצות איירופה, נפלאתי מאד לראות במגרשי העיר אשר המונים המונים מהפועלים ושכירי יום וגם רבים מן הנותנים ידם בחיקם כל היום, אינם חוגרים אף את החגורה על החלצים הנהוג בהודו, כי אם שמים את מבושיהם לתוך כים בד דק, כמו כים דדי העזים, אשר שני חוטים רחבים כחצי אצבע צמודים אליו למעלה. את תקות החוטים האלה מושך ההודי בין רגליו לאחוריו וקושר בהם את המתנים, אבל קצרו החוטים האלה מלהשתרע, והמה מכסים רק את הבקעה ולא את ההרים, וביען כי ההודים מושחים את כל בשרם בשמן, אשר על ידו הגויה כלה מזהרת ונוצצת כעין נחשת קלל, וביען כי החום הגדול מוציא ממנה אגלי זעה גדולים העומדים תמיד על הגויה, לכן כאשר יצא השמש בגבורתו וישלח קרני אורו על ההרים החמה, הנמו מתראים כנחפים בכסף וירקרק חרוץ וכראי מלמש המתנועע הנה והנה באור החרסה. נשים כבודות רבות מבנות אצילי בריטניה, הבאות לראות בנפלאות טבע הארץ, לא תשבענה עיניהן מראות במחזה הנפלא הזה, אשר אין ערוך אליו.

האויר בארץ הודו הוא לח בקיץ וחם עד מאד גם בחורף, ולאנשי המערב, אשר לא נסו בו, הוא קשה מאד מנשוא, והמה נאנחים תחת עול סבלו, ולא בחמתו לבד הוא מענה את נפשם, כי אם מחליש עוד את כחם, ומלבין את אדמימות השושנים מעל הלחיים, ואחרי ישיבת שנה אחת בארץ, עמודי בריאותם ירופפו,

Digitized by Google

אם ישתה איש כום אחד מים או כל דבר אשר יִשְׁתֶּה, יוציא ממנו החום שתי כוסות זעה וגם שלשה. אם יתהלך איש כרבע שעה ברחובות קריה, אז כל בגדיו יזלו מים, ואין די לו בחליפת הבתנת בלבד. ומה מאד היטיבו יושבי הודו לעשות, בבנותם בכל בית חדר רחיצה מיוחד, אשר בו יוכל האדם לרחוץ את כל בשרו במים קרים להשיב את נפשו העיפה.

השמש, אשר כל המשוררים גם הישנים וגם החדשים, משימים קטורה באפו וממלאים פיהם תהלתו והדר תפארתו, איננו שוה בכל הכבוד והתהלה בארץ הזאת, כי הוא בוער כתנור, קרניו המה כחצי רעל על קדקד איש המערב והמה מוצצים בעלוקה את לשד חיתו, ויום יום מורידים לשחת־בלי אנשים רבים אשר לא ידעו להזהר מהם, מלבד הכובע הגדול והקל אשר אנשי המערב משימים על ראשם, המה מוכרחים בצאתם החוצה לפרוש עליהם עוד את מחסה השמש (זאנענן־שירם).

ימי הגשמים בבאמבי וקאַלקוטטא ובחבל הארץ בתוך, ימשכו ארבעה ירחים תמימים. המה מתחילים בראשית ימי חדש סיון ויתמו בראשית חדש תשרי, רק בהמקומות על חופי מאַלאַבאַר (מאלאבאר קיסטע) הגשמים אינם באים בעת אחת. חלקה אחת תמטר בירח אב וחלקה אחת בירח אלול, וימי המטר אינם נמשכים ארבעה ירחים שלמים.

כמו סופה וסער יבא המטר תמיד, ואליו ילוו ברקים ורעמים, ברקים המעורים באורם את העינים, ורעמים אשר כהולם פעם יהלמו וימחצו את תוף האזנים, וכמו אם היו ארבות השמים נפתחים להביא מבול שנית, כן ירגזו יפרצו, יזרמו וישטפו המים בשצף קצף מעבי שחקים, ולפעמים שלשה וגם ארבעה ימים בלי החדל רגע. ולכן במעט שנה בשנה יעשה המטר שמות במקומות הנמוכים בארץ, גם את הבתים גם האנשים וגם המקנה והצאן, את כלם יעתיק ממקומם וישאם בעברת חרונו וישחית וישרוף באפו כְּלִי כל חמלה.

כל ימי הגשם פני השמים אבלים ומכוסים בעננים עב ובצעיף

מחזות החיים.

Digitized by Google

עלמה, ואך לפעמים רחוקות ובעמל רב יעליחו שביבי השמש לפלס להם נתיב בעד מפלשי העבים. אולם כאשר יכלא הגשם מן הארץ, ישובו השמים לטהרם ולתפארתם ולמראיתם התפלת, ואת עב קטנה כפף איש לא ישוד איש בשחקים כל שמונה ירחי החורף ותאביב באירופה. בעת הזאת אין גם כל רוח נושב ואין כל עלה מתנועע על העצים, והאנשים בעודם בחיים כבשר על גחלים יצלו מן השמש.

למען ימצאו האנשים רוח מעט לקוצר רוחם על ידי החום אשר הוא מכביד אכפו עליהם בימי דממת הרוח האלה, המציאו את המאנקא. מאנקא הוא קרש ארוך ורחב הנתלה משני קצותיו בחבל באמצע החדר לארכו על קורותיו למעלה. לאורך הקרש הזה נשוע במסמרים קטנים בגד בד עב כאמתים רחבו, ומרח העודף למטה מתנועע אל כל רוח על ידי חבל דק הקשור באמצע הקרש והנמשך תמיד הנה והנה מידי איש הודי, העושה מלאכתו בשכר קמץ. על ידי תנועת הקרש הזה יבואו חיים תרשים בהרוח השוקט והוא ישוב לפעולתו להשיב את הנפשות העיפות. מאנקאם כאלה נמצאים בכל בתי העשירים כהחודים וכהבדימנים. גם בכל בתי ספר הברימנים ובבתי תפלתם, כי הברימנים בעת שהמה הואנים למובת נפשם אינם שוכחים לדאוג גם למובת גופם ובשרם. וכן גם בחדרי האכילה על האניות אשר פניהם מועדות ארצה הודו תמיד.

הלחות בימי הקמה היא גדולה עד מאד, והיא מפריעה מהעות בבריאות האדם. אם העמיד איש את מנעליו בלילה להגלי מטתו הנה הוא מוצא אותם בבוקר מכוסים מפה אל פה בצבע ירקרק עב (שימעל), גם הכובע על הראש מתהפך בפנים למראה יהוק.

הלחות העתר רעה היא בעיר קאלקוטא בירת הודו, וגם האויר בה הוא רע. מחאויה של העיר באמבי ובמעט מכל ארץ הודו, ומה גם בלילות החורף, כי אד לח ועב, אשר כמעט נוכל למשש אותו ביד, עולה מן הארץ וממלא את כל פניה וישית

Digitized by Google

חשך סביבה, עד כי גם ברחובות אשר מאורי גאז רבים מאירים שוררת חשכת אפלה כאפלת מצרים. כל דבר העומד בחוץ ירטב כמו אם הוא עומד במים, והאד הזה מזיק מאד לבריאות האדם. כתה אחת הודית הנקראה "באבום" נמצאה בקאלקוטטא ולפי חקי דתה, עליה ללכת בראש פרוע תמיד, וגם ביום אשר רשפי השמש בוערים כרשפי אש, אינם מכסים את ראשם, כי אם פורשים עליהם את מחסה השמש; בלילות האלה גם המה מכסים את ראשם בקצה סדינם הדק אשר בו מעטפים את גויתם, כי יודעים המה את הפעולה הרעה אשר האד פועל על בריאות האנשים.

בימי המטר מתחולל רוח סועה וסער נורא על ים ההודי והנהו כמרקחה בכל העת. גלים נוראים מרימים את ראשם, ולעב יגיע שיאם, ומביטים בגאון לבב ובשאט נפש על הציים האדירים נפלאות מעשי ידי האדם; וכמו ילדים המשחקים עם אניות נייר בספל מים, כן המה לצון יחמדו להם, מלעיגים ומצחקים עם האניות האדירות, אשר יחוגו וינועו כשכור על גביהם, וכל חכמת רב החובל תתבלע, אם חרצו משפטם לעשות עמו רעה. האניה עם כל המונה ושאונה תרד מצולות ולנצח לא תראה אור. אי לזאת לא ירב מספר אניות סוחר, המרחיבות בנפשן עז לשים בים הזה דרכן בימי הסערה האלה. רק האניות הרצות ושבות בין ארץ הודו ואירופה עם הפאסט, רק הן נאלצות לשים נפשן בכפיהן ולטלאות חובתן מדי שבוע בשבוע: אבל מן הנמנע להן לבוא תמיד ליום המועד, כי לרוב הן מתאחרות יומים או שלשה, ובאות לפעמים במעמד נורא ואיום, בלי גם ובלי תורן כי כלם נשא הרוח*).

---

*) אנית הפאסט הולכת מסוענ לבאמבייי בערך חכשה עשר יום, מסוענ לקאלקוטטא בערך עשרים ושלשה ימים; מלאנדאן לסוענ ערך שנים עשר יום. הספינות המביאות מדי שבוע בשבוע את הפאסט לא לבד כארץ אנגליה כי אם מכל ארצות איראפה. מתנוסס עליהן דגל בריטני כי מארצה הנמו, אבל גם הצרפתים אינם טומנים את ידיהם בצלחתם, גם המה שולחים

Digitized by Google

הרעה העולה על כל הרעות אשר יכולה למצוא את הספינה הוא הטייפֿאן והוא כאשר הים מרתיח כסיר מצולה, אז יקרה אשר המים על פני הים רצים וסובבים במעגלה (ווירבעל) במהירות נפלאה עד מאד; אולם לא בהמקום אשר החלו המים לחול את מחולת המות המה יחדלו, כי אם בהמקום אשר הרוח ישאם, ואז בפגשם באיזה ספינה אומללה, המה מושכים גם אותה בחזקת היד לחול אתם את המחול הנורא הזה, ואז האניה תחוג תנוע, תחול ותסוב במעגלה כתרנגול הכפרות סביב הראש, עד כי ירפו גלגליה ויעזבוה כחותיה והיא נופלת ויורדת מצולה בלב ים.

אם רב כח מכונת האניה ואם עין בוחן לרב החובל לחשוב ולחקור אחרי הליכת הרוח (ווינדריכטונג) בעת צרה ומצוקה כזאת, אז עד מהרה יסֹב וישנה את מרוצת הספינה וינוס ממקום ההרגה; אולם אם צר כח המכונה לעשות כרגע מעשיה, ורב החובל טעה בחשבונו, אז אין כל תקומה להאניה ולנצח תאבד.

המקומות היותר מסוכנים להספינות, המה חופי הימים, יען המקומות האלה כמעט כלם מלאים סלעים, צורים חדים והרי חול (זאנדבאַנקע) ואם תדחוף האניה בלכתה באחד הסלעים, כרגע פור תתפורר ותבקע לרסיסים אף אם שריון נחשת או ברזל לה, ואם תנגפנה רגליה באחד מהרי החול, היא תשכב על צדה האחת ולא תנוע ממקומה, אבל אם המים לא עלו עוד על פניה ולא חדרו פנימה, ונדול כח המכונה, אז היא יכולה עוד להנצל מרדת דומה, כי כל המשא הנמצא בה יובא לצד השני ובעלי המכונה מגדילים את המדורה בה להוסיף לה אמץ ואז

את אניותיהם הטובות עוד מאניות בריטניה, עם הפאסט לא לבד לארץ הודו, אשר חלק קטן גם להם בהארץ, כי אם גם לארץ חינא כמו בהמקומות סייגאן ושאַנגהיי אחוזות הצרפתים, וגם לעיר האנקאנג אחוזת הבריטנים וכמו כן ליאָקאַהאַמע בארץ יאפאן. זה שנים אחרות החלו גם אויסטריה ואיטליה לשלוח אניותיהן מדי חדש בחדשו לבאמביי ולקלקוטטא, וכשלש שנים גם רוסיה, אבל רק לבאמביי ולא בימי הסערה.

Digitized by Google

בכל מאמצי כחה היא חותרת לבוא במי־שָׁחוּ (פֿאהרוואסער) ולרוב יצלח חפצה בידה. לפעמים אם עתותי הספינה בידה לעמוד במצב כזה בלי סכנה, תבואנה ספינות אחרות לעזרתה, והן קושרות חבלי ברזל אליה ומושכות אותה ביד חזקה ט המקום אשר בו נמבעו רגליה.

עקב כי מן הנמנע הוא לרבי החובלים לדעת את כל המקומות בחופי הימים, אשר הרי חול וסלעים נסתרים במו, לכן נמצאים בכל ערי החוף, לא לבד בארץ הודו כי אם בכל התבל כמעט, אנשים הנקובים בשם ת׳יירים (פילאָטען), המה הקריבו שנים רבות מחייהם רק לתכלית הזאת, לחקור ולדרוש ללמוד ולדעת את כל המקומות בחוף הים אשר רעה עצורה בהם. האנשים האלה מלוים ומנהיגים את כל הספינות הבאות ויוצאות, וכל רעה לא תאנה להן. המגדלים הנמצאים בכל ערי החוף, והאנשים העומדים על המצפה עליהם בקנה זכוכית המגדלת, המה אנשי הבינים בין האניות הבאות ובין התיירים. חיש בראות עיני הצופה אניה מתקרבת אל החוף, הוא מודיע זאת אל התייר והוא ימהר לרוץ לקראתה באניה קטנה הקלה מאד על פני המים והמובלת ממלחים חזקי יד יודעי משוט. הספינה הגדולה תעצור כרגע במרוצתה, ולפעמים גם תעמוד ותשבות זמן קצר במקום אחד, ומלחיה משליכים חבל ארוך ועב לתוך הספינה הקטנה והיושבים בה תופשים אותו וקושרים אותו לספינתם ועל ידי זה המה נמשכים עמה להאניה הגדולה, ואז המה דוקרים בקנה ארוך אשר ברזל עקום (האקען) על ראשו. באיזה מקום בהספינה הגדולה, ועל ידי זה יצליח בידם למצוא מעמד לספינתם ולקרבה היטב אל הספינה הגדולה, ואז יעלה התייר על סלם החבלים אשר הורד בצד הספינה הגדולה ויבא אליה פנימה, והוא לוקח מיד רב החובל את הנהגת הספינה להביאה למחוז חפצה. מלחי הספינה הקטנה נשארים יושבים בתוכה והיא נמשכה עמהם אחרי הספינה הגדולה על ידי החבל אשר הורד להם. לא בכל מקום אשר טוב בעיני רב

Digitized by Google

החובל הוא יכול לתקוע יתד, כי אם בהמקום אשר פקיד החנף מראה אליו.

כמו כל ארצות החמות כן גם ארץ הודו עשירה חֲבָה בצמחים רבים ובפרי עץ מינים ממינים שונים למכביר. פרי האנאנאס אשר סופרי העמים בחמצם לצייר איזה מאכל אשר ימתק מאד לחיך האיש, אומרים: "טעמו כטעם האנאנאס" או "בלעו בעודו בכפו כמו פרי האנאנאס" הפרי הזה ארץ מכורתו היא הודו, ומחירו שם קל הוא. אולם לפי טעם חכי, נמצאים בארץ הודו פרות רבים הערבים לחיך עוד יותר מפרי האנאנאס, כמו חקאסטאָראָפפעל והמאנגאסטינעס, וגם המאנגאס אינם נופלים בטעמם מפרי האנאנאס, אבל בטח לא טעמו מהם המופרים הנזכרים, כי מן הנמנע להביא אותם לארצות איירופה יען כי המה נשחתים בדרך ורק פרי האנאנאס אשר יגדל גם במקומות אחדים באיירופה בגנות החמים והמכוסים לכן ידעו טעמו, אבל באמת אין טעמם כאלה של אדמת הודו. פרי הבאנאנען אשר כל הגנים והיערות מלאים מהם, מכלכלים איש לשובע, וילידי הארץ אוכלים הרבה מהם, כי המה להם כמו תפוחי האדמה לנו. פרות אדמת איירופה כמו תפוחים, אגסים, בירנען, קירשען, סמאכעלבעערן וכדומה אינם גדלים בארץ, גם גפנים אך במקומות מעטים, בקרבת הרי הימאלאייע נמצאים, אבל ציטראנען ואפפעלזינען נמצאים בכל המקומות, אבל אינם טובים כמו אלה מאדמת איטליה. חמשת מיני דגן אשר עליהם יחיו בכל ארצות המערב, לא תוציא אדמת ארץ הודו ממנה הרבה, וכמו כן אך במסיבי ההרים הנזכרים, אשר לא עליהם יבא הגשם ארבעה ירחים שלמים, זורעים ההודים חטים. ילידי הארץ אינם אוכלים כמעט כל לחם, ורק בהאורז חיה יחיו; והאורז הזה ממלא את השדות בארץ, כמו חמשה מינים הנזכרים מכסים את פני השדות באיירופה, והוא נזרע במקומות הנמוכים, כי לצמיחתו וגידולו דרושים מים רבים. את חסרון חמשת המינים שלנו, מטלאים בהודו מינים אחדים, מיני קטניות וירקות שונים ורבים.

Digitized by Google

תוצאות אדמת הודו הנמו דצות מאד, ואלה השאות בפשחוד והמובלות לארצות אחרות זביחוד לאדצות אירופה המה אלה: יערת דבש, קאפפעע, טהעע, השוב עזר שזה של חיצא, אך לא נודע עוד טובו באיירופה ולכן ילך כמעט בלו לאויסשראליען, אודז, צמר גפן, כל מיני בושם זביחוד הפלפל, אנזוי קאקאם, שטנים, וביחוד שמן אנזוי קאקאם, מיני צבעים שונים וביחוד צבע אינדיגא היקר, עזרות בלתי מעובדים, שן (עלפענביין) וְהֲבָנִים (עבעניאלין) הרוב מהאי ציילאן וְאָפֵיהֶם. החלק הגדול ממנו ילך לארץ חינא כי החינעזים נותנים אותו בפקטרתם. זגם אבני חפץ כמו הפטדה (טאפאז), אדם (רובין), יהלם (דיעמאנט) ותרשיש (טירקיס) הבאות מארץ בירמאן בקצה הודו מהינטער אינדיען) אצל גבול חינא וטיבעט. בני אטעיב לוקחים שן בני המזרח את תוצאות אדמתם ונותנים להם את תוצאות בתי מלאכתם וסחר הארץ גדול הוא על ידי זה עד מאד.

בארץ חמה כזאת ישרצו שרץ נפש חיה, זוחלי עפר ורפש אין מספר; וכמו נוצרו מן המבע אך לענות את האדם. ראשי העושים שמות בפני האדם וידיו, המה היתושים הדוקרים בעקצם עד כי יזוב דם מעליהם, ועקבות פעולת נוזלי מנוחת האדם האלה נודעים ונכרים על ידי הנקודות האדומות אשר ישאיר אחריהם לברכה ולמזכרת שעות אחדות על הפנים והידים. אחריהם יבואו אלה העושים מלאכתם בלילה, הלא המה הפשפשים הרכים והענוגים, אשר כנגוע בהם יד יתנו ריח לא נחוח, ומשכנם הוא בכל המטות והכתלים זגם בחגוי ספסלי עגלות מסילת הברזל; וחילק (קאָפּעד) הגדול השוכב כל היום במנוחת השקט בבתי המחראות ובלילה הוא יוצא לשאוף רוח, ובפרשו כנפיו לעוף הנה והנה, הוא סונר את עיניו ולא יראה בפגשו בפני האנשים. גם הנמלים עם לא עז, והמה ממלאים את כל הבתים וכל מבצר לא ישגב מהם. המה אוכלים בפל פה כל נתח טוב ושמן, ומתקים יתקו גם למתק. גם כפל מאכל אשר יאכל ובכל משקה אשר ישתה נמצאים אלה החדותים

בעבודתם ואין נסתר מהם. בבתי בני המערב עומדים רגלי השלחנות בכלים מלאים מים, ואם גם חכמה מחכמה היא הנמלה, בכל זאת לא למדה עוד לשחות במים.

הרעה מכל הנמלים היא הנמלה הלבנה. שניה הנה כברזל, וברגעים אחדים כמו במגרה היא מגרת כל עץ, קורה וארגז וכל חדברים העצורים בתוכו, ותסב נזק רב. בבאמבי ובקאל־קוטטא לא ראיתים, אבל במקומות אחרים כמו בעיר קוראטשעע ובעיר מרישטשינאפעלע הרחוקות אלה מאלה מרחק רב, וכן גם בערי מאדורע וטאנזור ראיתי אותם למכביר, ולא פעם ושתים עשו רעה גם עמדי, בגבולי אפנהאנימטאן שם גדולים אלה הנמלים במבנה גויתם מאד, ולגועל נפש המה; ואך במים רותחים כלה גרש יגרשו.

העולים באכזריותם על כל מעני האדם הנזכרים, המה הזבובים ממראה ירקרק כהה הקטנים מעט ומשונים במבנה גויתם מן זבובי הבתים, הבאים בכלות ימי הגשם אך לעיר קאלקוטטא וסביבותיה; ולשמחת לבב האנשים ימי ממשלת הזבובים האלה לא לאורך ימים הנם, מעשרה עד־חמשה עשר יום. פורשי כנפים האלה, אשר כמו מעפר יצמחו פתע פתאם, חיים רק בלילה, ומקום פעולתם הוא באור הנרות, אבל בהמונים המונים כאלה יסבבו ויקיפו כל רשף אור עד כי כעמודי ענן נוראים המה נצבים על כל מנורות הרחובות והבתים; ואוי להאיש המרהיב בנפשו עז לגשת אל עמוד זבובים נורא כזה. כי המה ינקרו את עיניו במלוא מובן המלה. הדבר האחד אשר על ידו יכול האיש להמלט על נפשו מחרון הזבובים, הוא לשבת דומם באפלה, אולם אחרי כי לא יתכן לאיש לשבת במחשכים כמתי עולם כל הלילה, והוא נאלץ להדליק נר, אז עדת הזבובים כמו נשר החש על טרפו, יחישו ימהרו להקיף עליו יחד ולא יתנו דמי ומרגעה לו עד אור הבקר, השודד לשד חיתם, ואז המה נופלים פגרים מתים, חמרים חמרים מחללי יום אלה אנחנו רואים אז בקרבת כל מנורות הרחובות והבתים, ומנקי השוקים ממלאים מהם סלים גדולים.

Digitized by Google

בכל בית אשר נבוא, נתפלא על המון רב הלמאים (איידעכסען) הזוחלים על הכותלים והקירות ואורבים לציד. השממית, הילק והזבוב כמעדנים יערבו לחכם. האדם איננו מפריע אותם במעשיהם, כי הם לא יפגעו בו לרעה, ונהפוך הוא, המה מנקים ומטהרים את ביתו מן הרמשים ומן מעני הנפשות.

כל הרמשים וזוחלי עפר אשר זכרתי עד כה, האמנם המה נופלים למשא על האיש ומפריעים אותו ממנוחתו, אבל אין ביכלתם לעשות עמו כָּלָה ולטרוף את נפשו, לא כן זוחלי עפר ההולכים על גחונם, הלא המה הנחשים והצפעונים הרבים והשונים למיניהם, המה מבשרו לא ישבעו, ויום יום יפול ברשת זו שמנו לו, כי המה כנגבים יבואו עליו, לא ישמיעו קול בלכתם, לא ירעשו כארבה וכילק, והאיש יושב מבלי לחשוב כל רעה, והנה פתאום יחוש כמו דקירת המחט ברגלו, וברגעים אחדים מתהפך כאב דקירת המחט האחד, לכאב דקירת מחטים אלפים ורבבות. כל דמי עורקיו בוערים כאש, הכאב הולך וגדול תמיד, עד כי צר כחו להכילו והוא נופל מת ארצה.

לא תעבור שנה אחת אשר לא ימותו בארץ מעשרים עד עשרים וחמשה אלף נפש מנשיכת הנחשים. ואף אם הממשלה תשלם לכל איש הממית נחש וצפעון ארבעה אנאם (ערך רבע פֿלאַרין) הוא ללא תועלת גדולה, כי היצורים המשחיתים האלה פרים ורבים כמו הדגה אשר בים. הרע והנורא מכל המינים הוא הצפעוני הנקרא קאָבראַ, כי אם הוא ישוף את עקב האיש, אז ברבע שעה הוא פגר מת.

לא רק בשדות ובנאות דשא ישימו הנחשים משכנם, כי אם גם בהבתים, בחורי הכותלים והרצפה, ולכן נזהרים בני המערב מאד לבלי תת מקום להם, וסתום יסתמו כל חור ובדק בהבית. גם העקרב (סקאָרפיאָן) עם שני קרניו על ראשו והגדול אך כאצבע האיש, גם הוא ישים רבצו בחורי הכותלים והרצפה ובכל בדק הבית, ובלילה יצא מַמחבואו לצוד ציד והוא לוקח ארחות דרכו על הכותלים. אבל מעקיצת העקרב לא ימות

Digitized by Google

הַנֶּשֶׁף, כי אם עשרים וארבע שעות ירגיש באב עז בכל בדי עורו, ואחרי עבור העת הזאת ישוב לאיתנו ושלומו.

כל בשרי ידעך מדי זכרי את הנחשים והצפעונים בארץ הודו. כמה פעמים היה רק כפשע ביני ובין חמות, ולוא הייתי מאמין בנסים ונפלאות הייתי אומר גם קדה לי, או זכות הצדיק עמדה לי. בעיר מוטיקורין החונה על שפת הים, ישבתי פעם אחת על כסא אצל הפתח. הים אשר היה הולך ומזער אז בשצף קצף גורא, היה רק כעשרים אמה מביתי, ואני הייתי מביט על אניה אחת הלוחמת עם הגלים וחותרת בכל עוז להגיע אל החוף. פתאום עלה ברעיוני לשנות מקום שבתי מבלי אשר אדע את הסבה אשר הניעה אותי לזה. בקומי ממקומי, והנה צפעוני מתגולל תחתיו. אני אשר כבר הרגלתי באלה, לא נבוכו עשתנותי כי אם עד מהרה תפשתי בבריח הדלת אשר עמד לא רחוק ממני, ובחזקת היד הכיתי בו על ראש הצפעוני.

תמיד הייתי זהיר לבלתי לכת בלילה במקום דשאים, בלי גר ובלי מקל עב, ולבלי לנגוע בידי את הכותלים בלילה, מיראתי לבל יעקצני עקרב; וכן הרגלתי בהשמירה הזאת, עד כי גם אחרי כן באירופה, אם הייתי מניח לפעמים בלילה את ידי על הכותל, חיש הייתי מושך אותה לאחור, כי נדמה לי ברגע הראשון כי עוד בארץ הודו אנכי.

חיה קטנה מאנגום שמה נמצאה בארץ הודו, והיא גדולה כמו החולדה רק אפה הוא ארוך כאף החזיר. החיה הזאת היא הַנָּה להנחשים את אשר החולדה הִנָּה להעכברים. ארס הנחשים לא יפעול עליה לרעה כאומה, גם רעל הצפעוני (קאברא) החד מאד, גם הוא למשחק לה; והיא בראות עיניה כל נחש, צפעוני, אפעה, או פתן, היא כחץ מקשת תקפוץ עליו ותנשכהו בשניה החדות עד כי תצא נפשו. היא יושבת על ברכי האיש ומשחקת עמו כמו החולדה. רבים מבני הבריטנים וגם מבני התערובות קושרים את המאנגום בלילה בחבל ארוך לרגלי מטתם, ושנתם

Digitized by Google

תערב עליהם. אבל יען כי לא רב הוא מספר החיות האלה בארץ, לכן רב מחירה ולא כל אחד יכול לזכות בה.

כל אשר דברתי עד כה מאימת הנחשים ומיראת הצפעונים, הוא לא בעירות הגדולות בארץ, כמו באמבי, קאלקוטטא, מאדראס ובדומה, כי אם בערים הקטנות והכפרים, אשר הבתים רחוקים זה מזה, וגנים או נאות דשא ביניהם, מקומות אשר הנחשים יחמדו לשבת בהם. אולם לא כן הנמו העירות הגדולות אשר זכרתי, שם הבתים קרובים איש אל אחיו ושאון העיר גדול עד מאד, ואין הנחשים מרחיבים להתראות בחוצות גם בלילה.

בין ההודים נמצאים מְנַחְשִׁים רבים, והם יודעים להשתרר על הנחשים והצפעונים היותר נוראים. אחד ממכירי אשר גר באחד ממגרשי העיר באמבי החצונים, בבית אשר גן לו מכל שלשה עבריו, ראה ונוכח אשר צפעון הקאברא שם לו משכנו בתוך הגן, אבל כל העמל והיגיעה אשר עמל מבירי לתפוש את הנחש הנורא ולהמיתו, היה ללא הועיל, כי צלח בידי הנחש לברוח תמיד ולהסתר, וכן היתה אימת הנחש עליו ועל בני ביתו ימים רבים, עד כי בא משרתו ההודי ואמר כי הוא מכיר איש כזה אשר לאל ידו לפדות אותו — את אדונו — מן הסכנה, וכן היה. הוא חביא הודי אחד אשר עמד בתוך הגן עם חליל קטן, והשמיע קול שריקה בו, וברגעים אחדים יצא הנחש ממחבואו והתקרב אל ההודי, והוא מהר לתפוש אותו ביד וכל רעה לא עשה לו הנחש, וכן לקח אותו עמו וילך לביתו.

ארץ חודו היא גם מקום מעון לאריות, נמרים, שחלים, יענים, שאקאלען, ושורפי טרף אחרים רבים, ולא קטן המספר מן אלה הנופלים חללים גם לרגליהם. השאקאל משמיע קול יללה איומה בלילה, ובחצי הלילה אשר הרחובות והשוקים לא ישוקו מכל המון, יכולים לשמוע אנקת יללתו גם בעירות גדולות כמו קאלקוטטא ובאמבי, כמו כן נמצאים כל מיני הקוף בארץ, ושנהבים לרוב החרוצים מאד במלאכתם, והאדם יעבוד בהם כמו בסוסים ובחמורים לרכיבה ולכל משא כבד. גם ממשלת

Digitized by Google

בריטניה תשרת עמהם להוביל הכבודה (באַגאַזש) במחנות צבאותיה. בעיר מאַנדעלאַיי או האַווּאַ בירת מלך ארץ בירמאן ראיתי עדרים עדרים מהם ונער קטן נוהג בהם. אם בחפץ איש לרכוב על גביהם, המה כורעים על ברכיהם כמו הגמלים, והאיש עולה על גביהם והמה יעמדו וילכו למחוז חפצו. בעיר ראַנגון בבירמאן הבריטנית עובדים השנהבים בבתי מגרות הקיסור (זאָגעדאַמפּפּמיהלען) והמה מושכים את הקורות הארוכים והעבים, (הבאים מארץ בירמאן העליונה, העשירה מאד בכל מיני עצים, ברפסודות על הנהר אירוואדדע), מן המים בחבלי ברזל, ושמים משטר להם כאיש בעל תבונות.

האוחים (אייבענהאָרנבען) ממלאים את כל היערות, ולא ראיתי כמוהם לרוב בארץ אחרת. המה מדלגים מקפצים ומרקדים על העצים הנה והנה בעליצת נפש ובשמחת לבב אין קץ, וחיים חיי חברה ואחוה תמיד. המה נופלים מעט ביפים מאלה של ארצות איירופה, אבל אינם נופלים מהם בתכונתם לאהוב את התנועה והשמחה תמיד. אני קניתי אחד מן ילד הודי, והאוח הזה הורגל כל כך עמדי עד כי היה אוכל עמי מקערה אחת והיה שוכב עמי בלילה תחת מכסה אחד. ביום היה רץ ושוב מכותל אל כותל ומקורה אל קורה, וכאשר היה עיף ויגע ממלאכתו זאת היה בא אלי והיה יושב בחיקי או בכיסי למען יחם לו.

עוף השמים וכל בעלי כנף המה בהודו עזי פנים מאד. אימת האדם לא תעלה עליהם כמו בארצות איירופה, ולכל בהם המה העורבים והאיה והדיה למינה (גייער אונד האביכטע) אשר לא יחתו מכל, ובאים בכל הבתים ונושאים אתם את כל הבא בידם; גם מן הסל אשר על ראש האיש השב מן השוק עם בשר וירק, המה חוטפים וגוזלים. מעוף הפאפאגיי נמצאים רבים מאד, אך מעטים מהם אשר כשרון דעת להם ללמוד לדבר ולשרוק כמו אלה מאויסטרליא ואמעריקא הדרומית; וכן נמצא גם עוף אחר הנקרא אייא או מאיאן הלומד כמו כן לדבר.

החוק אשר אסר על ההודי את אכילת הבשר, הוא נובע

Digitized by Google

מחמלת מחוקק דתם על כל יצורי החיים, ולכן ההודים עוד גם עתה מראים חמלתם לאלה היצורים אשר לא ירעו ולא ישחיתו. בעיר קאמבאיא יש להההודים בית אסיפת צפרים שונים, ורק לתכלית הזאת לבל ירעבו ויצמאו אלה היצורים התמימים, ולבל תגע בהם כל יד לרעה. כן קונים הודים רבים צפרים מן הצידים ושולחים אותם לחפשי. רבים הם ההודים היודעים לעשות את הצפרים בייתים (הייזליך) ולתת חכמה בלבם כי יבינו כל אות ותנועה, ויעשו הכל כמצוה עליהם. להנסיך מורדין בלאהארע היו שנים עשר יונים, אשר על פי אות ידו או דבורו היו נצבים כלם יחד כמחנת הצבא, והיו הולכים ביחד בצעדים גדולים או קטנים הכל לפי פקודתו כאנשי החיל. כן נמצאים בכמה ערים בתים לאסוף בתוכם קופים וכן בתים לאסוף בתוכם כלבים זקנים אשר אין אדונים למו, וההודים מכלכלים אותם עד יום מותם.

הדגים אינם רבים למיניהם, אבל מחירם קל הוא בערי חוף הים. וכן גם כל מחסרי האדם לפיו אינם ביוקר, ומה גם בשר שורים, כי גם בעלי דת הקראן אשר דתם לא תמנעם מאכילת הבשר, אינם אוכלים בשר שורים, וכן גם בארץ ערב ותוגרמה, הישמעאלים אינם אוכלים בשר שורים רק לפעמים. ולכן הוא כמעט בחנם. בבאמבי וקאלקוטטא לישרא ברימנית מחירו אננא ורבע (שבעה קרייצער בערך).

ילידי ארץ הודו מתחלקים לשבטים וכתות שונות, ואיבה גדולה שוררת ביניהם על ידי פירוד הדעות באמונתם האלילית. האיבה הזאת תתפרץ לפעמים ממחבואה ותתהפך לאש לוהט ושלהבת נוראה, ואז ידי ממשלת ברימניה מלאות עבודה לכבות את אש התבערה; אבל לא תצלח להממשלה, או היותר נכון לאמר: אין את נפשה לכבות את האש כלה, כי גחלים עומדים ישארו תמיד, ואם אך רוח קל ישב יבערו ויתלהבו כבראשונה. האיבה הזאת בין השבטים והכתות יקרה הוא לממשלת אנגליה מכל צבאותיה הרבים ואניותיה האדירות, כי על ידה ועל יד

Digitized by Google

שפלת ההודים במדינת ההשכלה, צלחה לאנגליה לכבוש את ארץ הודו ולהחזיק בה עד היום הזה. לוא היו לכל השבטים והכתות דעה אחת ולב אחד, אז לא היתה ביכלת כל ממשלה בעולם למצוא מעמד בארץ ולהשתרר עליה, כי מספר יושביה עולה לשתי מאות מיליאן נפש אדם, ומספר עצום כזה אף אם יהיו חלשים ורכי לב כמו הארנבת, היה תמיד לאל ידם לעמוד על נפשם ולעשות נקמות בשונאיהם, ומה גם בפתי מעט הבריטנים אשר לא ירב מספרם בכל הארץ משתי מאות אלפים נפש, אנשי צבא וסוחרים ביחד; ואם אך במקלי הבאמבוס היו באים ההודים על הבריטנים, כי עתה כלה עשו אתם. האיבה אשר שמה קן לה בין כתות ההודים והאידעת ההולכת לפניהם תמיד בענן עב להחשיך להם את הדרך, חן הנה אשר פתחו לבריטניה את שערי הארץ ועשוה לְמַלְכַּת הַיַּמִּים והמסחור.

הדבר אשר בכחו לרפות את אשיות ממשלת אנגליה בארץ הודו הוא: הדעת, כי אם היא תאיר אור על מחשכי ההבלים ותעתועי אמונת ההודים באלילים, או אז לא יצור שבט לשבט ולא תקנא כתה בכתה, והאיבה ביניהם תתהפך לאהבה, הלבבות יתקרבו, ופחם ינדל מאד מאד; אבל ממשלת בריטניה בידעה כל אלה, היא תראוג כי לא יבואו ימים טובים כאלה להודים, וכי לא תפרח הדעת בקרב הארץ; ואף אם היא לא עמדה לשטן לאלה אשר יסדו בתי ספר בארץ, למען עַוֵּר את עיני אירופה, הנה היא תמיד יודעת לחשכין את להט חרב המתהפכת, לשמור את עץ הדעת לבל יגש איש הודי אליו לאכול מפריו ולפקוח את עיניו; כי כל בתי הספר הנמצאים בארץ המה רק בתי ספר נמוכים, אשר תלמידיהם לומדים אך את לשון אנגלית, חשבון, מעט מגלילות הארץ ומעט מקורות התבל. מכל אלה הלמודים לא תמלא עוד הארץ דעה. גם ספרי הקריאה הנקראים בבתי הספר, מלאים מפה אל פה אך מן הגדולות והנצורות אשר עשה ופעל מיסד דת חנוצרים, וגם מזה לא תצמח הדעת, אי לזאת אנשי הודו עוד גם עתה עובדי אלילים ופסילים הנמו:

Digitized by Google

כמו בטרם עוד באו הברישנים להארץ. מזה יוכל הקורא לשפוט ולחבין כי ללא אמת תגבר לשון הברישנים לאמר, אשר המה מביאים את קציוויליזאציאן בכל מקום בואם. ארץ חודו לא נסגה אחור מפסיליה וחבליה אף כמלוא שעל.

תחת אשר היה לעם נאור כהברישנים להביא להארץ את הציוויליזאציאן באמת ובתמים, הביא הוא לה רק את המיססיאן הברישנית, ואומר כי הציוויליזאציאן והמיססיאן תאומים הם, בנות אם אחת. ואם לא הממשלה בעצמה הביאה את הנפל־אשת להארץ הנה פתחה להמיססיאן את כל שעריה לשבת ולעשות בה כטוב בעיניה. רבים הם באיירופה מן המאמינים לכל דבר, המאמינים כי המיססיאן הברישנית פעלה באמת גדולות ונצורות בקרב ארצות החשבות, וכי עלתה בידה להציל טרף מבין שִׁנֵי השטן, לחציל את הנפשות האובדות והנדחות הטבועות ביון מצולת עבודת האלילים, ולחביאן תחת כנפי דת הנוצרית הקדושה בלב שלם ותמים; ולכל בהם אלה הזקנות והזקנים המרכים בתפלה (בעטבריידער אונד בעטשוועסטער) אשר בלו מדוב ימים וצר כחם לרדוף אחרי תענוגי בשרים, אלה אשר אולי בנעוריהם לא היו מעשיהם כדת ובדין תמיד, ועתה בעמדם על ירכתי בור תיסרם משובתם ויראים לנפשם כי לא תמצא מקלט לה בממלכת השמים, ולכן ידמו כי בזה יפיקו רצון מבן אלהים אם ישחדו מבחם ופחפם לחמיססיאן, כי תהיה היכלת בידה לעשות מטעמים לבן אלהים כאשר אהב. הלא המה הנפשות החודיות האובדות, אלה האנשים מאמינים בלב שלם כי המיס־סיאן היא באמת למדבת בקרב הארץ, וחושבים כי כל החודים אשר קבלו עליהם את דת המיססיאן, רק בגלל זה נתנצרו, יען כי קרני האור היוצאים מתוך דת המיססיאן האירו אל עבר פניהם, וראו וחבירו את מחשבי לבבם ותעתועי מעשיהם, ולכן פנו עורף לאלילים, ובחרו בדרך אשר אך הוא מוביל אל האמת והחיים, חנאמנים. אבל איך שגו ברואה אלה האנשים באיירופה! מי שחיה לו מחלטים בין הנוצרים החודים, הוא יודע

איך הם עומדים במדינה נמוכה במדרגת המוסר מאחיהם עובדי האלילים. המתנצרים החדשים בהודו המה אנשי און ומרמה כזב ושקר ושבע תועבות בלבם כל היום. אנשים אשר אך מטרה אחת להם והוא: הכסף, וכל הדרכים המובילים להמטרה ההיא. אם המה ישרים וסלולים או כנחש עקלתון יסבו בלבתם הכל שוה בעיניהם ואחת למו. הנוצרי ההודי עושה הכל בעד בצע כסף, גם את אשתו ובתו ימכור לזנונים, ואוי לו לאיש המערב הנופל בידי נוצרים כאלה. המה גם את עורו מעליו יפשיטו, וכל איש בריטני האוהב את האמת יעיד כי כנים דברי במשפטי אשר חרצתי על הנוצרים ההודים. ואם תשאלני קורא יקר: אם כן הוא הדבר, מה ראה ההודי על ככה להשליך את גלוליו ושקוציו הגלולים ולהסתפח כספחת אל דת הנוצרים? הנני אומר לך, כי הוא רק בגלל זה, יען הוא חושב בלבו כי על ידי שם נוצרי אשר עליו יעלה בערכו בעיני בני המערב, הידועים גם להההודים לאנשים בתור המעלה, ומדמה בנפשו כי בקהלם יחד גם כבודו. מן כל אלה תראה ותוכח קורא יקר, כי המיסיאן הבריטנית לא לבד כי היא לא לברכה בקרב הארץ, כי אם נהפוך הוא היא המקור אשר ממנו תצא חנופה ומרמה לכל הארץ.

אל תניע ראשך קורא יקר ואל תתפלא אם הרהבתי בנפשי עז לדבר קשות את הבריטנים ולתת דופי במעשיהם המדינים. אל תרים קולך עלי לאמר: "הלא הבריטנים המה האוהבים הנאמנים לעם ישראל, ואיך תעיז פנים לחפש אחרי מומי מעשיהם?" האמנם קורא יקר, כמוך כמוני מודעת גם לי מהאהבה אשר הבריטנים מראים לנו בעתות בצרה, ולבי מלא רגשי תודה וברכה להם, אבל האמת היתה תמיד יקרה בעיני מכל ולכן לא אוכל להכחידה גם עתה תחת לשוני, והנני אומר: אמנה כן הוא, אנחנו מחויבים להודות ולהלל להבריטנים ומה גם ביום הזה, אשר אך הם המה אשר יחושו מפאובינו ואך בהם נמצאים אנשים "ישרי לב אשר יבינו כי אמנם אין כל תקוה

Digitized by Google

וישע לנו בלתי אם נשוב ונחדש נעורנו בשובנו אל אדמת אבותינו, בעת אשר בפי יתר בני העמים שם אדמת יהודה לחנא*), אבל כל איש ישר הולך אשר חנף לא ידע, מחויב למלאות חובתו גם להאמת, ואת החוב הזה מלאתי בלי משוא פנים.

---

*) פה אני מוצא מקום לדבר דברים אחדים גם על אודות אחינו המדוכאים הנענים והנרדפים על צואריהם באכזריות חמה ברומעניא. גם אני אינני מוצא דרך אחרת להם להנצל מיד מבקשי נפשם, כי אם ללכת ארצה כנען (אשר אדע אותה טן חראיה ולא טן השמועה, כי הייתי בה והתבוננתי לכל אשר ראוי ונכון להתבונן), להאחז בה לעבוד אדמתה ולאכול מפריה. אבל איך יצא הדבר הזה לפעולת אדם? התשובה על השאלה הזאת היא קשה עד מאד. מאין תבוא עזרה לנו? מחוץ או מפנים? אם טן העמים הנאורים הרואים כי נרדפים מוכים ונהרגים אנחנו על לא חמס בכפנו? או מתוך עמנו בעצמנו? לראבון לבנו מוכרח כל איש, אשר דמיונו אינני בונה לו בשמים עליותיו לראות לדעת, אשר אין לאום בתבל כי יצא לעזרתנו בפועל כפים, כי סוף סוף הלא אך יהודים אנחנו. מי נדה לא נזרקו עלינו, ומרירה כהיונים והבולגרים לא עשינו, וכל דם לא שפכו ידינו, חטאת אשר אין לה כפרה בעיני העמים, כי העולם כלו אך על הדם הוא עומד ומה גם למן היום אשר נתפשטת הדעה כי לבעל הכח לו גם הצדקה, ורק על פי כחו יגדל ערך הדבר, טן היום ההוא כל העמים אשר קבלו את הדעת הזאת צועקים בקול: אם! אם! אם! וכל המרבה בשפיכת דמים הכי נכבד הוא. עם אשכנז הראה נפלאות בשנות האחרונות בהכנת מטבח, והנה הוא עתה הנכבד בכל הלאומים. אם היה בתכונת היהודי לשפוך כמו כן דם כמים, לא מבשרו כי אם מבשר עמים אחרים, תחת אשר הוא עתה עומד ורואה איך דמו ישפך, והוא נאלם דומיה כיונה פותה אין לב או אז היה עולה בערכו בעיני הגוים, אבל עתה בוז יבוזו לו ובשאט נפש ובלב גאוה הם משפילים לראות עליו. קטן יעקב בגוים, יען מה? יען לא ירים את המאכלת לשחוט ולצעוק: דם! דם! כן המה העמים הנאורים ההולכים לאור הציוויליזאציאן. ומה היא הציוויליזאציאן אשר העמים מתפארים בה ונושאים אותה על שפתותיהם תמיד? היא העור הדק המכסה על עצמות הגויה, גויה מלאה פרשדונה, וכמו שצר כח עור הגויה מלעצור בעד האד הנשחת בתוכה לפלם לו נתיב בתוך נקביו (פאָרען), כן צר כח הציוויליזאציאן לעצור לכל תפרוצנה חוצה התאות הנמבזות והתשוקות הרעות, כמו קנאה ושנאה, [redacted] חבורות כאש לוהט תמיד בלבות

Digitized by Google

כבר זכרתי אשר ההודים מתחלקים לשבטים וכתות רבות. להכתות האלה יש מספר והוא שלשים וששה, אבל אין מספר לאליליהם ועצביהם. הם עובדים לכל צבאות השמים, ליסודות התבל, לדומם, צומח, חי ומדבר, וכן גם להדברים אשר אך בכח

העמים במדה יתירה הרבה מבלב עמנו. הציוויליזאציאן היא אך המים המכסים לים, המכיל בתהומו תנינים נוראים ומודפי טרף אין מספר. אל העמים האלה אך לשוא נשא את עינינו, לא מהם תצמח ישועה לנו. וכן אין כל ישועה לנו פנימה, עין הגדולים בעמנו הכתה בסנורים, לבם קשה כצור ומלא גאוה וגאון, ולחרפה החשב להם להשפיל ראות על הצולעה והנדחה שה פזורה ישראל, וכל חפצם הוא אך להראות נגדה נא לכל העמים כי פטריטים עצומים הם עוד מהם, ואיך ישחדו מכחם להאמללים כי תהיה היכולת בידם ללכת ארצה כנען, הלא בזה יראו גלוי לכל כי המה יהודים, יהודים בראשונה וצרפתים בריטנים או אשכנזים באחרונה, וכלימה תכסה פניהם להיות בראשונה יהודים. יהודי אשכנז, וביחוד אלה בבערלין שונאים הכלית שנאה את אחיהם בארצות שיציקו להם. בוז יבוזו לאלה הנעניים לא לבד בלבם כי אם גם בלשונם, וכל מה שהם עושים למובת היהודים מארצות הנזכרות, הם אינם עושים זאת מטובת לבם ומאהבתם לאחיהם, כי אם אך מבושה אשר המה בושים לעמוד על דם אחיהם, ולמען יאמרו העמים כי לב נדיב להם. אולם לא לבד אדירי הכסף ואילי הזהב אינם משימים לבם לעמם, גם יסוד העם בעצמו הנחלק לשתי כתות, לישנים והדשים, גם הוא יושב ונדהם כאיש אובד עצות ולבו בל עמו ללכת ארץ אבותיו. בעיר קאָניגסבערג בפרוסיא מצאתי יהודים מכל קצוי ארץ רוססיא ופאלען, ומכל הכתות, ולא מצאתי אף אחד בהם אשר דעתו תהיה נוחה מישיבת ארץ ישראל. החדשים המדמים בנפשם כי באה חכמה גדולה בלבם ומאמינים באמונה שלמה להיות הכמים משלמה, מעבירים תחת שבט הבקרת את כל הדברים הנכתבים בס"ע העברים והעצות הטובות אשר אוהבי עמנו באמת מיעצים לנו, ואלה המשבילים המדומים משימים תהלה בעצת אוהבי עמנו ללכת קדימה (מאָרגענלאנד) ומוציאים את דבת הארץ ותכונת עם ישראל רעה, באמרם: ארץ כנען — אף אם מעולם לא ראו אותה — היא ארץ כבול, ועם ישראל לא נוצר לעבודת האדמה כי אם אל המסחור, יען מה? יען רגש לאומי הקדוש, האהבה לארץ מולדת, הוא מוזר להם, והם שונאים תכלית שנאה כל עבודת הגוף, והם שואפים אך את רוח הבאָרזע כל היום. והישנים הבוכים בזכרם את ציון, המתענים בצום הרביעי והחמישי ומחכים בכליון עינים על ביאת הגואל אף אם

Digitized by Google

דמיון האדם יסודם, כמו לרוחות ושדים, למלאכי חבלה ושטן. תמונת פסיליהם משונה אשה מאחיתה. לרוב הם עושים אותם בצלם אדם, אבל בשנים וארבעה ראשים וארבעה פנים לכל אחד מהם, וארבעה ידים גם ששה ושמונה לרבים מהפסילים. רבים הם גם בתמונת השנהב, הסוס והקוף. בפנים המדינה ראיתי במקומות רבים שדות רחבות ידים מלאות סוסים גדולים וגם קטנים, והם עשוים מלבנים וטוחים בשיד. עבודת האלילים כמו כן לא תשוה בין כל הכתות. לרוב עומדים שני כהני הפסל נוכח פניו ומכים במקל עב על מסי נחשת ירוק אשר בידיהם או תוקעים בשופר או בחצוצרה ומשמיעים קול נורא ואיום המחריש את האזן. היכלי אליליהם המה קטנים אבל נמצאים גם גדולים עד מאד, וביחוד בארץ בירמאן, כמו בעיר הבירה מאַנדעלייַ או האַוואַ, וכן גם בעיר ראַנגון בבירמאן הבריטנית, הפאַגאָדע גדולה עד מאד וגם המגדל מצופה כלו במסי זהב.

התמהמה עד מאד, הם אך אל גואל עני ורוכב על חמור נושאים את עיניהם, לבם ונפשם, ומחכים כי יעשה אלהים נפלאות בקרב הארץ, כי יתקע בשופר גדול אשר קולו ילך מקצה התבל אל קצהו, או אז יקומו כאיש אחד ויעלו ציון לבנות כמו רמים בית לה', להקריב לו קרבנות ועולות, להבריאו ממכחר הצאן ולהשביעו חלב מריאים ודם אילים ועתודים, מטעמים הערבים מאד לחיך הזקן אדון הבריאה. גם מאלה האנשים עזרה בצרות לא נמצא מאד. אם כן מאין יבוא עוזר לנו?

כל עוד לא יתעורר הרגש חקדוש והיא האהבה לארץ אבותינו בלבות כל עמנו, כל עוד לא יהיה מוכן כל איש אשר בשם ישראל יכונה להקריב כל אשר לו על מזבח אהבת אדמתו, וכל עוד לא תשפוך הציוויליזאציאן האמיתית את רוחה על כל בשר כי נחשב בעיני הגוים לאנשים ועם כמותם וכערכם, כל העת ההיא נבול תבול כל עצה וכל פעולה להסיר לחץ, דוחק ואת מר המות מעמנו!

מה מאד ישמח לבי אם שגיתי במשפטי זה, ואיך תעלוץ נפשי אם אראה כי עוד יש תקוה לנו, וכי תארתי את מלך הבלהות בעינים רבות יתר מאשר יש לו.

Digitized by Google

בהיכלים רבים נמצאות בתולות נזירות אשר הקריבו חייהן לעבודת האליל, והן יושבות ושרות בשירים בשבח ותפארת האליל, ומן האושר הגדול העתיד לבוא להן אחרי מותן על כי התקשרו בעבותות האהבה עם אֵל, תחת להתקשר עם בן תמותה. וביען כי רעיוני השירים והתפלות האלה מתאימים עם רעיוני שירי תפלות נזירות הקאטאליקים בבית מקלטן, כי גם הנה שופכות לבן ומתפללות אל חתנן בשמים תמיד, וביען כי אינני זוכר כל זכר בספר ברית החדשה מיסוד בתי מקלט לנזירות, לכן אחשוב למשפט צדק כי מנהג הנזירות בין הקאטאליקים בא להם מן ההודים.

כמו שהיה העגל לפנים לאלוה ישראל, כן עתה הפרה לאלוה כתה הודית. השתן של הפרה הוא קרש קדשים להכתה הזאת, ומועיל לכל כאב ומחלה ולכל נגע ופגע רע, ולפי דבת רבים היודעים את כל תהלוכות בני הכתה הזאת, ימסכו נטפי שתן הפרה בכל מאכל, וכן גם הפרסים*), אשר אדבר מהם באחרונה. אבל כמו ההודים כן הפרסים מכחישים את הדבר, ובטח יען כי כלמה תכסה פניהם לגלות זאת, ויען כי המה יראים לבל ימאן כל איש לאכול מן המאכל אשר הכינו ידיהם, וביחוד הפרסים אשר כל בתי המרזח ומלוני אורחים בידיהם.

בהלכי לשוח ברחובות קריה ימים אחדים אחרי בואי לבאמבי, באתי ברחוב אחת אשר משני עבריה חנויות קטנות פתוחות בה, וההודים יושבים בה כמנהג המזרח עם רגליהם תחת אחוריהם. באמצע הרחוב עמד הודי אחד עם פרה שמנה ובריאה ועם קרנים מוזהבים, והוא עבר באצבעותיו הנה והנה על מקום אחד בגוית הפרה עד כי הזילה מים. את המים האלה קבל בתוך כלי

*) הפרסים המה בני פרס אשר הגלו מארצם ביבי מלחמת האיסלאם, כאשר לכדו הערבים את ארצם (בשנת 632) והמה מאנו לקבל דת מחמד, כי אם שמרו אכונת צארואסתר ויחושו מפלט להם אל ארץ הודו הצפונית מערבית, ואיתן מושבם הוא בבאמבי וסביבותיה, עיין בספר מסעות שלמה היוצא עתה לאור בהשחר.

Digitized by Google

נחשת, ומהכלי הזה נטף טפות אחדות על יד כל החנונים, והם רחצו בזה את עיניהם ומצחם.

אמרתי למעלה כי ההודים עובדים גם להמדבר, וכן הוא. כתה אחת נמצאה בהארץ אשר בכל יום היא עובדת לאל אחר. כל דבר אשר איש מן הכתה הזאת יפגוש ראשונה בצאתו בבוקר מפתח ביתו, יהיה אדם, חיה, בהמה, עוף, או רמש, זה הוא אלהיו ביום הזה ואליו הוא מתפלל ונושא את נפשו. ולכן יקרה לפעמים לאיש המערב כי יהיה לאֵל, מבלי לחוש כח אלהים במתניו ומבלי לדעת מאומה מכל זה.

כתה אחרת עובדת יום אחד בשבוע את כלי מלאכתה הזן אותה. החייט כורע ומשתחוה ומתפלל למחטו, חרש ברזל להולם פעם, חרש עצים לקרדומו, וכן כל בעלי המלאכה. עוד כתה אחרת עובדת לעץ ואשרה, ואנשיה מקיפים שבע פעמים בכל בוקר את העץ הנטוע לתכלית הזאת אצל ביתם ומתפללים בהקפתם. וכן אין קץ לכל מנהגי הבל ורעות רוח בין הכתות הרבות.

הכי נכבדה בין הכתות היא כתת הכהנים. הם יושבים וידם בחיקם כל היום ואינם עושים כל מלאכה, ובכל זאת לחמם נת ומימיהם נאמנים, כי לא יעיז כל הודי להשיב ריקם פניהם אם המה נדבות יקראו. הכהנים בארץ בירמאן, ההולכים בראש פרוע וגלוח ומעוטפים בסדין ירוק ודק, חיים חיי חברה במקום מיוחד להם בכל עיר וכפר, וכל איש נשוא פנים שולח נעריו להכהנים כי ישרתו אותם שנה או שנתים. בכל בוקר ובוקר מתקבצים הכהנים עם נעריהם ביחד; כל נער נושא בידו קערת עץ גדולה צבועה בצבע אדום, והמחנה מתנועעה במשטר וסדר נכון כמו מחנת הצבא, וכן המה באים לכל הבתים ועומדים בחוץ שנים שנים, כהן עם נערו. אשת הבית פותחת את הדלת ומביאה בידה סיר נחשת מלא אורז מבושל. הכהן לוקח את הקערה מיד הנער ואשת הבית תופשת מלוא קומצה אורז ותניח בהקערה, הכהן משיב את הקערה להנער, צועד צעד אחד לאחור,

Digitized by Google

וכהן אחר עם משרתו לוקח מקומו; וכן יעברו כלם בצאן תחת שבט הרועה לפני סיר האורז עד כי תם האורז ממנו וכל אחד קבל את מתנת חיד.

הפרסים אשר אמרתי לדבר מהם, הם עשירים, נכונים והרוצים במסחרם מכל אנשי הודו, ונפלאים בכל מעשה אמונתם, כי הם עובדים לאש, מקדישים ומעריצים את הפרה, ושומרים גם חוקים רבים מחוקות ישראל. הם מעבירים תער על כל שערת ראשם, אבל פאתי ראשם לא יגלחו מעולם, וקוצותיהם תלתלות כפאתי יהודי גאליציען באויסטריה; וכן הם נזהרים מאד לבלי ללכת ולשבת בראש פרוע, ולכן הם נושאים תמיד שבכה דקה (קאָפּכען) תחת כובעם הרם כמגדל, כיהודי רוסיא ופאלען, למען יוכלו בביאם הביתה להסיר את הכובע הנופל עליהם למשא, מבלי לשבת בראש גלוי. כן הם נושאים גם ציצית, אף אם לא כציצית היהודים הנמו, כי אם חוט אחד עב חגור על מתניהם אשר שני קצותיו תלוים משני צדיהם. בבוקר הם מתירים את החוט, נוגעים בו את העינים ומעתירים עליו נשיקותיהם.

כן מנהגי ודיני ישראל נהוגים גם בין נשי הפרסים. בימי נדתן הן נזהרות לבל יקרב אליהן איש בזהירה גדולה עוד מנשי ישראל. נשי הפרסים אשר דרך נשים להן יושבות כלואות בחדרן ארבעה עשר יום רצופים, ואת פני בעל נעוריהן לא תראינה עיניהן לבל תתעורר האהבה, וגם איש זר לא יראה פניהן כל העת ההיא. המאכל והמשקה לכלכלת נפשן בימי נדתן יובאו להן בכלים מיוחדים, כי טמאים הם הכלים אשר יד אשה נדה נגעה בהם. אחרי עבור ימי נדתן הן רוחצות את כל בשרן במים ואז הן מותרות לבעליהן.

הפרסים אינם קוברים את מתיהם, אבל גם אינם שורפים אותם כהמנהג בכל ארץ הודו כמעט, כי אם מכלים אותם מן העולם באופן אחר וזר מאד, וזה הוא: בית גדול עם חצר רחב

Digitized by Google

ידים העומד על שפת הים יש להפרסים בבאמביי. בבית הזה יושבים בשבי בעלי כנף חומסי חמס ושופכי טרף, וכאשר ימות איש בין הפרסים המה מביאים את פגרו להבית ההוא, מניחים אותו על הבמה הנעשה לתכלית הזאת, ומתירים את החבלים מרגלי העופות, והם כחץ מקשת יבואו על הפגר וברגעים אחדים לא ישאר מן כל הגויה כי אם גל של עצמות, והעצמות האלה המה משליכים אל הים. הפרסים אינם מניחים לאיש זר אשר לא מאמונתם הוא לכנוס להבית ההוא.

בין רבים מצעירי הפרסים אשר מהלכים להם עם בני המערב כבר נפלה שלהבת המינות. הם מעלים במסתרים את עשן הציגארע בכל אות נפשם, ואינם חוששים אם יתגבר אלהי החשך על אלהי האור על ידי מעשיהם הזרים האלה.

לא בין הפרסים לבדם נתפשטו מנהגי ישראל. כתה הודית אחרת נמצאה בארץ השפלה בין כל הכתות, היא תחוג את ימי הפורים כמו היהודים אבל לא שני ימים כמוהם כי אם ארבעה עשר יום. בימי חג האלה שותים אנשי הכתה ההיא הרבה מן המשקה הנקובה "דאַרַא" או "טאָדע" משקה משכרת הנוטפת מן עצי הקאקאס, ורצים ברחובות העיר כמו משגעים הנה והנה וקוראים בקול גדול פירים! פורים! ושוחקים ומתלוצצים כלצני הפורים (פורים ספיעלער) בארץ רוסיא, ובהפגשם יחד הם שופכים איש על רעהו צבע אדום, וכן תעשינה גם הנשים. את אשר אחזה לי אני בא המנהג הזה להיהודים האלה עוד מימי אחשורש, כי לפי מגלת אסתר מֶלֶךְ מלך משש הזה גם על ארץ הודו, וכאשר הגיעה יעלת החן את לב אחשורש להעביר את רעת המן האגגי מן היהודים ולשים את משרת הנהגת המדינה על שכם מרדכי, נפל פחד היהודים על שונאיהם כאשר אמר הכתוב "ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם", וגם כתוב "קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם וכו'" ומי המה הנלוים עליהם? בטח המה העבדים והשפחות מעמי הארץ אשר עבדו בבתי היהודים והמה

Digitized by Google

הוכרחו לחוג כמו כן את חג הפורים, וכן נשתרש זה המנהג בין כת העבדים והשפלים בארץ הודו עד היום הזה.

אין כל ספק אצלי אשר רבים משבטי היהודים נתערבו בגויי ההודים עוד בימי בית ראשון בימי הושע בן אלה, כי לפי דברי הכתוב במלכים ב' י"ח הנחה סלמנאסר את ישראל בחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי, ולפי דברי התלמוד (כמדומה לי במסכת קידושין פרק עשרה יוחסין) חלח וחבור המה בארץ פרס, ולפי דברי אחדים ממבארי כתבי הקדש, נהר גוזן הוא נאַנגעס הנהר הגדול ההולך ושוטף בארץ הודו; ואם אמת בפי המעתיקים האלה, אז הובאו רבים מישראל בדרך ישרה (דירעקט) לארץ הודו. ואם נאמר כהתלמוד אז הובאו לארץ פרס הקרובה לארץ הודו, ובמרוצת העת הלכו רבים מהם להארץ הנזכרה אחרונה ויתישבו בה ויתערבו בגוים. וקרוב מאד בעיני אשר רבים מהיהודים עזבו את ארץ פרס ללכת ארצה הודו גם בימי מחוקקדת האיסלאם, כי כאשר קם נביא הישמעאלים עם חרבו בידו האחת ודתו בידו השנית אז רק שני דרכים היו להעמים, החרב או הדת, והיהודים הנאמנים לדתם תמיד ברחו מפניו ונמלטו על נפשם ארצה הודו ונפזרו בין הגוים, וברבות הימים שכחו צור מחצבתם ומקבת בור מחוללם, ורק מנהגים ודינים אחדים נשארו נמוצים ביניהם עד היום הזה. ואמנה מן הנמנע הוא אשר עם ישראל האוהב להניע את רגליו תמיד, לא היה לוקח ארחות דרכו גם לארץ הודו, ועתה אינם נמצאים יהודים מילידי הארץ כי אם אחדים הנקראים "בני ישראל"*), אם כן איפה המה היהודים מילידי הארץ? ולכן דבר ברור הוא כי נתערבו בגוים,

*) כל היהודים הנמצאים בבאמבוי וקאלקוטטא ובכל ארץ הודו — מלבד אלה אשר בעיר קוטשין — הם ילידי תוגרמה וערב, ורובם מעיר באגדאד ובאספאראה, ומספר אלה היהודים יעלה לערך אלף וחמש מאות בתי אבות. יהודים מאיראפה נמצאים מעטים מאד והרוב מאלה מארצות רוספיא, פאלען, רומעניען ואויסטריה הנמו, ואינם נותנים כבוד לשם ישראל, י משלח ידם הוא המסחר בזונות.

Digitized by Google

למדו מעשיהם וישכחו מקורם. ולראיה על דברי הם היהודים אשר זכרתי הנקובים בבאמבי בשם "בני ישראל." כמאה שנה מקודם היו אלה היהודים עוד עובדי אלילים כמעט ולכתה מיוחדת בין ההודים, אבל מלו את בניהם וצמו ביוהכ"פ אף אם לא באותו היום כהיהודים, ועל ידי זה משכו עליהם את עיני מסיתי הנוצרים, ואלה המסיתים התאמצו בכל עז להוכיח להם כי ממעי יהודה יצאו, ולהשיבם לדת יהודית האמיתית, והיא דת הנוצרית בשפת שקר של המסיתים. אבל אלה האנשים הבינו לדעת אשר כרחוק מזרח ממערב רחוקות הן שתי האמונות זו מזו, ולכן לא פנו להם ונשארו באמונתם המעורבת, עד כי לפני מאה שנה התגלגל הדבר אשר אחד מבני ישראל — שר אלף בצבא הבריטנים — בא לקוטשין שם ראה את היהודים מנהגיהם ודתיהם, והיהודים האלה השיבו את השיות הנדחות לעמם ודתם. (עיין בספר מסעות שלמה היוצא לאור כעת במכת"ע ה ש ח ר, אשר זכרתי למעלה שם נכתב על אודותם באריכות.)

שני בתי תפלה רחבי ידים ויפים מאד עתה לאלה בני ישראל בעיר באמבי, והם כערך שלש מאות משפחות ביחד*). גם במסבי העיר באמבי נמצאות משפחות רבות מבני ישראל. האנשים האלה הם נאמנים מאד למלכת בריטניה ולכן הבריטנים מספחים אותם אל הכהנות הדורשות בטחין ואמונה.

כמעט כל עמי ההודים אינם אוכלים בשר וכל דבר אשר רוח חיים היה בקרבו, ורק על הצמחים יחיו. המאכל הראש הוא האורז אשר הם מבשלים בבשמים הדים ואוכלים אותו חם וגם קר, והוא נקרא קיירא רייז. המאכל הזה מצא לו מהלכים גם

*) עשירים גדולים עד מאד נמצאים בין יהודי ערב בארץ הודו, משפחת „שאשון" בטח מודעת היא בשמה לכל הקוראים. בקאלקוטטא העשיר היותר גדול בעיר הוא איש יהודי, דוד עזרא שמו, ורחוב אחת גדולה בהעיר נקראת על שמו "Esra Street". חיי ומנהגי היהודים האלה דומים בכל דבר לחייהם בארצות סוריא וערב. וגם בהשכלתם אין כל הבדל מקאלקוטטא לבאגדאד, ורק אחדים מהם יוצאים מן הכלל.

Digitized by Google

בבתי בני המערב היושבים בארץ הודו, אבל הם נותנים גם בשר בתוכו, ושעמו טוב מאד וטוב גם לבריאת האיש.

עקב כי ההודי איננו אוכל בשר וכל דבר אשר רוח חיים היה בקרבו, והוא חי בארץ אשר אוירה חם עד מאד, לכן הוא חלש בגופו וגם בנפשו, וכמו שהכרת פניו תענה בו אשר לא רבים וגדולים הם כשרונות נפשו, כן הוא באמת; הוא איננו מן אלה האנשים המציבים להם מטרה ידועה ואומרים: "יעבור עלי מה ואת המטרה אשיג", גם לא יסער לבו בקרבו כלבות בני המערב מתשוקות וחמדות רעות ושובות; לבו קר ושוקט; וכל הדברים אשר הוא לומד, הוא לומד לדעת אך צד החצון ולא גם את אשר בפנים. גם איננו מוכשר הוא לאהוב באהבה עזה כי אם את הבטלה. יום מלאכת ההודים הוא רק שבע שעות, וגם שכירי יום מתחילים עבודתם בשעה העשירית בבוקר וכלים מלאכתם בשעה החמישית בערב. חנויות ההודים בכאזאר הגדול בקאלקוטטא אינן נפתחות טרם שעת י"א בבוקר ובשעה הששית בערב הן סגורות, ורק באזאר חינא אשר רוב החנונים בו המה מדת האיסלאם, נפתח בשעה התשיעית בבוקר ונשאר פתוח עד בוא השמש, וכן הוא גם בבאמבי ובעירות אחרות. כאשר יקרא איש הודי לאיזה מלאכה או עבודה, הוא שואל ראשונה את פי אשתו אם עוד נמצא אורז חי בהכד, ואם היא משיבתו: "יש" אז לא ילך עוד ביום הזה למלאכה. דאגת מחר מוזרה היא לו, כי מחסוריו מעטים מאד כבאכילה ושתיה וכן בלבוש. הוא איננו משלם בעד בגדיו מחיר גדול מהמחיר אשר שלם ראשון אדם נולד בעד בגדיו.

כאשר יאכל ההודי את ארוחתו אז הוא כמו נטוע במסמרים ואת מקומו ואת האוכל לא יעזוב בעד כל הון, וכן גם המשרתים אינם מניחים לאדוניהם כי יפריעו אותם באכילתם, ואף אם יהיה דבר נחוץ עד מאד יענה המשרת: "קאנא קיגע" (הנני אוכל), והתשובה הזאת היא תשובה מספקת על כל השאלות. אם יהיה דבר לאיש המערב עם ההודי, יבקש חיש ממנו "צירע מירע"

Digitized by Google

(מתנה ואשכר), וכן המה כלם מן השוטר עד הראש. אם ילך איש מערב לקנות איזה דבר בחנויות ההודים, הם בעד הדבר השיה אגורה אחת מבקשים מאה אגורות, ורוב בני המערב אשר אינם יודעים את דרכי ההודים במסחרם, מדמים בנפשם: אם ההודי מבקש מאה אגורות בטח שוה הדבר חמשים, והם בבושת פנים מרהיבים בנפשם עז לאמר להההודי: אם תוכל לתת את הדבר הזה בחמשים אגורות הנני מוכן לשלם, וההודי מחליט עד מהרה את דברי המערבי, והוא לא ידע כי רמהו ההודי וכי השליך את כספו החוצה חנם.

ההודי לא יגור בבית אחד עם בן המערב, ואם יקרה לפעמים על ידי איזה סבה כי יגורו ההודי והמערבי תחת גג אחד, אז יזהר ההודי להיות נבדל תמיד מן המערבי. בעיר קיימבאַטור שכרתי בית מאת הודי מכת רמה, ובעד כל הון לא הרשה למשרתי לבשל לי אוכל בהבית, באמרו כי יהיה נאלץ אחרי כן לקרוא להכהן לטהר את הבית חמשה עשר ימים יום אחר יום, ולטוח טיח חדש על כל הכותלים ועל המכסה ועל רצפת הבית, יען כי על ידי בישול אוכל לבן המערב יטמא כל הבית.

הרחובות אשר ההודים גרים בהן מעלות צחנה ובאשה באף העובר. ואם כי ההודים רוחצים את כל בשרם במים מדי יום ביום, בכל זאת לא כריח מר ואהלות עם כל ראשי בשמים הם מריחים באף בן המערב, כי שמן הקאקאם אשר בו המה מושכים את ראשם ובשרם והזיעה אשר יוציא השמש מגויתם הוא לזרא באף איש אשר לא נסה באלה.

לבלות את העת הארוכה להההודים עד מאד בנעימים הם לועסים כאיש כאשה כילד כילדה את הבעטעל. הוא עלה ירוק המכיל בתוכו פתותי אגוזי אַרעקאַ עם בשמים שונים וגם מעט שיד נמוח במים. הבליל הזה צובע את הריר, את השנים והשפתים בצבע אדום כדם, ולגועל נפש הוא לאנשי המערב. בשאלי את ההודים: מדוע אתם לועסים דבר זר כזה המשחית את יפי השנים

Digitized by Google

והשפתים? ענו לי: מדוע אתה שואף את עשן הציגארע המעור את העינים? משונה הוא טעם בני האדם!

ההודים בקחתם אשה יסובבו בלילה בשוקים וברחובות העיר, ואבוקות בידם המפיצות אור בצבעים שונים. משני צדי הרחוב הולכים האנשים הנושאים שלחנות ארוכים עד מאד אשר עליהם עומדים סירים מלאים פרחים, באמצע הרחוב תלך בראשונה להקת משוררים ומנגנים, ואחריהם החתן והכלה רוכבים על סוסים לבושים בקישורי עדי ותפארת. מסוה דק לבן תלוי על פני הכלה ונסרח על רגליה, וכל בגדיה אדומים, וכן גם החתן לובש אז בגד קצר עד החזה. בימי החג נושאים ההודים בכל רחובות העיר דגלים ומגדלים גבוהים הבנוים מקרשים דקים ומצופים בנייר צבוע ומוזהב. והטונים המונים ינהרו אחרי המגדלים האלה, בראש נושאי המגדלים ילכו אלה התופפים על התופים ומריעים בחצוצרות בקול גדול ואיום.

כאשר ינשאו המתים למקום השריפה, המה שוכבים או יושבים כפופים, הכל לפי מנהג הכתה, על מטה מוצעה עם זר פרחים על צוארם, ופניהם משוחים בששר ובאבק עצי הסאַנדעל.

הבירמנים (אל יחלוף הקורא את הבירמַנים על הבְּרַהמינים) הולכים במחול ומרקדים ככני ראמים בהלוית מתיהם, וכבוד גדול יעשו לו, כי לבם סמוך בטוח אשר נפש המת תעלה שמים לשמוח בחברת בודהאַ מחוקקם; לא כן בנשאם אשה, הם אינם עושים כל משתה ושמחה ואינם נותנים כל כבוד ותפארת להחתן והכלה. בפנים מדינת בירמאן החתן לוקח את כלתו ליער הקרוב להעיר או הכפר ומקדש אותה בדרך השלישי אשר האשה נקנית בו. נשי הבירמנים יכולות לקחת איש גם מעמים זרים וגם מעמי ארצות המערב, ורבים הם הבירמנים אשר פלגשים להם מבנות הבירמנים. כמעט כל הבתים בארץ בירמאן בנוים על עמודים גבוהים, ובשלבות יעלו האנשים בהם. המקום בין העמודים הוא ריק ופתוח מכל הצדדים, יען רוב אנשי המדינה

Digitized by Google

על שתי שפתי הנהר הגדול איררעוואדדע הם יושבים, ובימי הסתו מי הנהר עולים ומתגברים תמיד ושוטפים חלק גדול מן הארץ.

פעמים בשבוע תלכנה אניות קיטור מעיר ראַנגען לעיר מאַנדעלייי ופעמים בשבוע תשובנה משם, וחמשה עשר יום תמשך הנסיעה על הספינות הנזכרות מראנגען למאנדעלייי השוכנת עתה כשתי פרסאות מן שפת היאור איררעוואדדע. לפני שנים אחדות היתה עוד העיר הזאת קרובה אל שפת הנהר; אבל מיראת הבריטנים מרחיק מלך בירמאן תמיד את עיר מושבו מן שפת הנהר ומצודת עצים בנה סביב היכלו. בחשבו בבינתו הגדולה אשר המצודה הזאת תעצור כח לעמוד נגד כדורי כלי תותח הבריטנים. זה כחמשה שנים בנו הבריטנים מסילת ברזל מראנגען עד העיר פרום, והוא כמעט הצי הדרך מראנגען למאנדעלייי, וכל מה שהפצירו הבריטנים להמלך כי ירשה להם לבנות את המסילה משם עד עיר מושבו, היה ללא תועלת, כי ירא לנפשו אשר עם מסילת הברזל יבואו הבריטנים לקחת ממלכתו מידו.

הבירמנים לא רק בשר בהמה וחיה יאכלו, כי אם גם כל שקץ ורמש ככני הסינים שכניהם, ועל כן הם, הבירמנים, אנשים חזקים ולבנים כמעט ככני המערב, אבל תואר פניהם הוא כתואר פני בני הסינים מן המשפחה המונגלית, וגם לשונם קרובה היא בההברה אל לשון ילידי הסינים.

רבים הם בני הסינים היושבים בארץ בירמאן ובנות הארץ להם לנשים. וכן גם בעיר קאלקוטטא נמצאים רבים מהם וכמעט כלם תופרי מנעלים הם ודרים ברחובות מיוחדות. בבאמבייי נמצאו אך אחדים מהם, ובפנים מדינת הודו לא ראיתי אף אחד מהם.

גוית הבירמני מכוסה מפה אל פה בכתבת קעקע, ומחוקים עליה חיות מחיות שונות, והרוב הם אריות, נמרים, שנהבים וסוסים. והנשים מושחות את פניהן בצבע אשר תעשינה מאבק

Digitized by Google

עץ הסנדל, אשר יהפוך את מראה הפנים לירקרק כפני אנשים של שעוה בבתי המוזעאום. כל יושבי בירמאן מאיש ועד אשה, מזקן ועד נער שואפים את עשן הציגארע, ואלה הציגארען המה ארוכים כחצי אמה ועבים כשלשה אצבעות (אינני מפריז על המדה מאומה). וגם לועסים את הבעטעל הנהוג בארץ הודו.

כאשר יחלה איש בארץ בירמאן ויפול למשכב, אז כל השכנים הגרים בהבתים הקרובים לבית החולה, דופקים בכל כחם בבולי עץ על כל החלונות והפתחים לגרש ולהכריח את מלאך המות מבית החולה, אבל לא תמיד יצליח חפצם זה בידם, כי עז פנים הוא מלוא העינים, ולא יחת מפני כל. כאשר יתחילו ימי הגשמים בארץ, ישאו כל הנערים בידם קנים חלולים (ספריטצען) מלאים מים, והם זורקים את המים בפני כל איש הבא לקראתם.

מלבד בתי ספר האחדים אשר יסדו הבריטנים בעירות הגדולות, נמצאים בתי ספר למכביר בכל ארץ הודו, אבל המה כהחדרים בארץ רוססיא ופאלען, כי גם בהם יושבים הילדים דחוקים בבית צר ומניעים את ראשם וגויתם על ספרי דתם הנכתבים רובם על עלי הקאקאם. רוב הילדים לומדים דרכי הכתיבה בחול הדק אשר אצל בית הספר, כי כבד עליהם לקנות להם נייר ודיו.

המחלות השוררות בארץ הודו הן מחלות השלשול והכאָלערא. בעיר קאלקוטטא שוררת הכאלערא כמעט תמיד, אבל המתים מן המחלה הזאת הם תמיד הודים, יען לא ידעו להזהר על נפשם מן הפירות אשר לא בכרו עוד ולכל בהם המה המים הרעים כמעט בכל ארץ הודו, וכאשר יעמדו יום אחד ירמו תולעים. מלבד המחלות הנזכרות יסבול האדם מן מוקד הדם בעור הבשר הנקרא בלשון אנגלית פעריקלהיעט ומן התולעת העגולה (רינגוואורם). הפעריקלהיעט הוא אבעבעות אדמדמות המתראות על הגויה בכל ימי הגשם והם דוקרים כמו מחטים. התולעת הענולה תשים מקום מושבה תחת עור האיש ועקבותיה

נודעו על ידי הבהרות האדומות והענולות כטבעות. לרוב היא יושבת בין ירכי האיש, ומסבב לו חכוך (יוקען) נורא עד מאד. רפואתו היא אבק אחד הנקוב בשם גאַא פודער. אבל אין צרי להפעריקלהיעט, וגם אין צורך ברפואה כי מעצמו יעבור.

כמו בעירות הגדולות בארצות איירופה, כן גם בבאמבי, קאלקוטטא ומאדראס נמצאות עגלות רבות למסע האנשים ברחובות העיר. בבאמבי נמצאה גם מסילת הברזל עם עגלות גדולות הנמשכות מן סוסים (פפֿערדעאייזענבאהן). ראשי הסוסים האלה מכוסים בכובעים גדולים כמו ראשי אנשי המערב, יען כי הסוסים האלה המה ילדי אוסטרליה וגם הם מתים מדקירת קרני השמש. בכל תחנה ותחנה אשר תעמוד העגלה לקבל ולהוציא את הנוסעים, מביא איש עתי הודי מים קרים ורוחץ את ראשי הסוסים, ונותן להם גם מעט מים לשתות, למען השיב רוחם העיפה מחום היום. בקאלקוטטא נמצאים עוד הפאַלינקאַס להובלת האנשים למחוז חפצם בעיר. פאלאנקא היא בתמונת בית קטן אשר ארכו כקומת איש ורחבו החצי מארכו וקומתו כאמה וחצי, ושני פתחים משני הצדדים להפאלאנקא וחלון אחד לו למראשותיו. האיש המובל בתוכו שוכב בו כמו במטה, וארבעה הודים נושאים את הפאלינקא על מוט, והמשרים בשירים לפי תכונת האיש הַנִּשָּׂא. אם הוא בריא ושמן הם ישירו: "איש כבד מנשוא ועליו לתת מתנה נכונה", ואם כחש משמן בשר האיש היושב בתוך הפאלינקא, ישירו: "איש קל כנוצה אבל כיסו כבד מעופרת ועליו לתת מתנה אחת אפים". בראותי בפעם הראשונה את הפאלינקאס הרבות הרצות ושבות ברחובות עיר קאלקוטטא, חשבתי כי מחלת הנגף פרצה בעיר והאנשים היושבים בתוכם הם החולים הנשאים לבתי החולים.

חרפה היא לאיש המערב לנסוע במסילת הברזל במפלגה השלישית כי ישפל כבודו בעיני ההודים, ועל כן נאלץ הוא לנסוע תמיד במחלקה השנית, אף אם אוצר כספו לא יפרץ; אבל גם הבירמנים העשירים נוסעים תמיד במחלקה השנית, ואף

Digitized by Google

אם יהיו עשירים בקרח לא יסעו במחלקה הראשונה, כי כילים הם עד מאד, ככל ההודים אשר ממונם חביב עליהם מנופש, ויען כי אסור מטעם הממשלה לעשן ציגארע בתוך העגלה אשר ההודים יושבים בה, עקב כי דתם תמנעם מהעונג הזה, וביען כי כל ההודים לועסים את הבעטעל אשר הוא לזרא לבן המערב, לכן אין ענג לנסוע בחברת עובדי האלילים האלה. אני מצאתי תחבולה להרחיק חברת מרעים כאלה ממני, על ידי שהיתי לוקח עמדי בשר צלי, וחיש בישבי בתוך העגלה ערכתי את הבשר לאכילה, ההודים כראותם את הבשר ברחו עד מהרה מן העגלה כמו מן המקום אשר מות ומשכלת בו, ואני נשארתי לבדי ושאפתי את הציגארע כאות נפשי. רק על מסילת הברזל בין באמבי לקאלקוטטא נמצאה עגלה ממחלקה השלישית המיוחדת לבני המערב, ועל דלת העגלה כתובה בלשון אנגליה "רק לבני המערב", אבל לא כן במקומות אחרים. הנסיעה במסילת הברזל מבאמבי לקאלקוטטא, או להפך, תמשך ששים ושתים שעות ובחשזון תלכנה העגלות ואינן שובתות עת רבה על התחנות.

מובילי המכונה (לאָקאמאטיוו־פֿיהרער) בכל מסילות הברזל אשר בהארץ המה מאנשי המערב, ושכרם רב, ערך שלש מאות רופיעס לחודש, מלבד השכר אשר המה לוקחים בעבדם בעת החפש להם, וביחד יעלה שכרם עד חמש מאות רופיעס לחודש, וכן הוא רב שכר כל חרשי המכונות (טעכניקער) בבתי מלאכת הקיטור אשר בארץ הודו, וכלם הם מבני המערב.

כל חושבי חשבון וסופרי בתי המסחור המה בריטנים, ושכרם רב מאד, והמה מתחילים את מלאכתם בשעה האחת עשרה בבוקר וכלים מלאכתם בשעה החמישית בערב. רוב אלה האנשים היו בארץ מולדתם בשפל המצב ובני בלי שם, ובבואם לארץ הודו כל מגמת פניהם היא להתראות נגדה נא לכל באנשים רמים ובתור המעלה, ולכן הם מפזרים את כל כספם על ענלות וסוסים ועל משרתים רבים, ומהם ראו וכן למדו לעשות כמעשיהם גם הערב רב אשר דמים מעורבים, דמי אנשי המערב ודמי

Digitized by Google

ה הודים נוזלים בעורקיו. אנשי הערב רב עולים עוד על אנשי המערב בפיזור כסף על כל דבר אשר הוא למותר (לוקסוס ארטיקעל) וביחוד חנשים אשר רובן תואר ומראה הקופים להן. חרפה היא לאחת מן אלה חנשים העדינות למלאות בידיהן הרכות כום מים מן הצלוחית העומדת על השלחן אשר היא יושבת עליו, ואם גם לשונה לחכה דבקה, תקרא בקול גדול: „צאָקראָ פּאַנאַ לאָה!" (משרת הביא מים!) ואיננה פונה לזה אשר ידי הצאקרא מלאות עבודה.

מן דברי אלה יבין הקורא כי קשה לאיש המערב, אשר כהונה קבועה אין לו, להחיות נפשות ביתו בכבוד (במובן הברישנים והערב רב), כי אף אם מחסורי האדם לפיו הם במחיר קל בארץ הודו, אבל מחסוריו האחרים, הלא המה בית יפה ורחב ידים, משרתים ומשרתות בולעים כסף למכביר. וזאת לא זאת: השתיה כדת הברישנים וערב הרב היא רבה ויקרה עד מאד, ולא יתכן לאיש המערב המתארח בחברתם וחפץ כי לא יגלה כבוד ממנו, לחשוך נפשו מטובה הזאת.

בארצות איירופה גם הנשים העדינות והכבודות בקנותן איזה דבר בחנות אינן בושות לשאת בידיהן את התכריך, ולא תמיד תקחנה מרכבה לרוץ ברחובות העיר, כי אם ברגליהן תלכנה, לא כן הוא בבאמבי, קאלקוטטא ומאדראס ובכל ארץ הודו, גם האיש כלמה תכסה פניו לשאת בידו תכריך קטן וללכת רגלי ברחובות קריה, כי גם הברישנים גם ערב הרב וגם ההודים בבוז יביטו עליו, כי כן הרגילו אותם הברישנים הרוצים להתראות בכל מקום ועת כבני עליה ואנשים רמים. ואי לזאת לא טוב לאלה בני המערב אשר כיסם ריק ואינם סופרים ובעלי חשבון או בונים חרשים ובעלי מדות (אינזענערע) לבוא לארץ הודו, כי לא יוכלו לשלוח את ידם בכל דבר כמו שביכלתם לעשות באמעריקא ולא יבשו ולא יתבזו, גם לבעלי מלאכה אהרים לא ארץ הודו הוא המקום להתעשר, כי בני הארץ עובדים כמעט בחלק העשירי מן המחיר אשר יקח בן המערב,

Digitized by Google

ואף אם בעצלתים יעבדו ההודים ואינם שלמים במלאכתם כבני המערב, אולם תחת הנהגת איש המערב תביא מלאכתם תמיד שכר טוב לאדוניהם, ורק החיטים היודעים לחתוך את הבגדים כמדת כל איש ואיש וחרשי מורה השעות לוקחים שכר טוב בארץ הודו. אולם אל ישכח האיש המכין רגליו ארצה הודו כי דרוש לו לשון למודים בשפת בריטנית.

מן היהודים הנקובים יהודי פאלען, אף אם הם מארץ רוסיא, גאליציען או רומעניען, נמצאים אך מעטים מאד, וכמעט כלם רועי זונות הנמו. אבל נמצאים גם אחדים אנשי כבוד אשר יסחרו את הארץ. הם מובילים סחורתם במסילת הברזל או בים וגם בעגלות שורים, ובאים לעיר אשר אנשי בריטניה וערב רב נמצאים בה, שוכרים חנות או בית, מסדרים סחורתם ושולחים מודעות נדפסות בידי איש עתי לכל איש אשר חלקו שמן, והאנשים באים על הנשים וקונים כל מה שדרוש להם. ההודים גם העשירים קונים אך מעט מאד, כי אין חפץ ומחסור להם במאומה, ורק דברים אחדים הנחמדים לעינים (נאלאנטעריע וואארען) הם קונים לפעמים. בשנים האחרונות רד פלאים גם המסחור הזה, יען רבו הסוחרים הסובבים במדינה ונתמעטו הקונים בין הבריטנים, כי בכל מקום אשר בריטנים אחדים גרים בו, נתאחדו לאגודה אחת, והם חושבים את כל מחסוריהם ומחסורי ביתם לחצי שנה מראש, וכותבים על ספר כל הנדרש להם ושולחים לארץ בריטניה, והדברים נשלחים להם מהרה ובמחיר שוה להם.

כבר זכרתי כי בעלי דת האיסלם הנמצאים בהודו הבריטנית הם כארבעים מיליאן נפש, והם גרים בכל הארץ, ובתי תפלה גדולים ויפים להם בבאמבי וקאלקוטטא; ויען כי הם כמו כן ילידי ארץ הודו הנמו משנות מאות רבות, וגרים מעורבים בין עובדי האלילים, לכן הכו שרש מנהגים רבים מן מנהגי עובדי האלילים גם ביניהם, והולכים כמו כן חשופי שת כמוהם, והם נכרים בין ההודים רק בהמצנפת הלבנה אשר הם נושאים על

Digitized by Google

ראשיהם תמיד, ובזקנם אשר לא ירד בגידולו. עובדי האלילים מעבירים כלם תער על זקנם, והולכים או בראש פרוע או בראש ככרמל עליהם על ידי המעטפות הרבות אשר הם חותלים עליו, לפי מנהג הכתה. בדרך כלל עובדי האלילים הם טובים ורכים בתכונתם מן בעלי דת האיסלם, כי אלה הם נוחים לכעוס ואוהבי מדון וריב, וידי שופטי הממשלה מלאות תמיד עבודה לשאת מרחם וריבם, וגם גדולה השנאה אשר הם שונאים להבריטנים משנאת עובדי האלילים להבריטנים.

מעמד הנשים בארץ הודו כמעמדן המוסרי וכמעמדן החומרי הוא ברע מאד. האשה תעמוד במדרגה נמוכה במוסר ודעת יתר הרבה מן האיש, כי היא לא תלמוד כל דבר, לא כתיבה ולא קריאה, ואין איש משים לב להביא חכמה ומוסר בלבה. כשפחה נחרפה היא בעיני האיש וכקנין כספו, והוא מדמה בנפשו כי אך למלאות תאותו היא חיה בעולם, וכי אך למען תמהר לעשות כל מצותיו היא נוצרה. וזה הכל באשמת דתם הנתעה, כי אחד מספרי דתם הקדוש להם, כמדומה לי "פאלאוואר פורינא" *) שמו, כותב כדברים האלה על אודות חובות הנשים לבעליהן: "לא יהיה להאשה אל אחר עלי אדמות מבלעדי אישה, ואף אם לו חסרונות אשר לא יוכלו להמנות, והוא בן בליעל ורע לב מאין כמהו, ואף אם יהיה נשחת בתארו ומראהו וידוע חולי, עליה מוטל לאהוב אותו בכל לבה ולכבדהו בכבוד אל, וכל מעינה ומחשבתה אך לו תהיה, וכל חפצה ורצונה אך להפיק רצון ממנו ולשאת ולסבול בדממת רוח את כל אשר הוא נוטל עליה, ולא לתת לו ידים למורת רוח וכעס ולמרות

*) זה כשנות מספר אשר קראתי בספר בריטני רק תוצאות (אויסציגע) מן הספר "פאלאוואר פורינא" ואינני זוכר הכל ממה שהיה כתוב בו, ולדאבון לבבי שכחתי את שם הספר בשפת בריטנית, ולכן מה שאני כותב פה מן ספר דת ההודים על אודות חובות הנשים להאנשים, לא העתקה היא מן הספר ההוא, כי אם ענין הדברים אשר נשאר עוד בזכרוני.

Digitized by Google

אתּ פיה, כי אם ללכת בכל דרכיו אשר הוא מוצא למוב. עליה להתיפות ולתת בפוך עיניה אם אישה יראה חפצו בזה. אם הוא שוחק, גם עליה לשחוק אף אם לבה בוכה בקרבה. ואם הוא בוכה, גם עליה לבכות בדמעות שלישׁ. אין לה לאכול בשרם כלח אישם את ארוחתה. ועליה להתעצות בצום נפשה אם הוא מתענה, ואם כל אוכל תתעב נפשה, גם היא לא תביא כל אוכל אל פיח אף אם רעבה חיא ללחם. אם הוא מרגן, גם עליה לכלות נפשה משמחה, ואם הוא מרקד וילך במחול, עליה להביט עליו ועל כל תנועותיו בעליצות נפש. אם הוא מדבר, עליה לפעור פיה כאל מלקוש ולהתפלא על רוב חכמתו. אם חמתו תבער בו והוא מחרף ומגדף אותה או מכה אותה על לא דבר ואשמה, עליה לפול על ברכיה לנשק ידיו ולבקש ממנו סליחה ומחילה, אבל לא לבכות ולצעוק או לברוח מפניו. אם הוא מת, אז עליה להשרף על המוקד עמו ביחד, ולא להתאונן ולהתלונן מאומה על גורלה זה".

עוד דברים רבים כאלה מצוה ספר הדת הזה להנשים, ולכן לא יתפלא הקורא אם האשה אך כבהמה ופרה לחלוב היא בעיני ההודי. וכן לא ישתומם אם האשה בעצמה איננה יודעת ערכה, כי נשרשה האמונה ההיא בלבה לחשוב אשר היא באמת אך לכל העמל והתלאה נוצרה, ואך לשבוע חיים מרים כל הימים, ומיתה משונה על המוקד עם בעל נעוריה. הן אמנם מאז באו הבריטנים לארץ הודו, לא תשרפנה עוד הנשים במות בעליהן, אבל מצבן המוסרי והחומרי לא נשתנה הרבה לטוב, כי אך במקומות מעטים מאד נוסדו בתי ספר לנערות הודית, אחד בבאמבי בעד בנות הפארסען, ושני בעיר סאלעם. אבל כמה נערות מבקרות אותם? הלא נער יכתבן! וגם אלה המעטות הן רק מבנות בעלי דת האיסלאם.

עוד לי לדבר דברים אחדים על אודות האיים אשר בקרתי בהארכיפעלאגום ההודית. האי הראשון אשר כל אניות ההולכות

Digitized by Google

מקאלקוטטא *) לארץ סיים (חינא) תוקעות בו יתדן, למלאות אסמיהם גחלים ומחסורי האדם לפיו, וגם להריק ולטעון סחורה.

*) מקאלקוטטא להאנגקאנג תלכנה ותשובנה פעם אחת בחודש רק שתי אניות קיטור המובילות עמהן גם את הפאסט. ושתיהן שובתות בהליכתן שעות אחדות בחוף האי פינאנג ויום גם יומים בחוף האי סינגאפור. שתי האניות הנזכרות עוזבות את העיר קאלקוטטא ביום אחד תמיד, ומשתי חברות נפרדות הנה, אחת נקובה „אבקאר" והשנית „דזארדין". מכסת שתי האניות מלאה תמיד בבקר וצאן, וגם בצאן אדם לרוב הלא המה בני הסינים, כי סוחרי הבהמות רואים שכר טוב במסחרם זה בסינגאפור, והנוסעים על מכסה האניה סובלים מאין הפוגות על כל הדרך מקאלקוטטא לסינגאפור, כי הם דחוקים כלם במקום צר ולחץ ושבולים עד הברכים בגללי בקר. וביתר תגדל צרת הנוסעים האלה אם הים הולך וסוער, אז הספינה מתהפכת מצדה אל צדה כאשה בציריה, ורגלי השורים נשמטים ונופלים על הנוסעים, אשר כמעט כל רוח חיים אין בקרבם כתגרת מחלת הים העזה אשר תדבק אותם תמיד ביום סופה וסער.

רק מקרה הוא אם המצא תמצא לפעמים ספינה אחרת — מלבד אלה של שתי החברות הנזכרות — הלופתות ארחות דרכה מקאלקוטטא לסינגאפור והאנגקאנג, יען כמעט כל אניות סוחר הבאות לארץ הודו תן אחוזת חברות אייראפה או אחוזת יחידים מאייראפה. ואלה האניות מביאות לארץ הודו את הסחורה המיועדה למקום אחד, ולוקחות בשובן כמו כן רק כן הדברים אשר פניהם ארצה המערב מועדים, והן שבות בדרך שבאו ואין להן לנגוע בסינגאפור והאנגקאנג, ואף אם נמצאות אניות מערב רבות מאד בשני המקומות האלה, אבל הן באות לשם מאייראפה בדרך ישרה, דרך פאינט־דע־גאלל, וכן הן שבות. וגם אלה הספינות המעטות אחוזת אנשי אמעריקא הנמצאות בקאלקוטטא, לא תעקשנה את המפילה ללכת לאמעריקא דרך האנקאנג ויאקאהאמא (ביאפאן) נסיעה הדורשת זמן רב, כי נקל וקרוב להן ללכת דרך תעלת סועץ. ורק אלה מספן פראנציסקא להן דרך תעלת סועץ ודרך יאקאהאמא בד בבד ישא; אך לפעמים רחוקות תבואנה אניות כוחר מספן פראנציסקא לקאלקוטטא. ולכן יש לאל יד החברות „אבקר ודזארדין" לרדות באכזריות בנוסעי המכסה (דעקפאסעזירע), וממשלת בריטניה לא תשים לבה לכל העמל והעון הזה, כי במה נחשב הוא בעיני הבדישע'ים האיש הנוסע על מ כ ס ה האניה? כבהמה נדמה בעיניהם, ובבוז וחרפה יביטו עליו. כל העמים אומרים: „עניות לא לכלימה תחשב" והבריטנים יחליטו: עניות לא לבד כי כלימה גדולה היא, כי אם עוד עון גדול מנשוא הוא (crime).

Digitized by Google

האי פינאַנג הוא, אי נדול דרך ששה ימים באנית הקיטור מקאלקוטטא, וקרוב לחצי האי מאַלאַקא וגם להאי הגדול סומאַטרא. מסחר האי פינאנג עצום עד מאד, וביחוד עם מאללאקא, כי כמעט כל הבדיל אשר תוציא אדמת מאללאקא ממנה יבוא לפינאנג, ומשם יובל באניות לכל קצוי ארץ. מן שנת 1873, העת אשר בה החלו בני האללאנד ללחום את מלחמתם באַטשין — על האי סומאטרא — עוד הוסיף המסחור להרים כנפיו בפינאנג, כי רוב הסחורה הנדרשה עתה באטשין תבוא מקאלקוטטא דרך פינאנג. גם רוב האנשים אשר התחייבו לממשלת האללאנד לכלכל את צבאותיה ולדאוג בעד כל מחסוריה יושבים בפינאנג ואניות קטור להם ההולכות ושבות פעמים בשבוע עם שורים וכבשים ודברים אחרים רבים עד מאד. אלה הספינות מקבלות גם נוסעים בתוכן, והן מלאות תמיד מפה אל פה, וביחוד מבני הסינים אשר אדמתם לא תשביעם לחם.

יושבי פינאנג הם מַלַיִים מדת האיסלאם, ובני סינים וגם בני מערב, אבל לא רב מספרם, וגם מחנה אחת מצבא הבריטנים עומדת תמיד בהאי. בפינאנג נמצאה גם עדה קטנה מיהודי ערב — רובם מבאסאראה ובגדאד, כמו כל היהודים בארץ הודו, סינגאפור והאנגקאנג — כמו שזכרתי כבר אשר מלבד אלה המעטים בבאמביי הנקראים "בני ישראל" ואלה אשר בעיר קוטשין או קאָחין על חוף מאלאבאר, אינם נמצאים יהודים בארץ הודו אשר נוכל לקרוא אותם ילידי הארץ, כי כלם הם זה מקרוב באו ונתישבו בהארץ.

כל החנויות הן כמעט בידי החינעזים וכן גם כל בתי הזונות. בן הסינים יושב במקטרת האפיום בהמסדרונה כמו השולחני אצל ארגז כספו, לוקח את האתנן מיד שומר הנשף ומראה לו את המקום אשר לו ללכת, והכלם לא ידע.

בית משחק נמצא בהעיר אשר גם המבקרים וגם המצחקים בו כלם מבני הסינים הם. המחזות לא תתארנה על הבמה לפני עיני המבקרים בדברים המעוררים בכי או צחוק כי אם באותות

Digitized by Google

וברמזים ותנועות מבהילות ונפלאות אשר המצחקים מוציאים לפעולה בבדי עורם (נימנאסטיק). רק בבאמבי בבית משחק הפרסים ראיתי מחזה אחד בדברים המעוררים עצבון בלבות ילידי העיר, אבל לא בלבי כי העניין כלו היה דברי סכלות ורעות רוח. הנשים לא תצחקנה לפני עיני זרים ותחתיהן יצחקו אנשים בבגדי נשים.

כשלש פרסאות אנגליות מן העיר ישוק משק מים (וואססערפאלל) נפלא יום ולילה בקול המון מאד. ורק ביום אשר העיר תשואות מלאה והמון רב לא ישמע קולו בעיר, אבל בלילה ישמעו אותו בכל העיר. לרגלי סלע ההר במקום שהמים נופלים, נעשה ברכה גדולה המקבלת את מימיו לתוכה וממנה יצאו צינורות רבים הנמשכים תחת פני האדמה ומשקים את כל בתי העיר במים קרים ומתוקים.

בפינאנג ראיתי את הגענעראל גראנט אשר היה נשיא רעפובליק האמעריקאנית, כי הלך אז למסעותיו ונחל כבוד רב מהבריטנים בהאי הזה.

אטשין על האי סומאטרא הוא מקום אשר מות ומשכלת תקעו בו אוהל לשבת תמיד. קדחת איומה ומסכנת ומחלת הכאלערא שוררות בו בכל עתות השנה. החללים הרבים הנופלים לרגלי המחלות האלה, הם האנשים הבאים מארצות אחרות אשר לא נסו עוד באויר אטשין. אם יתעכב איש באטשין רק ימים אחדים והקדחת במלאכתה המרובה נמנעה מלבקרו, היא תרדוף אחריו תדבקהו על הים או חיש בבואו במקום אחר ביבשה, ותמלא חובתה לעשות שמות בבריאותו. האנשים אשר יד הקדחת נגעה בהם, פניהם נהפכו לירקון, נשפי זעה עומדים עליהם תמיד, בטנם צבה וכמו צל בנטותו יתהלכו. אני התעכבתי באטשין רק שמונה עשר יום, כי חיי היו יקרים לי מן הכסף אשר בנקל היה אז להרויח שם.

ילידי אטשין הם מבעלי דת האיסלם, ונחלקים לשבטים שונים, ולכל שבט נסיך אחד, והם אבירי לב הרחוקים מחמלה

ומלומדי מלחמה, ככל שבטי הפראים החיים בריב ותגרה תמיד. לא ליום אחד היתה המלאכה לבני האללאנד לכבוש את הארץ, כי לא מלאכה קלה היא, יען ארץ הרים ובקעות היא הארץ, ומחבואות רבות לילידי הארץ להסתר מאויביהם אף אם הם קרובים להם עד מאד. ותמיד הצליח חפץ הפראים בידיהם לפול על חיל אנשי האללאנד פתע פתאם. במקומות כאלה אשר חשבו להיות בטוח מכל צר ואויב, והם, האטשינים כעשב מעפר צמחו בין לילה ויעשו הרג רב בשונאיהם בהחיל אשר עמדו בהבענטעקם (תחנות) בטרם עוד מצאו ידיהם ורגליהם לעמוד על נפשם. וגם לזאת נמשכה המלחמה לאורך שנים. ען קצר קצרו ידי ההאלאנדים להביא חיל רב בפעם אחת ולחכות את האטשינים מכה אחת בלתי סרה, כי רק שנים עשר אלף איש, מכל עמי איירופה, הביא המצביא הראשון גענעראל פאן סוויעטען עמו, וגם אלה חלו עד מהרה בהמחלות העזות הנזכרות, והוכרחו לשלח את החולים להאי יאווא לשאוף רוח אחרת. מן העת ההיא והלאה החלו ההאלאנדים להמיר כל שתי שבועות חלק אחד ממחנה צבאותיהם באטשין על מחנה שעמדה ביאווא. וכן הולכים גם מדי שתי שבועות כל החילים אשר שבו לאיתנם מעט להאי יאווא, וחלק הגדול המת נתמלא באנשים חדשים הנשלחים מאיירופה.

תסמר שערת כשר איש בבקרו את בית החולים, המורכב מבתים רבים וגדולים ומטלא חלק גדול מן קאָטאָ ראַדזע (עיר המלוכה) כאלף אנשים שוכבים על ערש דוי וצועקים מעצמת מכאוביהם, ולא ממכאובי הפצעים על שדה קטל, כי אך מעטים הם חללי חרב, והנותרים הם כלם חללי הקדחת והכאלערא. הדבר הראשי אשר הרופאים נותנים להחולים הוא כפור וקרח, וכל המרבה לבלוע פתותי מים נקפאים דלקת דמו תתקרר ותחלש.

קאטא ראדזע אשר בה מושב המשנה למלך האללאנד וכל שרי צבא הגדולים, היא מהלך שעה אחת ברגל מן חוף

Digitized by Google

הים אשר בו האניות תוקעות יתדן. אבל גם אצל החוף כבר נבנתה עיר קטנה אשר רוב יושביה המה בני סינים ומליים, ומסילת הברזל תקשר את העיר הזאת עם קאטא ראדזע. בתי חומה לא נמצאים עוד באטשין כן אם בתי עצים. והם יקרים מאד, יען כי העצים מחוץ למדינה יובאו. ממשלת האללאנד תתן אחוזת אדמה לבנות בית לכל שואל, מבני המערב. אבל לא לצמיתות כי אם לעת מובלה. ביום עזבי את אטשין הלכו חיל האללאנד לקרוא מלחמה על העשרים ושנים מאָקעמס (מקומות) מדינת הנסיך העריץ בין כל נסיכי אטשין.

כערך חמישים אנשים מאלה הנקראים יהודי פאלען נמצאים באטשין וכלם סוחרים. הרוב מהם יושבים בחנויותיהם עם סחורות שונות וגם עם כל מיני משקה, והאחרים סובבים בסחורה מבענטעק לבענטעק ורואים שכר טוב בעמלם הגדול, כי לא דבר נקל הוא לסבב באטשין ממקום למקום. רבים מן הרוכלים לוקחים בן סינים עמהם לשאת אחריהם את הסחורה ושכרו עד שני דאללאר ליום. גם יונים אחדים נמצאים באטשין וחנויות גדולות להם, אבל אין לאל ידם להיות שם פאָליקאָריאס — אבירי לב השולפים שכינם מתחת למריהם על כל דבר קל הערך לדקור את איש ריבם, ולא יחתו מפני כל — כמו שהם בקאנסטאנטינאפעל ובמצרים, וכן אין ביכולתם לעשות באטשין קאָרמאָניאלעס, היינו לגזול בחריצת ידים את כסף ומורה שעות מן צלחת העוברים ברחוב בעצם היום, כמו שהם עושים תמיד בהמקומות הנזכרים, כי לא כממשלת השולטאן והקעדיוו היא ממשלת האללאנד. היא תדע לשלם לאיש כמעשהו, והשוחד לא יעור עיניה.

ממשלת האללאנד בחפצה למלאות את האי יאווא באנשים היוצאים מחלצי בני המערב, תתן חופש לאנשי צבאותיה לעשות זר מעשיהם באהבה. כל איש חיל יש לו פלנש וגם שתים ושלש מבנות האי ההוא, ואלה הנערות הולכות עם המחנה אל כל מקום אשר רוח המושל תנהג אותה, וכן הן באות עם הצבא

Digitized by Google

על אניות הממשלה גם לאטשין; וביען כי רב הוא מאד מספר הנערות האלה, ודרושה עת רבה להוריד כלן אחת אחת אל סירות הדונה להביאן אל החוף, לכן מצאו רבי החובלים תחבולה למהר מעשיהם, בזה אשר פקדו על המלחים להורידן בסלים גדולים. והם המלחים מושיבים ארבע גם חמש נערות עם תכריכיהן וילדיהן בסל אחד ומורידים אותן בחבלים אל האניות הקטנות. צחוק גדול יעורר המחזה הזה בלב כל רואה את הנערות האלה בהסלים כדגים שנאחזו במצודה.

האי סינגאפור הרחוק כשני ימים מפינאנג, הוא יפה עד מאוד ובתי מסחור גדולים לבני המערב וגם לבני הסינים בהעיר, והיא יפה וגדולה ובנויה בטוב טעם אנשי המערב. רוב יושבי האי הם בני סינים וגם מליים רבים, ואניות מכל קצוי התבל עומדות בחופיו, ואין קץ לבתי מרזח, המקום אשר בשעות אחדות כל יגיע כפי המלחים ושכר זעת אפיהם אשר קבצו בשלשה וגם ארבעה ירחים על הים המם ימם כשלג בכוסי היין. מעולם לא ראיתי עבודת פרך וקשה כעבודת המלחים, אבל גם מעולם לא ראיתי אנשים קלים בדעתם כמוהם. עבודתם על האניות היא קשה עוד מעבודת החמור הטוחן ברחים, ולאנשים כאלה היה להוקיר כל אגורה כהון רב, אבל ההפך מזה הם עושים. הם בבואם אחרי ירחי עמל ותלאה אל אחת מערי החוף, הם משליכים כספם בחוצות, ושבים להאניה לא לבד בכים ריק, כי אם עוד מוכים והלומים בכל פניהם, כי חוקרי ממסך וגבורי שתיה האלה, וביחוד מלחי הבריטנים היכולים להגיח ירדן בראנדי אל פיהם וצמאונם עוד לא נשבר, כאשר היין יחל לפעול פעולתו בקרבם, הם קוראים איש אל רעהו למהלומות ולמלחמת האגרוף, וכל עוד לא פרץ זרם דם מאפיהם לא ינוחו ולא ישקטו. למי אוי, למי אבוי, למי פצעים חנם? לאלה ראש שכורי בריטניה!

האי סינגאפור הוא תחת קו השוה (עקוואטאר) ולכן אביב תמידי שם בכל השנה, ואין קץ להפירות הנמצאים בהאי.

Digitized by Google

כמעט כל יום שלישי ירד מטר מן השמים ולכן כנן עדן כל הארץ. פרי האנאנאס בסינגאפור ימתק לחיך מכל פרי האנאנאס שבעולם. קליפות שרצי הים (מושעלן) יפות עד מאד נמצאות בסינגאפור. ומליים רבים וגם יונים מוצאים חית ידם בהם. הם צפים על פני המים עם סירות דוגה מלאות קליפות מאניה לאניה, וכל בן מערב קונה אחדות למזכרת. נערי המליים כבני המש או שש שנים שטים כמו כן בין האניות הרבות העומדות על שפת הים, והם יושבים תמיד שנים שנים בסירת דוגה קטנה עד מאד עם משוט קצר בידיהם ושחים כמו הדגים בים. הם פורשים כפיהם אל כל הנוסעים על הספינות להעניקם ברכה, והנוסעים משליכים להם אגורות נחושת אל הים והילדים יקפצו כחץ מקשת מן סירת דוגתם אל הים, צוללים במים אדירים ומוציאים מן התהום את המטבעות אשר השלכו בו, מראים אותן בידיהם להנוסעים, ומוסיפים לבקש ברכה ונדבה.

כערך ארבעים משפחות מבני יהודי ערב נמצאים בהעיר ובית תפלה קטן אבל יפה ונהדר להם, והם כלם סוחרים במסחרים שונים. גם מבני האספסוף מרוסמיא, פאלען ורומעניען הסוחרים בנפש אדם, בנפשות נערות, נמצאים בסינגאפור, ונותנים שם יעקב לשמצה בגוים.

מאניללא הוא אי הראש בתוך איי הפהיליפפינען. שם עיר הבירה אשר בה מושב ממשלת הספרדים כמו כן מאניללא. או לוסאן והיא עיר גדולה עד מאוד ומסחרה עצום וביחוד עם הציגארען הטובים הידועים בכל העולם.

כהשמרונים לפנים גרי אריות היו, כן המה ילידי איי הפהיליפפינען גרי כלי תותח (קאנאנען פראזעליטען). ברעם כלי משחית האלה הביאו הספרדים את דת הנוצרית להאיים. וכל איש אשר השכו עיניו מראות אור בהיר בשחק דתם, אחת דתו היה למות; וכמו גרי האריות לפנים לא כל ישן מפני הדש הוציאו, כן גם עתה גרי מחי הקבל את הבל הישן מפני החדש לא הוציאו. הם מאמינים בכל שוא נתעה ובכל הבל

ורעות רוח ומכבדים את כהני הספרדים בכבוד בני אלקים, אף אם ידעו אשר אלה בני אלקים רואות את בנות האדם כי טובות הנה. אלה הכהנים הערומים כנחשים (רובם מן כת היעזואימים) יודעים להטות את יושבי האיים אל כל רוח, ולחלב את הפרה השמנה הזאת בכל עת צמאונם, ולכן גברו וגם עתקו חיל כל הכהנים בהאיים ואספו כחול כסף, והם חיים כמלכים קמנים בארמונותיהם, ולא יחסרו נפשם מכל טובה ותענוגי בשרים, ואין קץ לפלגשיהם וממזריהם. עיר קטנה מצאתי באחד האיים הנקראת בפי כל יושביה "עיר בני הכהנים" יען כל יושבי עיר הזאת הם ילידי הכהנים אשר גולדו להם מן השפחות המבחות והרקחות. אלה בני הזמה ילבשו גאוה כמדם ומתפארים ביחושם להיות מיוצאי חלצי כהני הספרדים. אלה מדריכי האדם בדרך המוביל למלכת השמים מבלים עתותם בנעימים: בצחוק הקארטען, בחקירת מסך, ובחברת הנשים הצעירות לימים הבאות להתודות על חטאתן. הכהנים הערומים פרשו יראת שמים כוזבת כמסוה על כל פני ילידי האיים, והקימו את התפילה ברוב המון ושאון ורעש תופים וחצוצרת למטרה היחידית, אשר על ידה ביכלת האדם להגיע לאושר ממלכת השמים. אם מתאימים מעשי ופעלי האיש עם דברי התפלות והשירות היוצאים מפיהם, בלי לחשוב ולחוש בעצמו, כי אם כמכונה או כתיבת הזמרה המוציאה ממנה שירים ערבים לאוזן בלי להרגיש מאומה, הוא דבר אשר אין את נפש הכהנים להתחקות עליו. הכהנים בכל עיר וכפר ידעו רק חוב אחד המוטל עליהם, והוא לאסוף את כל יושבי המקום פעמים בכל יום לבית התפילה ולהרבות בשיר ורנה.

בכל שלשה הירחים אשר דאיתי מאי לאי ומעיר לעיר בפהיליפפינען, מנהג שוה בכל המקומות ראיתי: בכל יום ראשון בבוקר בשעה השמינית ואחר הצהרים בשעה השנית מתאספים בבית העדה כל ראשי העיר וזקני העדה עם משניהם, עוזריהם ושוטריהם ולהקת המשוררים והמנגנים (להקת מנגנים נזאת

Digitized by Google

המנצחת בכלי שיר שונים נמצאה גם בכל כפר בהאיים), וכאשר נקבצו כלם איש לא נעדר הם עוזבים את בית העדה והולכים לבית התפילה בסדר ומשטר שנים שנים, ראש העדה עם מטה (כמו מטה אהרן) בידו בראש המחנה, ואחריו המשנים והעוזרים כמו כן במטות בידם, והמנגנים מנגנים בכלי שירם באחרית המחנה ואחריהם כל אדם ימשכו לבית התפלה. בכל יום בשעה הששית בערב ישמיעו פעמוני בתי התפילות את קולם, והכהן קורא מן הבמה את התפילה. כל איש שישמע את קול הפעמון מגלה את ראשו, עומד על רגליו, מניח ידו על לבו ונושא עיניו השמימה. וכאשר ידום הפעמון מברך איש את רעהו בהדברים: „באָנעם נאָצעם" — בטוב תלין —.

האיש אשר איננו מבקר בכל יום את בית התפילה לאפיקורס יחשב בעיני יושבי האיים, ובכל זאת לא ירהבו בנפשם עז לשאול את פה איש המערב מדוע הוא מוקר רגליו מבית אלהים?

לא טוב ליהודי לגלות מקור מחצבתו בהאיים, ואף אם כל רעה לא תאנה לו מן ממשלת הספרדים, הנה הוא יפול בכבודו בעיני הכהנים ובעיני כל ילידי האיים. אלה האנשים שונאים להיהודים תכלית שנאה אף אם מעולם לא ראו יהודי בעיניהם, והשנאה הזאת הביאו כהני הספרדים בלבם, כמו בארץ מצרים אשר הערבי הנוהג בחמור קורא אליו תמיד: „ראח יאהודי!" — לך יהודי! — כן בן האי ההוא בקצפו על איש הוא מחרפו כשם „דזודיאם" — יהודי —.

יהודים אחדים מרוססיא ופאלען נמצאים במאנילא המובבים בהאיים ממקום למקום עם אבני חפץ ועדי עדים, אבל אין איש יודע אשר הם ממעי יהודה יצאו. רוב הקונים הם הכהנים, כי רכושם רב ונשים אהובות רבות להם אשר אהבתן תלויה באשכר ומתן. כמו הספרדים כן גם ילידי האיים תשוקה עזה להם להתנוסס באבני חמדה ובעדי תפארת, ואם אין ידם משגת

Digitized by Google

לקנות להם עדי זהב הם קונים עדי מזויף להתעות את עיני הרואים, ולכן גדול המסחור בהחפצים האלה.

הנסיעה מן סינגאפור למאניללא תמשך שמונה ימים באנית הקיטור, וקשה היא מאד הנסיעה הזאת, כי ים הסינים הולך וסוער תמיד וירתיח כסיר מצולה, והנוסעים סובלים מאד ממחלת הים. על אנית קיטור הספרדית אשר הלכתי בה מסינגאפור למאניללא היו רק שנים עשר נוסעים. איש ברימני, שני אשכנזים ואני, והנותרים כלם ספרדים. ורק אני עם הברימני ואחד מן שני האשכנזים נותרנו אשר יד מחלת הים לא נגעה בנו לרעה כל כך, וכח היה לנו לעלות בכל יום על מכסה האניה לשאוף רוח חדש, אבל האחרים שכבו כלם כפגרים מתים ביציע התחתונה וכל אוכל לא בא אל פיהם. כמעט כל הקערות והכוסות אשר היו על הספינה נשברו כי היא חגה ונעה כשכור מצד האחד אל השני. מיתר ארוך עם חכה בסופו קשרו המלחים מאחורי הספינה והיה סרוח אחרי הספינה בהמים תמיד, וכמעט בכל יום נאחזו דגים בו.

גם הנסיעה בתוך האיים היא קשה עד מאד, כי מסילות הברזל אינן נמצאות עוד שם, והנוסעים אנוסים לרכוב תמיד על סוס, ולהביא חפציו וסחורתו בעגלת שורים. ברוב המקומות נאלץ הנוסע לבקש מאת הממשלה אנשי צבא אחדים ללות אותו בדרכו ולהיות עליו למשמר מן השודדים הרבים הנמצאים בהאיים, ואין להנוסע לשלם בעד הלויה הזאת מאומה. עוד תקון טוב עשתה ממשלת ספרד, אשר החוב על כל איש גר להחזיק טובה לה, והיא הפקודה אשר נתנה כי בכל בתי העדה (ובתים כאלה נמצאים בכל הערים והכפרים) יתקנו חדרים אחדים למושב האורחים הבאים מחוץ, יען מן הנמנע הוא כי ימצאו בתי מלון במקומות אשר אך לעתים רחוקות איש נכרי בא לשם. אין על האורח לשלם בעד החדר ובעד המטה בלי כרים וכסתות והשרות (בעדיענונג) מאומה, והוא יכול להתעכב בבית העדה ימים רבים, כל עוד אשר אנשים אחרים לא באו.

Digitized by Google

גם קצבה הממשלה מחיר קבוע בעד הסוסים ובעד עגלת השורים, ושומר העדה מחויב להביא בכל עת אשר בחפץ הנוסע לעזוב את המקום, סוסים ועגלות כמחסורו, ואין להוסיף על המחיר או להתנצל אשר היום אין לאל ידו למצוא סוסים ועגלה, כי מרה תהיה אחריתו אם יעשה כדבר הזה.

ממשלת ספרד ביראתה לבל יבואו להאיים אנשים המתראים לעינים בתור אדם המעלה, ושואפים לבנות כמו רמים בית הצלחתם על אשיות אסון אחרים, למען שים מעצור לאנשים כאלה הכבידה הממשלה מאד בהתנאים והאופנים אשר על ידם יוכל איש לבוא ולשבת בהאיים. ראשית כל דרוש להאיש כתב תעודה והכתב הזה מוכרח להיות חתום בחותם של ציר ממשלת ספרד היושב באחד המקומות, בטרם בוא הנוסע למאנילא. בעד החותם הזה על כל נוסע לשלם (אינני זוכר עוד בבירור עם שלמתי בסינגאפור שלשה או חמשה דאללאר), ואף אם נמצא כתב תעודה כזה בידי הנוסע הוא יכול להתעכב במאנילא רק ימים אחדים, ולשבת שם הוא מוכרח להביא ערב בעדו מן אחד האנשים הידועים בעיר. הערב מתחייב בכתב לשלם כל חובות האיש אם תקצור ידו לשלם בעצמו, וגם, אם ימוך האיש, לתת שכר הספינה בעדו להביאו לארץ מולדתו. ע"י מכתבי מליצה שהיו לי למאנילא היה הקאנזול של ממשלת שווייץ ערב בעדי. ימים אחדים בטרם יעזוב איש את מאנילא הוא מוכרח להודיע זאת לבית הממשלה, והיא תודיע זאת בהמכתבי עתים למען ידעו הנושים ויבואו לגבות את כספם ממנו או מהערב.

אדמת מאנילא היא דשנה ופוריה מאד והיא תוציא מחיקה פרות וירקות רבות ושונות למיניהן, והרגה בים רבה עד מאד, וכן כל מחסורי האדם לפיו במחיר קל הנמו. האוכל והשתיה על שלחן ההאטעל היא כיד המלך ואין קץ למיני המאכלים והמגדים הבאים על השלחן, לאחורי כל אחד מן המסובים עומד נער משרת הממהר להגיש כל דבר אשר אליו האיש נושא עיניו.

Digitized by Google

רוב יושבי האיים כבר דמם מעורב עם דמי אנשי המערב ונקראים מאָסטיצעס. נשים יפות מבנות הארץ נמצאות אך מעטות מאד. האנשים לובשים את הכתנות למעלה מעל כל בגדיהם. בני סינים רבים מאד נמצאים במאנילא. כי אך דרך שני ימים בים הוא מארץ סינים למאנילא. ורובם הם חנונים והאחרים שולחים ידיהם בכל מסחור ומלאכה. כי חרוצים המה בני הסינים במעשיהם.

אולי יטעה אחד מן הקוראים בדברי על אי הפהיליפפינען ויאמר: טוב ללכת שמה לעבוד כסף. הנני מוצא את עצמי מחויב לבאר לו את דברי. כמעט כל היהודים מאלה הנקובים "יהודי פאלען" הבאים לארצות רחוקות הם אנשים כאלה אשר על ידי החינוך הרע — באשמת הוריהם. רביהם ומלמדיהם ללא הועיל — לא למדו כל מלאכה! וחכמה המחיה את בעליה. והם חיו בארץ מולדתם רק על רוח המקרה המתהפך כלהט חרב המתהפכת; לאנשים כאלה ההצלחה תפנה תמיד עורף ורע ומר גורלם עלי אדמות. ולכן יגזרו אומר לשים את נפשם בכפם לבקש את ההצלחה בארצות רחוקות. וכן הם באים גם לכל המקומות שזכרתי בדברי מסעותי ערומים ובחוסר כל. ושנים רבות תעבורנה עדי תצליח בידם למצוא מקור נאמן אשר לא יכזב מימיו למחית נפשם; ואף אם יעלה בידי אחד לעשות את הנסיעה הרחוקה מאוד לאיי הפהיליפפינען. נסיעה הדורשת כסף למכביר. מה תהיה אחריתו אף אם ימצא ערב בעדו ואף אם ימצא גם מכירים המוכנים לתמכו? מה היא התמיכה והסעד אשר הם יכולים להראות לו? הם יכולים להיות ערב בעדו בהחנויות של אבני החפץ ועדי. והוא יקח את הסחורה ויסובב עמה בערי האיים. אבל היש לאל ידו לראות שכר בעמלו? לא! הוא ישתכר אל צרור נקוב. יען מה? יען כי חנוני אבני החמדה במאנילא אם הם נותנים את סחורתם לאיש בהקפה הם מרויחים למצער מאה במאה. וכמה פערצענט יוכל הרוכל להעלות עוד על הסחורה? ואיפה המה תוצאות דרכו ומחיתו?

Digitized by Google

ולכן כל הבא בכים ריק הוא ישוב כמו כן בכים ריק, ועוד ישמח לבו בקרבו אם יהיה לאל ידו לעזוב את מאנילא; כי איש לא יוכל לעזוב את האיים אם נושים לו, ואף אם על הערב לשלם תחתיו, אבל גם הוא נקה לא ינקה ולבית הסהר ילך.

ממאנילא הלכתי בשני ימים להאנגקאנג בארץ חינים. סער גורא ואיום שרר על הים והאניה חשבה להשבר, ואנחנו כלנו אמרנו נואש לחיינו. אבל בחמלת ה' עלינו נח הים ביום השני מקצפו ואנחנו באנו בשלום אל החוף. האנגקאנג היא עיר יפה ונחמדה מאד, היא בנויה על ההר המשתרע על שפת הים, ומור בתים אחד גבוה מטור בתים אחר, וכן הרחובות מתנשאות אשה על רעותה עד לראש ההר, ונחמד המחזה הזה לעינים. רבות מהספינות הקטנות המורידות את הנוסעים מן האניות הגדולות אל החוף הן מובלות ממלחי נשים מנשי הסינים, הגרות בסירת דונתן עם ילדיהן על המים תמיד כמו בבית. בעיר הזאת ראיתי נשים עדינות רבות אשר לא נסו להציג כף רגליהן ארצה, על ידי המנעל הברזל אשר הושם על רגליהן בילדותן, והן כחוגרות ופסחות על משענתן תהלכנה. אנשים רבים מארצות המערב גרים בעיר ובתי מסחור גדולים להם. אניות קיטור ונם (דאמפפּ־ אונד זעגעל שיפּפּע) מכל התבל עומדות בחוף הים והמסחור מרים כנף למעלה ראש. האויר של האנגקאנג הוא טוב מאד ודומה כמעט בימי החורף להאויר של ארץ איטליה. רוב הסחורה בהחנויות היא מעשי ידי בני הסינים, והם אומנים נפלאים בכל מלאכת חרש וחושב. יען כי העיר על הר בנויה לכן לא תמצאינה בה ענלות לנסוע ברחובות קריה, והאנשים העצלים ללכת ברגליהם, ישכרו שני חינעזים לשאת אותם, אבל לא כמו בעיר קאלקוטטא בפאלינקא כי אם בכסא אשר בשני מוטות יִנָּשֵׂא. בית תפלה יפה ליהודי ערב בעיר. בתי המרזח אשר המלחים מוציאים בהם כל כספם הם גם פה רבים עד מאד כמו בסינגאפור.

מהאנגקאנג שבתי לקאלקוטטא בחמשה עשר יום. האניה

Digitized by Google

היתה מלאה מפה אל פה בבנים ובנות הסינים אשר הלכו לסיננאפור ואטשין. בנות הסינים אוהבות לצון ושחוק, רובן שפלות הקומה הן אבל חסרון קומתן מתמלא בעבין ורחבן. תחת מים שותים אנשי הסינים את משקה השהעע, אבל לא הם עם צוקער כמו שאנחנו שותים, כי אם קר ומר. את ארוחתם הם אוכלים מתוך קערות קטנות עם שני עצים דקים (סטאָבכען), ודרושה חריצת ידים לתפוש עמהם את האוכל. אצבעות ארוכות מאד בידי אנשי הסינים, והם מגיעות עד כיסי אנשים אחרים ולכן דרושה זהירות גדולה להנוסע בחברתם. מקאלקיטטא שבתי לבאמבי במסילת הברזל והלכתי לפנים מדינת הודו, ושתי שנים שלמות בקרתי לרגלי מסחרי את כל העירות הגדולות והקטנות, וגם כל ערי חוף מאלאבאר, וכן בקרתי שתי פעמים גם את העיר קוטשין או קאכין אשר יהודים לבנים ושחורים נמצאים בה ושלשה בתי תפילות להם, ולפי דבריהם הם באו ארצה הודו עוד בימי בית ראשון. בספר מסעות שלמה מאת ר' שלמה רינמאן מקוטשין, אשר הוספתי עליו פי שנים ואשר יוצא עתה לאור בהשחר יכתבו על אודות היהודים ההמה דברים יקרי הערך מאד, ורק זאת הנני עתה להעיר: אשר מלבד המגילה מדברי קורתם אשר להם בשפת עברית, עוד נמצא בידי אחדים כתב יד בלשון אנגליה המגיד קורתם בקצרה. האיש אשר הראה לי את כתב יד הזה הבטיח לי להביא העתקה ממנו, כי לא היו עתותי בידי להעתיק אותו בעצמי, אבל האיש ההוא לא שמר דברו ולא ראיתיו עוד*).

---

*) הרב המול את השחר אמר לי כי גם ביד הד"ר גינסבורג בלונדון תמצא המגלה בשפת עבר.

Digitized by Google

כבר מלתי אמורה אשר ארץ הודו היא כמכרה זהב לבריטניה וכמקור חיים לה, ועל כן אין להתפלא אם הבריטנים כבבת עינם ינצורוה, וכל מעינם והגות לבם הוא לסגור לעם אחר את הדרך מבוא בשערי הודו לרשת את הנחלה אשר עמלו בה שנים רבות ולנתק בזה את פתיל מחיתם. אם תהיה ארץ הודו להבריטנים לאחוזה עולמית? מי האיש אשר לא נביא ולא בן נביא הנהו, כי יוכל להשיב על השאלה הזאת. אנחנו רק זאת נדע, כי אימת ילידי הודו לא תבעת את הבריטנים, כי אף אם יקומו וימרדו, הנה כאשר יקומו כן יפלו, כי כאלפים שנה לא עלו אנשי הודו מעלה על שלבי סלם הזמן אף צעד אחד ובהמקום שהמה נחיתים עתה במדרגתם הרוחנית ינוחו עוד שנות אין מספר. גם מצפון לא תפתח הרעה להבריטנים; שאת המלכה ההיא לא תבעתם, כי אף אם נאמר אשר תצליח לה באחד הימים ללכוד את הארץ, הנה לא תכה שרש בה כי ההודים כבר הורגלו עם חקי הבריטנים ואלה החקים שונים המה מאד מחקי ממשלת הצפון, וההודים ינהו עד מהרה אחרי אלופיהם הראשונים. גם הפחד מפני הצרפתים, המוסיפים יום יום לפשט כנפי ממשלתם באזיה, הוא אך פחד שוא, ורק מקנאה ולא מיראה ישמיעו הבריטנים קול פחדים, כי הצרפתים בלכדם עתה את הארצות אנאַם וטאָנקינג המה מושלים על שטח ארץ הגדול כשטח ארץ הודו המזרחית ודי הוא למלאות ספקם וחמדתם ואת ידיהם בעבודה ומלאכה. אם כן [illegible] העבים האלה אשר יוכלו להעיב את שמי בריטניה המה כענן בקר, כנשיאים ורוח וגשם אין. אך ממקום אחר רעה נשקפה להבריטנים, ממקום אשר עד כה לא עלה עוד לב איש לחשוב כי משם תארב סכנה להם. עב קטנה ככף איש עלָה מארץ גרמניה, העב הקטנה הזאת שמה Angra-Pequena וגם Neu-Guinea והיא תוכל להשתרע ולהקדיר את כל שמי הבריטנים ולהמטיר מבול מים הנלוה מרעמים וברקים על ארץ הודו, אם לא יחישו הבריטנים בעוד מועד לקדם את פני הרעה על ידי כריתות ברית עם ממשלות

Digitized by Google

אחרות. הגרמנים אשר לפי הסטאטיסטיק המה פרים ורבים מכל העמים האחרים באייראפא, קצרה יד אדמתם להשקיט רעבונם, והמה נודדים ללחם בכל ארצות התבל. כל העת אשר ארץ מולדתם בשפל המדרגה עמדה, לא היה לאל ידם בבואם לארץ נכריה ליסד להם מושבות בלתי תלוים בדעת ממשלת הארץ, אך עתה כאשר עצמו וגברו במאד מאד החלו לבנות להם צי אדיר, ובכל יום ויום יגדל מספר אניות המלחמה, וכרב מספר אניותיהם, כן תרב גם גאות רוחם להגיד נגדה נא לכל, כי גם הם חפצים לרשת ארצות לא להם, וכבר נגעו בהמקומות השנים שנזכרו בזכיות הבריטנים; וכאשר מודעת לכל יבא כוסף האוכל בעת האכילה, וכאשר יחלו הגרמנים לטעום טעם בהמאכל הזה, אז יוסיפו להרחיב פיהם וארץ הודו אשר היא נתח טוב ושמן מאד תעורר בהם את תאות האכילה עוד ביתר שאת ויתר עז וכאשר ימתק המאכל הזה לחכם, אז לא תעצור בריטניה כח להוציא את בלעם מפיהם כי הגרמנים יודעים חנף לחנוף את עמי הארץ יתר מהבריטנים. אך נתנחם כי הדבר הזה עוד ירחק חוק מאד ומי יגיד את האותיות לאחור?

סוף.

ביבליותיקה עברית בקבנה
ЕВРЕЙСКАЯ БИБЛІОТЕКА ВЪ КОВНѢ.

Digitized by Google

Digitized by Google

הספריה הלאומית
SR 32 V 1066
שור, וולף
מחזות החיים :
C.2
2023280-30
ASH

מס' שליפה: 11243739 רגילה
לקוח: הספרייה הלאומית בע"מ (חל"צ) 7224
מחוז: כללי 1
מחלקה: אוספי הספריה 72240100
הארכיונים
שרותי ארכיב וגניזה
מיקום: 13-11-1393-4 גובה: 17 דרישה: 66764742
תיבה: 722423942-9293 תיק: 23
פרטים: 202328030
תאריכים מ: עד:
ספרורים מ: עד:
סיגנטורה: Author:שור,וולף Title פרטי הספר 32V1066
נתון נוסף: V-00322 אזור: ירושלים
תאריך הפקה 21/10/2020 09:53:04
עמוד 40 מתוך 131

Digitized by Google

